

12

7
8-G
12

M

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

80-D-8

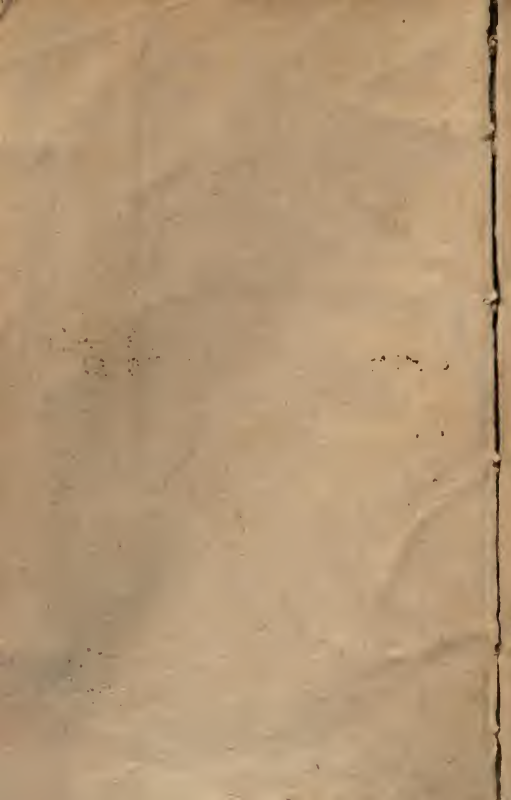
7
80
D
80
H

7-8.G.12

L
527

Clarissimi viri

D. LVDOVICI AB AVI-

LA ET ZVNNIGA, MILITIAE ALCANTAREN-

sis præfecti, Commentariorum de bello

Germanico, à Carolo V. Cæsare Maxi-

mo gesto, libri duo à Gulielmo Malinæo

Brugensi latinè redditi, & iconibus

ad historiam accommodis

illustrati.

Biblioth.

Coll.

Soc.

Non

Legu

ANTVERPIÆ,

In ædibus Ioan. Steelfij.

M. D. L.

Cum Priuilegio.

Cæsareo privilegio cautum est, ne quis
præter Ioannem Steelfium, librarium à Cæs. Maieſt. ad-
missum, in vniuerso Cæs. Ma. dominio intra quadri-
ennium imprimat, vel imprimi curet, vel alibi impressos di-
ſtrahat, Commentarios L. douici ab Aula & Zunniga
De bello germanico, à Gulielmo Malineo Brugenſi la-
tinè redditos. Qui secus fecerit, ei mulcta viginti flore-
norum in singula exemplaria indicta est, vt latius pa-
set in literis eidem à Cæs Maieſt. conceſſis Bruxellæ. X.
Martij M. D. L. Et subſignatis

L. de Zoete.

ILLVSTRISSIMO AC

EXCELLENTISS. DOMINO DOMINA

no Cosmo Medici, Florentiæ Duci, Guliel

mus Malineus Brugensis

S. P. D.

BIBLIOTECA NAZ
ROMA
VITTORIO EMANUELE

Vum rei militaris virtus, vñ
à Cicerone dictum accepi-
mus, Illustrissime Princeps,
cæteris virtutibus præstet,
omnia literarum studia, & ferè quælibet
vitæ actio lateant in tutela ac præsidio
bellicæ virtutis, omnia deniq; quæ sunt
in imperio, in statu Reip. ab iis defendi
& firmari putentur, qui militari virtute
antecellunt, rectè id mihi institutum es-
se videtur, vt, quæ simul atq; increbuit
suspicio tumultus, artes ilicò contice-
scunt, illæ ipsæ, tranquilla iam libertate
reddita, protinus excitatę in summi Im-
peratoris laudem conuertâtur, à quo sa-
lutem & conseruationem acceperint.
Nam & iure quodammodo imperato-
riæ virtutes quasi mercedem rerum ge-
starum ab eruditis reposcunt, vt in me-
moria gratorum hominum tanquam in
luce ponantur, & scriptores ipsi non so-
lum viui ac præsentes, studiosos rerum

EPISTOLA

cognoscendarum docent & adiuuant,
 sed hoc idem etiam post mortem monu-
 mentis literarum assequuntur. Quo fit,
 vt, quum natura nihil præstantius habe-
 at, nihil quod magis expetat quàm ho-
 nestatem, quàm laudem, quàm dignita-
 tem, quàm decus, hæc nimirum præmia
 tam bonus Princeps, quàm scriptor in-
 corruptus, suo vtrique studio adepti, vi-
 tæ breuitatem posteritatis memoria cō-
 solentur, & his gradibus etiam homines
 vt ille ait, in cœlum videantur ascende-
 re. Quarum rerum honestissima gloria
 D. Ludouicus ab Auila ductus, commē-
 tarios de bello Germanico à Carolo. V.
 Cæsare gesto, summa fide & verissima
 gestorum scientia scripsit, vt qui nō ser-
 mone, sed vsu manuq; compertum ha-
 beret quicquid vtroque hoc bello acci-
 derit. Cæterum quum ipsæ res gestæ
 quanto laudatiori nobilitate ac magni-
 tudine, omnis ante nos memorię, omni-
 um gentium illustria facta præcellunt,
 tanto præclariori quoque & magis fre-
 quenti æternitatis suæ præconio in or-
 bis totius, imò seculorum omnium thea-
 trum

trū produci debeant, facturum mihi opes
 rapretium videbar, si, quos patrio ser-
 mone cōmentarios ille confecit, eos ego
 in Latinam linguam traducerem cuius
 hominum nationi familiarem & cele-
 brem. Hac videlicet ratione futurum
 existimans, vt & ipsius historię dignitas,
 & amplissimi scriptoris auctoritas, latio-
 rem sibi ad immortalitatem viam con-
 sternerent, pręsertim vbi auspaticissimi
 nominis & potentię tuę sublimitatem,
 velut perpetuam sui conseruatricę nan-
 ciscerentur. Quum enim ad boni prin-
 cipis simulachrum omnes quidem mor-
 tales, sed imprimis ipsi Principes & qui
 Reipub. præsunt, velut ad speculum de-
 beant vitam moresq; componere, tibi
 vni, Illustrissime Princeps, versionis hu-
 ius labores nuncupatos volui, propte-
 rea quòd ex disciplinis & exemplis, quę
 in rebus à Cæsare gestis comperias, eò
 maiorem fructum capturus sis, quo san-
 ctiore amoris amicitiaq; religione & fi-
 de præ cæteris omnibus tu illi coniun-
 ctus es. Non potes autem singulari læ-
 titia & voluptate non affici, dum ista læ-

gens, Cæsarem virtute sua, magnanimitate & scientia rei militaris, ex maximis difficultatibus periculisq; ad æternum nominis sui decus & opinionem emer-
 sisse consideres, qui (quod omnes homines norunt, & mihi priuatim etiam certissima ratione perspectum est) præter veterem summamq; in eum obseruatiam, tanto quoq; studio & ardore quodam beneuolentiæ ipsum perpetuo prosequutus es, vt & tua ipsius, & tuorum omnium neglecta salute, quodcunq; tẽpus incideret, firma stabilitate & constantia, fortunæ quam Cæsar ferret, tibi semper inseruiendum putaueris. Integerri-
 ma profectò tua isthæc est & inuiolabilis fides, virtutis nimirum altissimis defixa radicibus, in qua, quum altissimum quoq; locum in homine, & maximè excellentem teneat, quæq; cadere in hominem possint, subter se habeat, firmissimum rerum tuarum omniũ præsidium collocasti. Accipe igitur Illustriss. Princeps labores nostros, eosq; auctoritate tua sic tuearis, vt inuidiam minus graue ænoxiam sentiant. Scio enim non defu-
 turos

turos, qui velut nouam quandam & nimis liberam vertendi rationem suggilarent, facta collatione ad vulgata exemplaria, à quibus multis locis discesserim, pleraque etiam addiderim, nonnulla dempserim. At nihil temere à me factum est, aut sine cōsilio. Archetypū ipsum in cubiculo Cæsaris asseruatū sequutus sum, nec id quidem tam anxie quin aliquot locis digressus sim, vbi que tamen, si non arcta verborū & ordinis obseruatione, sensu tamen eodem ferè & integro. Quæ ratione si obrectatoribus per me non factū est satis, vereantur sanè necesse est Illustriss. D. Præfentis acerrimum iudicium & grauitatem. is enim pro incredibili quadam erga studiosos omnes humanitate, libellum priusq̃ ederetur, diligenter perlegit, quæq; inexplorata & rudia viderentur, iis perspicacissimū ingenii sui limam addidit. Ipse itaq; celsitudinē tuam in partem defensionis iuuabit, si vitilitigatorum tædio & molestia affectus, eos ad tantam Principis viri dignitatem & eruditionem relegaueris.

Vale.

RERVM QVÆ IN HOC OPERE

tractantur memorabilium Index.

A, priorem faciem. B, poster
riorem designat.

A Egra Boëmiæ oppi- dum 103 b	Aluarus à Sanda 7 b. 35 b
Aguilera tribu- nus 58 b	Aluarus à Sanda & Mari- gnanus à Cesare in Saxo- niam missi 97 b
Albanus imperio belloque præficitur 17 b	Antonius à Toletò eque- strium ordinum ductor 22 b 107 a
Albani ducis erga Cæsare fides 17 b	Aquila supra Hispanorum verticē visa volitare 125 b
Albanus in sylua infidias collocat 62 a	Argentoratum quibus con- ditionibus in Cæsar. fidem venerit 101 b
Albanus in Saxones ir- ruit 120 a	Arxius tribunus 7 b. 23 b
Albertus Brandenbūrgius cum expedito exercitu à Cæs. in Saxoniam missus. 96	Auctor in aula Cæsaris edu- catus 103 a
Alberti Ducis in Saxonia copiæ profligatæ 99 b	Augustana pactio 9 a
Albertus in hostium pote- statem venit 100 b	Augustani, primi ad arma conciarunt 7 a
Albertus libertati restitu- tus 134 b	Augustani ad Cæsarem le- gatos de salute ciuitatis mittunt 91 a
Albis traiciendi difficul- tas 112 a	Augustanorum ad Cæsare supplex oratio 92 b
Albis difficultas à Cæsare superata 113 b	Aurei velleris conuentus Traiecti celebrati 2 b
Albis à Cæsarianis traici- tur 116 a	B Arbanussonius è Flādri- cagente illust. 65 a
Aldana tribunus 58 b	Belli summa in Danubio oc- cupando posita 54 b
Aldēburgius tribunus. 39 b	Belli Germanici initium 5 b
Alexander Farnesius Pon- tif. ad Cæsare legatus. 66 b	Belli ratio in castris mutan- dis & constituendis po- sita 62 a 64 b
Alexander Vitellius 26 b	
Alphonsus Vines. 11. a. 35. b	Belli

INDEX.

Belli vtriusq; seminarium,	stra locat	43 b
idem	102 b	Cæsar podagra conflictat
Boëmorum arma	105 b	tus 50 a 99 a
Boëmorum de saltibus occu-		Cæsar hostes ad præliū eli-
pandis consilium	104 b	cit 53 b
Boëmilegatos ad Cæsarem		Cæsaris stratagema 58 a. 63
de pace mittunt	132 a	Cæsar vetera ad Lauginga
Boslingæ deditio	80 b	castra repetit 66 b
Borysthenitæ Cæsari copias		Cæsaris copię aduersa vale
auxiliares offerunt	131 a	tudine attenuatæ 67 a
Buranus qua ratione Rhe-		Cæsaris de Franconia occu-
num transferit	40 b	panda consilium 79 b
Buranus Fræcfordienses in		Cæsar in Vrttembergensem
fugam coniecit	40 b	agrum cū omnibus copiis
Buranus cū omnibus copiis		tendit 88 a
iucolumibus ad Cæsarem		Cæsar à militibus parentis
peruenit	43 a	appellatione noiatus 90 a
Buranus in Flandriam cum		Cæsar quibus cōditionibus
copiis remittitur	83 b	ciuitates atque nobiles in
Cæsaris in Germaniam		fidem acceperit 93 b
profectio	3 a	Cæsar chyna radice ad po-
Cæsnomē in Germania, lo-		dagrā Alma vtitur 94 b
co exercitus & muri	11 b	Cæsar in expeditionē Saxo-
Cæsaris copię	18 b	nicam proficiscitur 97 b
Cæsar suorum animos peri-		Cæsaris valetudo podagra
clitatur	21 b	attenuata 99 a
Cæsar, agmina cohortatur		Cæs. Norimbergæ magna
29 b		ciuium gratulatione exci-
Cæsar & Albanus pedites		pitur 102 b
Neoburgi situm perlu-		Cæsarem rationis & consi-
strant	43 b	lij sui scopium rectissime
Cæsaris ad Neoburgum co-		semper attigisse 109 b
piæ	45 b	Cæsarem à nebulis infesta-
Cæsaris industria admira-		ri 110 b
bilis	48 a	Cæsaris Caroli, cum C. Cæ-
Cæsar ad Monbaniū ca-		sare collatio 115 b

I N D E X.

C æsaris nomen à fœderatis	Danouertum Cæsari se de-
ludibrio habitum 122 a	dit 55 b
Cæsaris animi magnitudo	Danubij ortus 12 b
124 a moderatio 124 b	Dexteræ in appellando iu-
Cæsar Fæderici coniugem	gere vetus Germaniæ
inuisit 131 a	mos 83 a 93 a
Cæsarianorum virtus, ani-	Dinckelspule deditio 83 a
miq; presentia. 33 b	E Pistola ad amentum te-
Campidonum 9 a	li deligata à Fæderico
Castelaltus 11 a	& Lantgrauio ad Cæsare
Castra Cæsaris 69 a	mittitur 17 b
Castrorum Cæsaris & fœ-	Equitum Lantgrauianorū
deratorum dispositio ad	in Cæsarianos contume-
Ingolstadiū 29 a	liæ 37 a
Castrū Cæsaris ad Vuen-	Ernestus Brantſuicensis ca-
dingam dispositio 52 b	ptus 123 b
Christi statua glande bom-	Eruptiones nocturnæ cui-
bardica traicta 116 b	us genti molestæ 65 a
Ciuitates catholicæ 1 b	Exploratorum Cæsaris er-
Ciuitates fœderatæ 2 a	ror 60 b
Clementia in Principe lau-	F Erdinandus filius elo-
datisſima virtus 128 a	cat 4 a
Cluſa arx 9 a	Ferdinandi & Mauricij in
Cluſæ arcis deditio 10 a	Saxoniam res secundæ ad
Cluſa à Castelalto recepta	Cæs. deferuntur 67 a
11 a	Ferdinandi filie à Boëmis in
Canobia à Fæderico Saxo-	Pragēſi arce incluſæ 69 b
ne deprædata 83 b	Ferdinandi ac Mauricij co-
Conclauē Cæsaris tormēto	pic 106 a
traiectione 36 b	Filibertus Allobrogū prim-
Cōſilia obfirmata, in rebus	ceps 22 b 52 b
magnis quātū valeāt 117	Fieſſa, ad Lycum flu. 9 a
Cohors, quot milibus con-	Fieſſa capta à Schertelo 10
ſtet 55 b	Fœderati de capiendâ Oeni
D Anouertum, idē quod	ponte cogitant 19 b
Danubij deſenſio 12 b	Fœderati de tentandâ Lan-
	disbu

INDEX.

disbuto cogitant	15 b	Germania rerū status	1 b
Fæderatorū in Ratispōna		Germani Cæs. benignū do-	
neglecta error	14 b	minum vocant	5 a
Fæderatorum potētia	13 b	Germanorum in denūtiā-	
Fædericus Boēmos ad dese-		do bello mos vetustus	17
ctionem sollicitat	95 b	Germanorum in Cæs. egre-	
Fæderici in Saxonico bello		gia voluntas	90 a
copie	96 b	Germania in edito virium	
Fædericus Saxonia vniuer-		& superbiæ fastigio sita	
sa potitur	99 b	143 a	
Fædericus captus ad Cæsā-		Globozum ab hostibus in	
rem defertur	122 a	Cæsaris castra emissorum	
Fæderici capti demissio	122	numerus	18 b
Fædericus, qbus cōditionib.		Gota funditus eversa	131 b
salutē impetrauerat	128 b	Gudelingæ deditio	57 b
Fæderici eximia constan-		H istadium in potesta-	
tia	130 b	tem Cæs. venit	57 a
Fædericus in ordinem reda-		Hala Sueuicæ in fidem à Cæ-	
ctus	130 a (140 a	sare accepta	84 a
Fæderici natura & mores		Hamlurgum. in deditiōē	
Fæderici vxor ad Cæsarem		venit	142 b
venit	130 b	Heluetiorum tria millia in	
Fortunæ vicissitudo	139 a	Lantgrauij castra veni-	
Fortuna nunquā Cæs. indu-		unt	35 b
stria superior	94 a	Heluetiorum millia tria VI	
Fossore Boēmi, ad vallandi		mensibus subsidio missa	61
usum præ cæteris maxi-		Henrici senioris & Lantg.	
mè idonei	35 a	fortunæ vicissitudo	134 a
Francfordia dedita	89 a	Henricus Brantſuicensis in	
G aspas Fluschius con-		Brenensi obsidione profligatus	131 a
iuratione Boēmicæ		Hispanorum & Lantgrau	
princeps	104 b	anorū lenia praliā	34 b
Georgius à Regēspurg	7 a	Hispanorum & Italarum	
Georgius à Regēspurg in		in Schertelo insequendo co-	
fata concedit	66 a	leritas	58 b
Georgius Spēbus	108 a		
		Hofes	

I N D E X.

Hostes sine pugna & vulnere profligati	78 b	Hungarorum arma	106 b
Hispanorum in transnatado Albi bellica virtus	113	I Liprandus Madrucius	7 a 35 b
Hispanorum & Teuthonū ad Halam seditio	137 a	Iliprandus febris correptus interiit	102 a
Hostes in magnam rerum inopiam adducti	38 b	Imperatorem an deceat manifestis periculis sese obicere	43 b
Hostes Danouertum repetunt	41	Imperatori quæ vox turpis	121 b
Hostium in castris à Neuburgo mouēdis error	41 a	Imperatoris nō minus est cōsilio superare. q̄ gladio	72
Hostes Giegā properāt	60	Imperij uomen Hungaris exosum	121 a
Hostes summa rerum inopia pressi	70 a	Ingrati, beneficij accepti primo immemores	104 b
Hostes castris ad Giengam locatis excedunt	71 a	Ioachimica vallis à Saxone occupata	96 a
Hostes quater à Casare castris emoti	75 a	Ioannes à Brandēburg electoris frater	7 b 52 b
Hostes copiis bipartito diuisis ab Haydena castra mouert	79 a	Ioannes Brandenburgensis in pugnando virtus	54 a
Hostium prima perturbatio & error	11 b	Ioan. Baptista Sabellus	58 b
Hostium in rebus administrandis industria	51 a	Ioan. Bapt. Gastaldus	22 a
Hostium error in continendo castris exercitu	42 b	Ioannes Nassouius	88 a
Hungari cum Hispanis ardetam familiaritatem contrahunt	106 b	Ioānes à Geuara Lantgrauij custos	139 a
Hungari, quemlibet leuis armaturæ acq̄itatione virtute præcedunt	106 a	Ioā. Waltherus Suenus	102
Hungaris quid in bello palmarum	120 b	Ioachimius Rius	115 b
		Ira difficiliter vincitur q̄ hostis	124 b
		L Anonius Suhnonensium princeps	13 a
		Lanouis cū hostibus lentiorē pugnam conserit	53 a
		Lantgrauij ad Spiram profectio	

INDEX.

fectio	3 b	Lantgrauij arces demolita	
Lantgrauij cōfidentia	24 b	140 b	
Lantgrauij magnifica pro-		Lauginga Lantgrauio in	
missi	24 b 31 b	deditionem venit	41 b
Lantgrauij & Fœderatorū		Laugingæ deditio	57 b
copie	24 b	Lazarus Schwendius	131 b
Lantgrauius rerum à se ge-		Legati ex Germania ad	
starion magnitudinem ex-		Cæs. missi	2 b
tollit	41 a	Lenitas, virtus Cæsari in-	
Lantgrauius rei tormētariæ		genita	84 b
peritiū sibi arrogat	59 b	Ludouicus Quixada	76 b
Lantgrauius duas vxores		Lutberanorum coniuratio	
duxit	73 a	2 a vires	4 a
Lantgrauij vxoris frater		Lycus flu. Sueuiam à Bana-	
captus	73 a	ria diuidit	12 b
Lantgrauius quo consilio		M Arignanus, bellicis	
Francfordiensium saluti		machinis præfici-	
consuluerit	83 a	tur	7 a
Lantgrauij ex Cæs. victoria		Mauricius è Saxonie prin-	
terror	133 b	cipibus	15 a
Lantgrauius de pace agen-		Mauriciū cum Ioan. Fæde-	
dum indicat	133 b	rico inimicitie	15 a
Lantgrauius ab vna Cæs.		Mauricius à tergo scolpo	
clementia cogitur salutis		petitus	123 a
præsidium petere	134 a	Mauricius electoria inau-	
Lantgrauius quibus condi-		guratione ornatus	136 a
tionibus in Cæsaris fidem		Maximilianus Hungariæ	
venerit	136 b	princeps	7 b 52 b
Lantgrauij coram Cæs. sup-		Menninga & Campidonū	
plex oratio	137 b	ad Cæs. legatos de deditio-	
Lantgrauius, captiuitatis		ne mittunt	89 b
sue impatiens	139 a	Maximi & fortissimi co-	
Lantgrauius à seipso dece-		gnomen Cæsari delatum	
ptus	139 b	140 b	
Lantgrauij natura & mo-		Militian Cæsarianorū vir-	
res	140 a	tus	115 a
			Mis-

INDEX.

Misnia à F.ederico recupe- rata	108 a	Proscriptionis Casare.e cõ- ditiones	15 a
N Eoburgi deditio	44 b	Pyrrhus columna	16 a
Nicolaus Siccius	58 b	R Atispon.e descriptio	5 b
Norlingenses hostium co- hortes duas in oppidũ re- cipiunt	49 b	Rotenburgum se in Cæsfi- dem permittit	81 b
Norlingenses de deditione legatos ad Cæsarem mit- tunt	70 b	Rusticus vadum ad Albin traitiendum Cæsari dete- git	114 b
Norlingenses pacem à Cæ- sare petunt	80 b	S Axonis & Hessi ad Cæ- sarem literæ	11 b
O Ctauius Farnesius Cæs. gener	18 a	Saxonis & Hessi copiarum summa	13 a
Oratores à ciuitatibus Cæs. adeunt	4 b	Saxo & Lantgrauius sola Cæs virtute perterriti	17
P Alatinus & vxor ad Cæs. Spiram venit	3 a	Saxo & Hessi de pace cū Cæs. per Ioannem Brans- denburgensem agūt	71 a
Palatinus in Smalcaldicum foedus transit	3 b	Schamburgius	7 a
Palatini equites in hostium castra veniunt	37 b	Schertelus Cæs. olim stipa- tor	9 b
Palatinus in gratiam Cæs. cupit recipi	84 b	Schertelus præfidiũ ex ca- stris Augusta deducit	58
Palatinus in antiquum gra- tia & honoris locũ à Cæ- sare restitutus	85 b	Scherteli apud Augustanos auctoritas	91 b
Petrus à Guzman Hispan- nus	14 a	Schertelus Augusta disce- dit	92 a
Pontificis copiarũ ad Lan- dishutum aduentus	18 a	Schorendorfia, Aschpergũ & Kirchenbergum Cæsã- rex potestati permissæ	83
Prælij potestas Cæsarianis cum hostibus nunquam oblata	78 a	Signifer Lantgrauij cum fi- gno in castra per Cæsaria- nos relatus	65 b
Præsentia principis quam necessaria exercitui	30 a	Silentij fides desiderata	6 b
		Smalcaldicum foedus	1 b

INDEX.

<i>Sol sanguinolentus</i>	126 a	<i>versata est</i>	93 a
<i>Sol altior ferri q̄ pro hora-</i>		<i>Virtembergensium agri fer-</i>	
<i>rum ratione visus</i>	126 a	<i>tilitas</i>	11 b
<i>Soltum pagus</i>	38 b	<i>Virtembergensium rustico-</i>	
<i>Sylua nigra Hercyniæ ca-</i>		<i>rum robur, animique forti-</i>	
<i>put</i>	13 a	<i>tudo</i>	66 b
T <i>Humfernus Saxoniæ</i>		<i>Virtembergensium rustico-</i>	
<i>ducis legatus</i>	101 a	<i>rum millia quindecim in</i>	
<i>Thumfernus Boëmos ad</i>		<i>Lantgrauij castra veni-</i>	
<i>defectionē sollicitat</i>	101 a	<i>unt</i>	66 b
<i>Thunetensium regis erga</i>		<i>Virtembergensium dux in</i>	
<i>Cæsarem officium</i>	131 b	<i>Cæs potestatē venit</i>	88 b
<i>Tilingæ deditio</i>	57 a	<i>Virtembergensis principis</i>	
<i>Tormentorium in Cæsaria-</i>		<i>ad Cæsarem supplex ora-</i>	
<i>nos emissio</i>	30 a	<i>tio</i>	98 a
<i>Tormenta sex Cæsariano-</i>		<i>Virtus, etiam improbos ad</i>	
<i>rum displosa crepant</i>	31 a	<i>amandum allicit</i>	90 b
<i>Torga in deditionem acce-</i>		<i>Virtutis nil inuium</i>	113 b
<i>pta</i>	123 a	<i>Virtembergæ topographica</i>	
<i>Traiectum superius</i>	2 b	<i>descriptio</i>	126 b
V <i>ictoria cruenta mili-</i>		<i>Virtembergæ deditio</i>	130 b
<i>tum virtuti tribui-</i>		<i>Vlmenium inter fœderatos</i>	
<i>tur</i>	79 a	<i>præcipua auctoritas</i>	13 b
<i>Victoriæ fama pro Cæs bel-</i>		<i>Vlmeneses paci conciliandæ</i>	
<i>lun gerit</i>	84 a	<i>student</i>	86 a
<i>Victoria Cæsaris, volunta-</i>		<i>Vlmenium apud Cæs. sup-</i>	
<i>tum commutationem at-</i>		<i>plex oratio</i>	86 a
<i>tulit</i>	85 b	<i>Wendingæ deditio</i>	48 a
<i>Victoria Cæs. circa quid</i>		<i>Wolfgangus Crucius</i>	118 b

FINIS.

INVICTISS. CAESARI

CAROLO HISPANIARVM REGI, &c.

Ludouicus ab Auila & Zunniga

S. P. D.

Quemadmodum ij qui ad Principem donaria deferunt, Clementiss. Caesar, ex omni supellectile, quæ largiantur, consuerunt pretiosissima quæq; deligere, sic ego quoq; partem rerum abs te gestarum in breue compendium narrationis contractam, ceu munus Maiestati tuæ offero, quo neq; maius aliud neq; pretiosius inueniri queat. Totius historiae seriem præclaris ingenis felice stylo condendam relinquo. Quauis autem hæc narratio mea nõ tam latè diffusa sit, quin accessione noua possit amplificari, vera tamen adeo & succincta est, vt vel minima quaque parte detracta, scriptoris fides & auctoritas eleuentur. Lege igitur clementiss. Caesar libellum hunc & immortalis DEO nobiscum vnà gratias age, tu quod eius beneficio MAXIMVS es, quodq; magis est, maximus esse promereris: nos verò quod in summum Christ. orbis cõmodum, nobis te Dominum dedit. Non minus enim Maiestatem tuam istius rei nomine, quàm huius nos Opt. Max. Deo debere fatendum est.

LVDOVICI AB AVILA

ET ANNICA DE BELLO GER

cre
per

INVICTISS. CAESARI

CAROLO HISPANIARVM REGL. ETC.

C

anti
re,
in b
ce
ius
tin
re,
hac
acc
adu
par
ele
lun
tia
es,
no
d

ORIENS.

LVDOVICI AB AVILA

ET ZVNNIGA, DE BELLO GER-

*manico à Carolo V. Cas. gesto; commen-
tariorum Liber prior, Gulielmo Ma-
linao Brugensi interprete.*

S iam erat rerum Germaniæ
status, vt indies Protestantium
inualescente potētia, præsen-
torem aliquam opem cœli-
tus demissam desiderare potius videren-
tur, quàm vlllo humanarum virium auxi-
lio posse iuuari. quum is præsertim, in
quò omnis subsidii spes posita erat, tot
vndique difficultatibus premeretur, vt
nulla neque via neque modus excogita-
ri posset quo tam imminēti malo occur-
reretur. Vt enim erant ciuitates quam-
plurimæ & amplissimæ, quæ in eo con-
ficiundo negocio principem locum ob-
tinerent, controuersis per disceptatio-
nem minuendis perexigua sanè spes re-
liqua erat, quum longo etiam temporis
spacio ægrè ac difficulter ad æquitatem
& animorum concordiam adduci posse
crederentur. Vim autem facere maioris
periculi ac difficultatis res visa est, quòd

B inter

inter eas mutuo percussi fœderis tanta erat firmitas, vt vel apud potentissimos quosque ac firmisimos totius Germaniæ populos gratia, auctoritate, & potentia, Lutheranica factio quàm plurimum valeret, præterquam apud Cleuenses & Bauaros, quorum illi quidem à noua religione longius abesse videntur : hi verò licet veterem & orthodoxam amplexi, tamen ita se comparabant, vt & catholicis & Lutheranis ex æquo fauere viderentur, tanquam neutrarum partiū ex professo sectatores. Reliqua Germania omnis (præter ciuitates aliquot liberae Imperiales, quæque in fide & clientela Ferdinandi Regis oppida erant) aut in Smalcaldicum fœdus, quod à loci, in quo ictum est, nomine sic vocabatur, transierat, aut Lutheranicæ factioni sese iam palam addixerat. Ciuitates catholicæ, quæ cæteris amplitudine & dignitate præstabant, Maguntiacum, Colonia, Treuiri, Aquisgranum, Medioma trices erant, & præter has paucae item infirmiores. Fœderatarum verò Augusta, Vlma, Argentoratum, Francofordia,

dia, Lubecum, Hamburgum, Brema longe principes erant. Norimberga, Norlinga, Rotemburgum, aliaque permultae quarum numerus maior est, quam vthic mihi incundum duxerim, quam Lutheranorum haeresin sequerentur, in Smalcaldicam tamen pactiorem non venerant. Harum igitur partium viribus, Imperii totius aestimes potentiam & robur constare. Ceterum à Germaniae Principibus, Rex Ferdinandus, Bauarus, Cleuensis, & nobiles plerique soli nec foedere nec noua religione obstringebantur. His ita constitutis, Lutherani quod crebra quoque nostrorum defectione non solum domi, sed apud exterarum etiam nationes suspectis amicitiiis largiter possent, eo tandem vesaniae processerant, ut facta coniuratione nobilitatis & ciuitatum, audacter inter se conuenticula conuocarent, contraque leges & omnia vetustatis exempla, nouo scilicet imperio designato, nouis quoque rebus ad id necessariis flagitiose studeant, quibus modis non Caesaris tantum

DE BELLO GERMANICO

& Imperii maiestatem minuerent, sed Christian.Reipub. quoque exitium ad-
molirentur.

Cæsar eo tempore erat in Belgis, con-
stituebatq; nonnulla quæ conducerent
ad eius regionis tranquillitatē & vsum.
Quibus ex sententia confirmatis per Sy-
cambrorum & Menapiorum fines, qui
nuper pacati erant, in Germaniam ire
contendit, peractisq; prius Traiecti con-
uentibus Aurei velleris, & Italiae, Hispa-
niae, Germaniae, Flandriae Principum ali-
quot noua lectione sodalitis aucto, quū
Traiectum superius peruenisset, quod
est ad ripam Mosæ situm oppidum, ple-
rique Germaniae principes & ciuitates
legatos ad eū miserunt, leuiore quadam
fama & incertis rumoribus permoti
quos inter se sparfos dicerent, Cæsarem
quàm maximis equitum & peditum co-
piis in Germaniam iter habere. Hi reli-
quo sermone confecto, cuius rei causa
venerant, consuetudinem itineris no-
stri perspiciunt, nec præter illas equitū
turmas quas è Belgis in Germaniam Cæ-
sar proficiscens, custodiæ suæ causa cir-
cum

cum se habere cōsueffet, vllum militum
præsidium subsequi. Qua re animaduer
sa, depositaꝫ paulisper opinione illa ac
metu quem ex rumoribus atꝫ auditio
nibus concēpissent, dimissi sunt. Cæsar
Traiecto discedens, relicta sorore Pan
nonum regina, quā proximū iter in Ger
maniam per Leodiorum & Lucembur
gensium fines erat, cum quingentis equi
tibus cataphractis Rhenum superare cō
tendit. Eo quum post iter dierum alia
quot peruenisset, suspicione illa, quæ
Germanorum animis prius infederat,
nondum etiam ita conuulsa, quin mul
tis ac iustis de causis maiorem aliquem
eius provinciæ motū expectaret, tamen
pro magnitudine imperii & existimatio
nis suæ, quidlibet sibi audendum puta
uit, ac nihilo secius Spiram, vt antea cō
stituerat, ingressus est. Ibi quum esset ad
dies aliquot moraturus, venerunt ad
eū officii & amicitia causa Palatinus &
vxor Cæsari à sorore neptis. Venit &
Philippus Cattorum Princeps, vterque
nimirum, vt pro suo arbitrio de rebus
vel publicis vel priuatis cum eo agerēt:

DE BELLO GERMANICO

ille de communi totius Germaniæ concordia, hic verò vt in ea occasione tentaret quicquam, quod sibi ex vfu fore iudicaret. Palatinus vbi ad negotia sua parum experiretur oportunitatis, neque Lantgravius in Cæsare deprehenderet animum qualem fortasse bene sperauerat infectis iis quæ agere destinauerat, vterque discessit. Palatinus paucis post diebus Smalcaldico foederi sese adiunxit. Cæsar interea Spiræ diebus omnino quinque consumptis, Rheno superato, eam Germaniæ partem, quam vulgus hodie Sueuiam vocat, percurrens, Danovertum venit, hinc profectus Ingolstadtum atque inde Ratisponam, vbi ab anno superiore conuentus erant indicti. Cognito Cæsaris aduentu, per legatos qui à Principibus ac ciuitatibus eo conuenerant, de Rep. Christiana & summis imperii rebus cceptum est agi. Dum hæc Ratisponæ geruntur Ferdinādus Rom. Rex duas filias elocauit, Annam natiuiorem Alberto Bauaro, Mariam alteram Gulielmo Cleuensium Principi. Accingor quàm possum ocysimè, ad bellum

bellum ipsum à Cæsare in Lutheranos
susceptum: quorum vireis iam auctio-
res erant, quàm vt ullus ad incremen-
tum locus relinqueretur. Nec sanè vi-
sum est quæ vel ante belli huius initium
acciderint, vel quæ spectent ad causam
& statû religionis, operosius exactiusq;
perscribere singula: huiusmodi enim
adeos magis pertinere videntur qui ac-
curatiore diligentia historiam vniuer-
sam conscribendam susceperint.

Ego hîc mihi nil adiiciendum
statui, præter id quod
oculari certaq; fide
testari pos-
sim.

Foederi Smalcaldico deuoti Principes & ciuitates non obscurè iam significare videbātur nihil earum rerum confectum iri de quibus agere Cæsar instituisset. Commouerat enim eos non parū, quod intelligerent præcipuè hoc illi curæ esse vti res in eum statum deduceretur, qualē & verus cultus Dei, & Reip. Christianæ tranquillitas, & muneris ipsius, quod sustineret, maiestas manifestò viderentur exposcere. Siquidem quo maturius posset conata perficere, tribunos & centuriones aliquot Ratisponam ad se clanculum euocarat, & quanuis ita exiguus ad tam arduum ac difficile bellum apparatus perfacile cæleri potuisset, rescuere tamē qui aderant à Principibus & ciuitatibus oratores: adeò in iis ad sagacitatem nulla aut facultas aut industria desiderari queat. Itaq; quum frequentes ad Cæsarem conuenissent, petierunt fieri sibi cum eo colloquendi potestatē, habere se quasdam res quas è communi consensu ab eo petere vellent: harum hæc erat summa. Intellexisse se tribunos militū & præfectos

Atos ab eo accersiri per quos in Germania delectus habeantur, magnopere orare se & cupere certiores fieri, num arma capiat, & quibus id bellum moueatur, sese paratos esse imperata facere, comæatu & frumento cæterisque rebus quæ ad bellum usus essent, iuuare, quemadmodum superioribus temporibus sedulo semper à se factum esse docere possint. Ad ea Cæsar paucis respondit, iubere quidem se militum cohortes aliquot scribi, quibus rebellium quorundam insolentiam & contumaciam compercat, & quas mererentur, poenas exigat. Porro hinc sese suorum animos æstimare velle, ut quorum opera & auxilio ad id bellum usus sit, beneficio eos item ac liberalitate sua prosequatur, fore quoque ut optimum Imperatorem & (qui peculiaris apud illos loquendi mos est) benignum in se dominum experiantur. Contrà qui fecissent, eodem prorsus habiturum se loco, quo hostes ipsos in quos id bellum susciperetur. Hoc responso accepto legati à Cæsare discesserunt, ac non ita multo post domum

DE BELLO GERMANICO

quisque suam unde venerat, reuersus est. Hinc initium factum est totius belli, de quo ita ordine dicturus sum, ut quantum memoria finet, nihil quod vel ad fidem rerum gestarum, vel ad lucem pertinet, si pratermissurus. Non abs re autem fore videtur, si paucis prius edoceam, quibus in locis Cæsar reliquusque ad expeditionem apparatus eo tempore fuerit quo primum belli fama euulgaretur. ne quis ignoret animi obfirmationem ipso periculo nihilo inferiore fuisse, id quod vel quilibet facile percipiat si hosce commentarios penitus introspexerit. Cæsar itaque tunc erat Ratibonæ (nam eò Germaniæ conciliū conuocauerat) hæc est liberarum ciuitatū, qua Austriam spectant, ad Istri ripam extrema. Ampla est, antiqua & nobilis, comitiis habendis perquam accommoda, intra Bauariæ fines comprehensa, Lutheranicæ factioni addicta, ab Augusta octodecim, ab Ingolstadio nouem miliaribus distans. Ab ea per aduersum Danubium, ad Coloniā Agrippinam & Vbios qui pertinent ad inferiorem partem

tem

tem fluminis Rheni, reliquæ Germaniæ præter Præfules aliquam multos, plerosque vicos, & oppidula ignobiliora, Lutheranorum factio principatum obtinebat. Cui si quæ etiam ciuitates nõ essent adiunctæ, vel metu amittendæ libertatis, vel spe conseruandæ inductæ tam hostibus quàm Cæsarianis commeatû subministrabât. Bauariæ Princeps tam cunctanter gerebat omnia, vt multum diuq; in ancipiti consilio versaretur. Quæ fanè dubia cunctatio, visa est tanti belli non mediocriter auxisse difficultatem. Siquidem per eam factum est vt quæcunque ad bellum essent necessaria, toto ferè mense serius compararentur. Neque hoc solum Cæsari ad incipiendi belli celeritatem impedimento fuit, verum etiam quòd fratrem Roman. Regem negotiorum magnitudo, cui esset implicitus, diutius omnium expectatione sit remorata: quum tamen eius aduentus tanto optatior fuerit ac magis necessarius, quanto maioris momenti res erant de quibus cum eo esset agendum. Accedebât ad hæc incommoda & alia

alia pleraque nihilo leuiora. Desiderata enim est in Pontificiis procuratoribus & ministris Ecclesiasticisque præterea nonnullis, silentii fides. Hi studiis & animi impotentia victi, aut aliis fortasse rebus permoti, ut, quæ agerentur, tacerent, impetare sibi non potuerunt. Quo factum est ut consilia nostra omnia, hostibus prius enunciarentur, quam ad Cæsaris amicos perferri possent, aut earum rerum quicquid, quas belli fert necessitas, comparari. Nam nec è Germanis militibus quos militari sacramento Cæsar obstrinxerat, quisquam ad signa conuenerat, nec Hispani quos principio tumultus euocauerat, è diuersis præsidiis unde deducti sunt, castra mouerant, nec militum qui à Pontifice ex Italia mittendi essent, ne facta quidem conquisitione aut datis nominibus, coeptus erat haberi delectus. Vna igitur erat Cæsaris animi virtus & fortitudo, & solæ vires eorum qui in Germania rebus ipsius fauerent, in quibus robur omne nostrum, & spes salutis visa est consistere.

Omniū qui vel de bello consilia ini-
rent

rent, vel coacta manu ad arma concurre-
rent, Augustani fuere primi. Nulla ta-
men facta significatione contra Cæsarem
hæc sese moliri, quum eodem etiam tem-
pore, quoslibet eius aulicos, & clientes;
oppido mœnibusque non prohiberent;
quin liberè vel arma sibi pararèt, vel pa-
rata coëmerent. Interea dum hæc gerun-
tur, Cæsar copias vndique omnes ex no-
uis delectibus nuper in Germania habi-
tis, ad se cogi iubet per pedestrium copi-
arum præfectos. Hi erant omnino qua-
tuor. Illiprandus Madrucius, Cardina-
lis Tridentini frater, iuuenis strenuus,
summo loco natus, florenti ætate & gra-
tia, & cuius inter Germanos virtutis opi-
nio erat singularis. Georgius à Regens-
spurg, homo fortis, veteranus, rei mili-
taris peritus, magnæ inter suos habitus
auctoritatis, cuius opera fideli & utili
Cæsar superioribus annis in Italia &
Gallia assiduè usus, multa prælia secun-
da fecerat. Schamburgius, & Marigna-
nus, hic officio tormentario & machinis
bellicis erat etiam præpositus. Ab ho-
rum singulis millia peditum quatuor

con.

conscripta, Cæsar more & exemplo veteris Germanorū disciplinæ in duas legiones cōtraxit, in alteram à Madrucio, à Georgio alterā accepto nomine, Schāburgii & Marignani conflatis cohortibus, aliisq; decem quas Bauari Principis nothus collegerat, in easdem postea legiones distributis. Summa igitur totius Germanici peditatus, cohortibus quinquaginta constabat. Præter has expectabantur è Pannonia Hispanorū duo milia & octingēti, quos duceret Alvarus à Sanda, nobili genere natus, fortitudinis & belli gloria clarus, è Gallia Cisalpina eiusdem gentis millia tria, per Arzium tribunum, singularis animi & prudentie virum conducenda. Ioannes à Brandenburg Electoris Principis frater, & Albertus consobrinus, confestim ad equitatū scribendum dimittuntur. Ille vt bis mille quingentos, quorum pars aliqua Maximiliano Archiduci attribueretur, hic vt sexcentos equites conficeret : mille itē Prussus Teutonici ordinis magister, quadringentos Ericus Iunior Brantiensis, Maximilianus Hungariæ Princeps

ceps ad mille quingentos. His rebus ita constitutis Cæsari ad equestres copias in vnum locum cogendas magnam difficultatē afferebat, quòd tam diuersis Germanię locis longoque disitis interuallo cōpararentur, mediumq; inter eas & statua nostra, maximū esset & firmissimū hostium robur, vt paulo pòst demonstrabitur. In Italia Pontifex iam per duces suos scribebat exercitum, quē ex pacto erat Cæsari missurum pollicitus. Tota Flandria delectus acerrimi habebantur, misis cum imperio ad Maximilianum ab Ægmonda Comitem Buranum nunciis, vt cum decem peditum millibus, tribus equitum, q̄ maximis posset itineribus in Germaniam properaret. Equidē omnes hæ copię in vnum collectæ facile pares erāt, quæ vel cum quauis hostiū manu prælio decertarēt: at quum essent è tam longinquis & variis locis accersendæ, fieri nulla ratione poterat, vt separatim auderent cum coniuratis confligere, quorum tanta iam erat ad bellum inchoandum celeritas, vt quum præter Hispanos ex Hungaria vocatos, equites septin-

DE BELLO GERMANICO

septingentos Germanos, duo peditum millia quæ sub Madrucio, tria quæ sub Georgio mererent, nulli præterea ad Cæsarem conuenissent, repente ex Augustensium agro cum duabus & viginti ciuitatis illius delectorum ciuium, quatuor Ulmensium, sex Virtembergensium cohortibus, magno equitum numero, octo & viginti tormētis bellicis egressi, ad occupandam Clusam singulari militum studio & alacritate contenderent. Iam enim crebri ad eos rumores afferebantur. Pontificis copias superatis Alpi bus Germaniam inuadere: & quum existimarent, homines inimico animo ab iniuria & maleficio non temperaturos, quos domo sua eo consilio exiisse vulgo dicerent, vt populationibus, ferro, & incendio Germaniam totam vastarent atq; diriperent, obuiā ire & itinere prohibituos ostendunt, per simulationem & causam depellendæ à se tam nefariæ crudelitatis & communis patriæ luctuosissimæ calamitatis. Nam vt contra Cæsaris auctoritatem ne minimum quidem tentarent nullo se consilio posse adduci,

ci,

ci, tantum abesse, vt vel eius maiestatem
imminuerent, vel perduellionis rei ad
arma descenderent. Volui autem & è
chorographia aliquid adicere, quo res
ipsa lectori sit dilucidior. Erat omnino
iter vnum, quo itinere ex Italia in Bauas
riam exercitus profecturus, per Triden
tū & medias Alpes ad Oenipōtem per
ueniret. Hinc in duo dissectum in Bauas
ros ducit vtrunq, alterum secundo flu
mine Oeno per Cofstanum Tirolis op
pidum egregie & oportune munitum:
alterum, quod Rhoetiæ primæ propin
quius est, per mediam inter Alpium ras
menta conuallem, ad cuius fauces Clu
sa arx est, quam supra monstrauius, na
tura loci munitissima. Proxima huic Fi
essa, ad Lycum amnem, paret Cardinali
Augustano, nec ita longo interuallo ab
sunt ciuitates fœderatæ duæ, Campidos
num, & Memminga quæ in pactionem
Augustana confessione sancitā transie
rant. His igitur de causis primum om
nium accidit, vt coniurati Clusæ expus
gnādæ, & inchoandi belli consilium cas
perent, magnopere enim sibi præcauen
C dum

DE BELLO GERMANICO

dum existimarunt ne arx ad Alpium ra-
dices natura loci sic munita, vt maximā
& ad hostes à Germania excludendos, &
ad ducendum bellum daret facultatem,
ea à nostris teneretur. Sebastianus Scher-
telus erat quem omnibus his quas supra
memorauimus copiis imperioq; præfe-
cerant. hunc aiunt Cæsaris olim stipa-
torem fuisse, & in direptione vrbis Ro-
mæ, commilitonibus mensam habuisse
venalem, proximo autem Gallico bello
quod in Leucis gestum est, inter Germa-
nos milites iuri dicundo præfuisse. Qui-
bus opibus ac neruis vsque adeò eius
apud plebem gratia, apud nobiles & ma-
gistratum dignitas est amplificata, vt fre-
quentissimo senatus & pop. Augustani
suffragio, summa imperii belliq; huius
administrandi & tunc ei permetteretur,
& pedestribus copiis omnium earum ci-
uitatum quæ a Cæsare defecerant, com-
muni consilio postea præponeretur. Is
itaq; suos mirificè cohortatus, quum do-
cuisset quâ opere communis salutis in-
teresset, manus hostium distineri, præci-
puè autem Italos Germania prohiberi,
cele

celeriter castra mouit, & Fieſſa deſenſo-
ribus vacua ex itinere capta, quum Clu-
ſam perueniſſet, milites qui in præſidio
erant, obſidionis labores & pericula ve-
riti, priuſquam agger iaceretur, aut mœ-
nibus tormēta admouerentur, deditio-
ne facta in hoſtium poteſtatē venerunt.
Non deſunt qui arcis præfectum prodi-
tionis inſimulent, at ego hāc rem Ferdi-
nando Regi diſcutiendā relinquo, in cu-
ius ille cliētela & fide erat. Interea dum
hæc agerentur, circiter quinque Gërma-
norū peditum millia quos Mādrucius
& Marignanus conſcripſerant, fortē ac-
cidit, vt circa eādē illa loca verſaren-
tur: nam reliquos Cæſar Ratiſponæ ad
corporis ſui cuſtodiā & vrbiſ præſidiū
habebat. Horū voluntatē magnumq; pu-
gnandi ſtudiū, licet duces ac tribuni co-
gnoſcerēt, cū tāta hoſtiū multitudi-
nē, niſi æquiore loco & velut explorata
victoriā, dimicandum non exiſtimabāt,
neq; enim abſente eo qui ſummam im-
perii teneat, rem in tantum periculum
oportere deduci, præſertim iniquitate
conditionis perſpecta, quū data alioqui

vel summa oportunitate in hostium fuga, tamen & secundo prælio non ita magnum momentum consisteret, vbi numerosissimæ ac validissimæ coniuratorum copię incolumes adhuc superessent. Vicit hæc sententia potior, & celeriter inde profecti ad Cæsarem iter conuertūt. Eodem ferè tempore & Georgius à Reghenspurg cum cohortibus quas in Vlemensium finibus coëgerat, Ratisponam peruenit.

Hostes arce Clusa potiti, quū ad spem conficiundi negotii maxime pertineret, Onipontem capere & firmiore aliquo præsidio munire, quòd intelligerent locum illū ad omnia ea quæ supra demonstrauimus itinera occupanda, vsq; adeò opportunū, vt prorsus inde Cæsare com meatu, milite, & pecunia, quæq; ex Italia petenda essent, omnibus intercluderēt, maturandum sibi statuunt eò proficisci. At ciues & qui oppido præerāt, ita se rebus omnibus instructi ad bellum parauerant, vt septem aut octo dierū spacio, circiter duodecim militum millium manu coacta, quæ ad oppidi & regionis defensionem

tionem Casteltalus conduxerat, illos rebus desperatis ab incepto desistere & retro pedem referre cōegerint, collocatis prius in arce & Fiessa præfidiis. Is Casteltalus reliquos ferè Germaniæ præfectos & ordinarios ætate ac rerū vſu antecederat, Ferdinādo regi neceſſitudine & clientela deuinctus, qui poſtea temporis & belli progreſſu, Cluſam cū laude recepit.

Quum eo ſtatu res eſſent, interea Cæſari renūciatur Pontificis auxilia, & quos ex Inſubribus euocaſſet Hiſpanos, iam in itinere eſſe: quos verò è Neapoli Alphoſus Viues adduceret, homo ſolers ac diligens, naſtos idoneam ad nauigandum tempeſtatē ex Apulia orā ſoluētes in Carnos curſum dirigere, vt in ea poſtmodum regione circa Trigeſtum & Naſtiſonis fluminis oſtia expoſiti, reliquo terreſtri itinere cōfecto, per Noricas Alpeis Ratiſponā ad Cæſarē peruenirent. Hoſtes à ſuperioribus conſiliis & ſpe potiundi Oenipontis depulſi, vbi Coſtanzum quoq; à quadringentis Hiſpanis occupatum cognoſcerēt, Auguſtam re inſecta reuerſi ſunt. Ea quidē expeditio, ſi

Schertelo secunda celsisset, poterat ad summam rei magnum illis momentum adferre. At multo consultius fecissent, si (quod postea demonstrabitur) Augusta profecti, nulla itineris moram iniecta, directò ad Cæsarem contendissent. Is tum rebus omnibus imparatissimus, erat Ratifponæ, expectabatq; copiarum & auxiliorum aduentum. Vnus enim ipse, & sola nominis, quod plurimum in Germania potest; Augusta maiestas, quum tormentorum & militum summa inopia esset, muri erat & exercitus loco. Hæc prima eorum perturbatio fuit & error, in quæ vel ducis culpa, vel consiliorum vitio incogitantè ab iis offensum est.

His ita constitutis Saxo & Hesus ad Cæsarem literas dederunt quarum hic tenor erat & argumentum. Audire se ei in animo esse rebelles quosdam & facinorosos vlciſci, qui seditione & tumultu Germaniam perturbarent, cupere se ex eo cognoscere, quinam sint in quos ita grauitè vindicandum statueret, velle se quidem in officio permanere, & suis copiis suoq; exercitu illi in eo bello præsto

sto adesse. Sin verò ipsi irascendi in se, & armorū causam aliquā præbuisent, paratos esse sui purgandi causa lege agere, & omnibus rationibus de iniuriis satisfacere. Ad eas literas Cæsar nihil respondit, silentium ipsum responsi loco æstimās, quo tali petitioni abundè fieret satis. iam enim illi simul conuenerāt dum hæc ad Cæsarem scriberent, & omnem operam dabant, vt vniuersus exercitus in vnum locum conduceretur, cuius maiorem partē circa se coniunctam habebant, dimissis etiam ad fœderatas ciuitates quoquouersus nunciis, qui persuaderet, vt è finibus suis cū iis quas in cōmuni Germaniæ cōcilio ad id bellū singulę pollicitæ essent copiis confestim exirēt. Schertelus quoq; cū ea manu quā prius ad Oenipontem expugnandum eduxerat, Augusta profectus, sex miliariū confecto itinere Danouertum venit, quod aduerso Danubio quatuordecim miliaribus abest à Ratispona. Is locus erat ad bellum administrandum non minus idoneus, quā Germanicè vox ipsa significat, vtpote Danubii defensionem.

DE BELLO GERMANICO

Ciuitas est imperialis, libera, ante annos aliquot iuncta Lutheranis & fœderatis. Schertelus oppidum ingressus expectandum sibi eo loco statuit, dum cum Saxone & Hesso copias suas coniungeret, nō ignarus quantis ibi cōmoditatibus uteretur, quas ad annonā cæteraq; necessaria conuehenda præberent Danubius & Lycus. Hic Augustam præterfluens Sueuiam à Bauaria hodie diuidit & pro veteris geographiæ ratione, Vindeliciam à Norico. Illum verò ex monte Abnoba non longe à Rhœticis Alpibus & Rheni fluminis fontibus ortū, pingues Ulmenis campi excipiunt. Qua de causa, re frumentaria quoque expeditiore & cibariorum vberiore copia Schertelus abundabat, quòd Ulmensium finibus proximi sunt Virtembergenses, quorum agri, cultus & copiæ, cum quauis Germaniæ regione de laude bonitatis & præstantia facile queant contendere. Postquam ad Danouertum per dies aliquot Schertelus consēdisset, Saxo & Hesus, ad quos imperii summa redierat, eodem cum omnibus copiis quas Principibus &

& ciuitatibus imperauerāt, conuenēre. harum omnium summa erat, peditum millia circiter octoginta, equitum circiter decem, tormenta bellica cētum: quo tempore Cæsar præter eum quē demonstrauimus militem, nullum apud se Ratisponæ haberet, nec bombardas amplius decem, quas ex armamentario publico à ciuitate vtēdas accepisset. nondum enim, quas ex Austria expectabat, Danubio flumine erant subuectæ. De auxiliorum autem aduentu, & militum suorum festinatione, ex fama & nunciis hæc ferè cognouerat. Hispanos è Neapoli & Insulribus accersitos, & Pontificias copias iam aduentare, his quoq; Lanoium Sulmonensiū Principem cū sexcētis equibus leuioris armaturæ quibus erat præpositus, in itinere sese iunxisse, tormenta bellica flumine aduerso è Viēna conuecta non procul abesse, delectus quos Schamburgio mandauerat, ad Syluā nigram, quæ Herciniæ caput esse putatur, iam pridem esse confectos. Magna nihilominus solitudine afficiebatur quæ ratione cohortes ille sine certaminis pe-

DE BELLO GERMANICO

riculo Ratisponam venire possent, quū proximum omnium iter esset per Ulmē sum fines, cuius ciuitatis longē amplissima auctoritas inter hostes erat, & Wirtembergensium agrum, quorum Princeps coniuratos omnes præter Fædericum Saxoniae Principem, opibus & potentia superabat. Quibus de causis accidit vt longiore quidem itineris dispendio, sed tutiore, à lacu Constantiensi per Tirolensium valles postea circumagerentur. Quæ tamen omnia, quum sine diuturniore temporis mora confici non possent, summam Cæsari difficultatem, hostibus verò qui tam in propinquo erant, magnam dabant rei bene gerendæ occasionem. Nam si tantis viribus & tam horrendæ potentiae recta cōsilia, solertiam, & celeritatem aliquam addidissent, nullaq; interposita dubitatione imparatum Cæsarem Ratisponæ fuissent adorti, quum frumenta, commeatus, milites, arma, tormenta, denique rerum necessariarum omnium vsus & copia deessent, oppidūq; munitionis opere & præsidio infirmius esset, quàm vt
 ei fa

ei salutem suam in obsidione perferenda consideret, ad cuius duriores conditionem & pericula non erat illi ratione vlla descendendum, quandoquidem nullum aliunde subsidium expectaret, præter aduentantes ac tam diuersis itineribus dispersas auxiliares copias, meo quidem iudicio absque vlllo labore aut prælio in tam arctam eū necessitatem compulissent, vt Ratispona relicta cogitandū etiā fuisset qua ratione tutissimè posset omni Germania excedere. id quod illis perfacile factu erat, vbi à tergo omnia tuta relinquerent, neq; vllus esset hostis qui moram vllam aut impedimentum iniiceret, præter vnā Germanorum cohortem, Raniæ Bauarico oppidulo non procul à Danouerto in statione locatam, & præsidiarias duas quibus Ingolstadii præerat Petrus à Guzman Hispanus, homo nobilis, & in familiam Cæsaris iam olim adscriptus. Nam qui à Principe Bauaro missierāt vt hostē arcerēt, aut si quid durius accideret, fortiter oppidum tuerentur, ita prorsus animati videbantur, vt hostibus nō admodum graue

DE BELLO GERMANICO

grauē detrimentum sese illaturos ostenderent. Itaq; quæ multorum est sententia, non modo rei gerendæ facultatem, sed incredibili fortunæ beneficio rem ipsam iam factā segniter & ociose prætermiserunt. atque hic secundus eorum est error nobis non minus utilis, quàm illis ferè perniciosus, q̃ Ratispona neglecta quò summa contentione proficiscēdum erat, ad præsentem fortunam satis esse duxerint Ratiæ pulso præsidio, & cum signis militaribus, armis & impedimentis incolumi dimisso, è suis cohorte vna ad loci defensionem relicta, ad Neuburgum consistere, iuxtaq; murum castra ponere. Id oppidū possidebat Otho Henricus, ex illustri & vetere Palatinorum ac Bauariæ gente, in fœderatorum fidem & amicitiam receptus, positum est edito loco, natura & opere egregiè munitum, qua septentrionem spectat, Danubius alluit sublicio ponte constratus, medio inter Ingolstadiū & Danouertū itinere. Interim Ferdinandus Ratispona profectus Pragam peruenerat, vbi cū Duce Mauricio, ut à Cæsare constitutū erat,

erat, rationes belli communicaret, quod in Fædericum Electorem concitaretur. Is Mauricius è Saxonica gentis Principibus vnus est. nam pro veteri Germania consuetudine & instituto, illustrium domorum clientelæ & facultates quælibet, pro rata hæreditatis gentilitiæ portione distribuuntur in eos qui sunt ex eadem prognati familia. Huic, & si Luthe-
rano, superiore tempore cum Ioanne Fæderico Electore consanguineo suo continentes inimicitie intercesserāt, & quāuis paulò ante belli huius initium compositæ controuersiæ essent, cœpto tamen iam bello, proscriptisq; Lantgrauio & Fæderico, veteris illius odii scintillæ visæ sunt multo vehementius exardescere. Proscriptionis autem hæc est conditio. Proscriptorum oppida, vici, possessionesq; publicantur, atque vltro omnes quos prædæ cupiditas & compendiū ex direptis bonis inuitant, ad spoliandum euocantur. Hac impulsione, Rex & Mauricius cupidissimè & animo & opibus in id bellum incumbunt, quod sibi non minus facile quàm vtile futurum

DE BELLO GERMANICO

futurum existimant, propterea quòd eā Saxoniæ partem quæ Electori sorte obvenérat, finibus suis propinquam haberant, nulloq; negotio totius Saxoniæ se potiri posse sperant, quam postea ex pacto inter se diuidant.

Inter hæc ab exploratoribus Cæsar certior factus est hostes de tentanda Landishuto Bauariæ oppido consilium capere, id enim sibi propter oportunitatē loci cōmodissimum fore putabāt, quòd situm esset in itinere quod Ratisponam ducit ab Oeniponte, nec alia vlla via esset quæ ex Italia & Martiana sylua milites ad Cæsarem conuenirent, propterea quòd Clusam hostes præsidio tenerent. Quam rem si, vti constituerant, conati fuissent perficere, post amissam illam ad Ratisponam rei gerendæ occasionem, nulla certe, ne optantibus quidem iis, offerri potuisset præclarior. Siquidem Landishuto capto (quod erat iis factu facillimum) si eo loco consedisent, futurum erat vt Cæsarem ipsum Ratisponæ veluti circumuallatum continerent, Italos, Hispanos & Germanos ad Martianam

tianam syluā conscriptos, omnibus viis
occlusis aditu ad castra nostra prohibe-
rent. Sin verò cōmunito oppido, præsi-
dioq; militū relicto Ratisponā obsidio-
ne cinxissent, rebus tā accisis in magnas
difficultates Cēsare cōiecissent. Quare
animaduersa oībus consiliis Cēsaran-
teuertendum statuit, vt tā euidēti pericu-
lo occurreretur, q̃ intelligeret summo
studio id oppidū sibi defendendum esse,
ad cuius occupationē hostes nervos &
conatus suos omnes intenderent. Itaq;
magno tormentorū numero & bellica-
rū rerū apparatu, quē ex Austria cōpor-
tandum curauerat, impedimētis & sarcini-
nis, & quotquot valetudine aut etate ad
bellū inutiles essent Ratisponæ relictis,
quatuor Germanorū millibus & trecen-
tis Hispanis, quibus simul oībus Pyrrhū
Columnā præfecerat, ad custodiā addi-
tis, cū reliqua exercitus parte secundis
castris Landishutum peruenit: copiisq;
pro oppido collocatis, q̃ eas intrò reci-
pi nollet vt à militū iniuriis & cōtume-
liis cōmodius oppidanos defenderet, his
rationibus bellū administrare & hostem

ibi operiri constituit, quò maturius auxiliis quæ ex Italia iam aduentabant, se confirmaret. Ingolstadiũ, vt supra monstrauimus, à nostris præsidio vtcunq; valido tenebatur: sed quòd hostes iter illac facturos intelligeret, de quorum aduentu crebri rumores afferebantur, Cæsar oppido metuens, ducetos velites Italianos, sclopetarios hodie vocant, summisit. Oppidani, & quæ à Bauaro venerant præsidia, quanuis rebus nostris studeant, tamen quum à fœderatorum amicitia nondum se ita auerterent, vt palam hostes fore profiterentur, nullo vtrinq; dato aut accepto incommodo, per fines suos passi sunt eos sine iniuria & maleficio transire. Qua re cognita Cæsar, confestim ad suos qui in itinere erant, dimissis nunciis, docet quanto in periculo res sit. hostes enim Neoburgo discessisse, omnemq; multitudinem ad se conuertisse, hortatur vt ad celeritatem sibi nil reliqui faciant, in qua existiment communis salutis auxilium esse ponendum. Ipse quàm æquissimo posset loco castris communitis, quum ad quietem Germaniæ

niæ & salutem Imperii, rem necessariam fore iudicaret prælio contendere, delecto ad id idoneo loco, hostes ibi expectare constituit, ut eis, si vellent, non deesset pugnandi potestas. Id enim omnino decreuerat, quemadmodum frequenter ex eo audire memini, quoties de formidolosissimo hoc bello sermo incideret, aut viuo aut mortuo in Germania sibi esse manendum. At Fædericus Saxo & Lantgravius fœderatorum principes, vnius Cæsaris velut obstupenda virtute perterriti, quum Ratisponam vtcunque tutam præsidio & cōmeatu cognoscerent, neque Cæsarem auxiliis, quæ expectabat, sine prælio posse intercludi, animoque ipsum ad id paratissimo scirent, circa Ingolstadium & Monacum castrametati, ulterius progredi non sustinuerunt. Quid hoc fructu priuatæ maiestatis excellius? Immanem illum hostium furorem Cæsar sola admiratione sui coërcuit, & virtutis claritate occæcos vsque adeo obstupescit, ut attonitos loco subsistere coëgerit.

D Dum,

DE BELLO GERMANICO

Dum eo statu res essent, Ioannes Fædericus & Hæssus puerum cum æneatore ad Cæsarem in castra miserunt. Quo quum peruenissent, habere se à Principibus suis ad eum publici officii mandata demonstrant, perductiq; in tabernaculum Ducis Albani (huic enim Cæsar pro summa eius virtute egregiaq; in se fide & voluntate, quòd in maximis quibûsque grauissimisque negotiis singulari eius opera semper fuerat usus, summam imperii bellicæ administrandi tradiderat) epistolam proferunt ad amentum teli deligatam. Hic vetus Germanorum mos est, per hos illi fœciales bellum hosti denuntiant. Albanus acceptis literis, quum non aliud responsum conuenire magis ostenderet, quàm nuncios ipsos in crucem attollere, ne tamen minus continens in vita hominum, quàm in cæteris omnibus esse videretur, Cæsarem ait ipsis ultro vitam concedere, atque in eos duntaxat velle animaduertere, quos tumultus & malorum omnium auctores cognosceret, quumque proscriptionis tabulas

bulas publicas, qua illi à Cæsare nota-
rentur, ad eos perferendas dedisset, nul-
lis præterea datis mandatis incolumis
vterque dimissus est. Cæsari eorum
scripta tanto fuere neglectui, vt ea nec
legerit nec inspexerit, mihi certe sit ve-
risimile proteruiæ & petulantia plena
fuisse, quarum rerum Lantgravius mi-
rus semper est habitus artifex. Sub
idem ferè tempus Pontificis auxilia, post
longas tandem expectationes, Landis-
hutum in castra perueniunt. Agmen
erat apparatu, specie & delecta iuuen-
tute supra quàm credibile foret orna-
tissimum. nec memini ætate nostra se-
lectiores copias vnquam ex Italia exi-
isse. Peditum erant millia circiter de-
cem, equites leuioris armaturæ septin-
genti, quibus simul omnibus Octaui-
um Farnesium Cæsaris generum, Pon-
tifex auus præfecerat. Hos è Tuscia
ducenti equites quos Princeps Floren-
tinus, & centum quos Ferrariensis mi-
serant, sequuti sunt. Aduenerunt &
Hispani tandem quos ex Insubribus,
nec ita multò post quos è Neapoli

DE BELLO GERMANICO

vocatos docuimus, veterani omnes, ac tam præstanti virtute, ut tribus his legionibus roboris & fortitudinis Hispanæ gloria ab omnibus meritò adscriberetur. Peditatus ille ad Hercyniæ sylvæ principium à Schamburgio factus, quanvis longiore circuitu circumduceretur, compluribus tamen leuioribus præliis ab hostium stationariis per opportuna loca dispositis, laceffit, eodem ferè tempore in castra peruenit. Paulatim iam collectæ vires & copiæ nostræ iusti exercitus speciem præseferebant. adnumeratis enim iis quos Ratisponæ reliquerat. xvi. peditum Germanorum millia (quanquam pro liberiorum ratione. xx. millium numerus in tabulas militares referretur) Cæsar sub signis habebat, Italorum verò decem, & Hispanorū circiter octo, sexcētos equites hastatos, quos per Bohemiam Ioannes Brādenburgenfis conduxerat, octingentos item Albertus, & Prussus ducētos. Reliqui enim ad ter mille quingentos, nondum flumen Rhenum transierant, ad cuius ripam hostes præsidia & tormen-

tormenta locauerant, quo facilius nostros, si se inuitis transire conarétur, prohibere possent. Itaque equitatus ratione subducta, adiunctis iis quos custodiæ suæ causa Cæsar è Belgis adduxerat, & Maximiliani Principis amicorumq; nobilium turmis, summam bis mille cataphractorum, & mille equitum leuioris armaturæ expleuerat. Validus profecto vtriusque generis equitatus, exercitatione armorum & peritia rei militaris insignis. At firmiores peditum copias maiorisq; spei & opinionis virtutis, non facile crediderim hætenus sub Cæsare stipendia meruisse. Omnibus bellis interfui, neque temere incognitam rem pronuntio. In expeditione Pannonica quam Cæsar in Turcam suscepit, pedites Germanos, Italos & Hispanos quàm diligentissimè lustravi. in bello Tunetæo earundem gentium peditatum cognoui, & quem insequenti anno duxit in Galliam Narbonensem, deinde quem in Menapios & Sycambros ac mox in Gallos armavit (quo tempore ad Cambricium Rex

DE BELLO GERMANICO

receptuitimens, noctu, ne conclamatis
quidem vasis, se in regnum recepit) ne-
que tamen eum militem qui tum erat
cum hoc nostro, è sua quemque natione,
virtute vsu ac disciplina conferendum
existimo. Idem iudicium est eorum qui
Cæsarem per Lotharingiæ fines in Cäs-
paniam ad Sanctum Desyderium sequu-
ti sunt, mihi non accidit vt illi bello in-
teressem. Auxiliis itaque omnibus cum
exercitu coniunctis quum à Landishu-
to Cæsar castra mouisset, & Ratisponam
profectus, deducto inde præsidio ænea
tormenta xxxvi. partim campestria
partim muralia ad vsum belli paran-
da curasset, tribus cohortibus tuen-
di oppidi & armamentorum causa po-
sitis, ad hostem contendit. Is tum cir-
ca Ingolstadium stativa habebat à Ratis-
pona nouem Germanicorum miliarium
interuallo, quod postea in quadridui
iter Cæsar partitus, secundo die ad Neo-
stadium in ripa Danubii castra locauit.
Ex eo oppido pons ad hostes pertine-
bat, & quia exercitum traducere consti-
tuisset, ratibus compluribus factis, nauib;
busq;

busq; iunctis, quarum magnam copiam in eum vsum plaustris secum aduexerat, duos præterea pontes in flumine faciendos curauit.

Ei operi dum esset intentus per exploratores repente nuntiatur Saxonem & Hessum cum omnibus copiis ab aduersa parte fluminis Ratisponam iter habere. Equidem prudenter & rectè negotium hoc ab iis susceptum est, at ferò & alieno iam tempore intellectum. Cæsar, eorum consilio cognito, nulla interposita mora Germanorum cohortes expeditas duas, & quadringentos equites Hispanos leuiter sclopis armatos Ratisponensibus subsidio mittit, magnopere cohortatus, ne necessario tempore, itineris labore permoueantur. Illi incredibili celeritate adhibita, ea ipsa nocte silentio Ratisponam ingressi, aduentu suo stationarios & oppidanos confirmant. Cæsar enim ita animo circumspexerat, vt non iudicaret opus esse firmiore præsidio, si hostes iter & consilium suum commutarent, sin, vt constituerant, oppidum oppugnare ag-

grederentur, & quos prius ad custodiam reliquisset, & quos iam summisisset, facile pares fore utrosque, qui oppugnationem & hostilem impetum tanti per sustinerent, dum ipse cum exercitu subueniret: ad quam rem Danubius inter nostra & illorum castra medius, admodum oportunam facultatem præberet. At hostes vel quòd ea nocte subsidia in oppidum recepta cognoscerent, vel difficultatem rei frumentariæ veriti, ut si Cæsar flumen traiceret, à ciuitatibus, quæ in ipsorum fide erant, commeatus & frumenta minus commodè supportarentur, ea spe deiecti, quum non longius tribus à Ratispona miliaribus abessent, omnem sibi commutandam bellirationem arbitrati, retro ad Ingolstadtum copias reduxerunt summo studio & celeritate connixi angustias viarum, & præruptas valles euadere, in quas ducum suorum culpa, non sine periculo ac temere se coniecissent. Poterat enim locis syluestribus ac impeditis nõ leue iis detrimentum inferri, nisi celeriter contraq; omnium opinionem itinere

nere confecto, è densioribus syluis in
apertam planiciem prodiissent. Nam
Cæsar, quòd loci naturam ignoraret,
expeditos aliquot Hispanos, & equites
leuioris armaturæ iam serò præmiserat,
qui eos in angustiis adorirentur. Hi no-
uissimum agmen consequuti, quum ni-
hil se efficere posse viderêt cuius rei cau-
sa venissent, neque tam iniqua condi-
tione & loco sibi cum tanta multitudi-
ne dimicandum existimarent, prælio ab-
stinuerunt, exploratoq; diligenter hos-
tium consilio ad Cæsarem reuersi, nun-
tiant eos paulò obliquius ad dexteram,
Ingolstadium versus iter facere. Cæsar
biduo copiis omnibus equitatuq; tradu-
cto, in vltiore ripa fluminis, loco ca-
stris idoneo capto, in colle confedit, duo-
bus ab Ingolstadio miliaribus. Cuius lo-
ci naturam, quum diligenter Albanus
perspexisset, tutioremq; reperisset, q̃ vt
maiore munitionis opere egere videret-
tur, iussit humiliore vallo castra muni-
ri. Fuit is traiectus nostris perquàm com-
modus & oportunus. Nam & hac ratio-
ne fiebat vt hostes frumentatione pabu-

DE BELLO GERMANICO

lationeꝫ prohibiti, minus late vagarentur, & in Cæsare pugnandi voluntatem quum res postularet, cognoscerent. Eo biduo accidit vt suorum animos Cæsar forte periclitaretur, quid auderent & quid virtute possent. Falsò enim de hostium aduentu rumore perlato, quum subito clamore suborto, vt fert consuetudo, ad arma concurreretur, confestim expeditas copias è castris eduxit, atque aciem instructam habuit. Nostri eo erant animo & alacritate ad dimicandum parati, vt & optimum de iis iudicium fieret, & magna in posterum spes & lætitia de secundiore euentu conciperetur. Interea Cæsari renunciatur hostes in proficiscendo tanta vsos esse celeritate, vt pridie eius diei quàm castra moueret, passuum circiter millia sex intermisso spacio supra Ingolstadiũ consedisent. Quum autem intelligeret magno cum suorum periculo futurum, si oppidum illud ab hoste occuparetur, omni celeritate & studio incitatus eò ferebatur. Totius autem rei consilium his rationibus explicabat. Vt si Ingolstadium illi

con

contenderent , ipse prior aduentu suo præoccuparet , quò expeditius aduentanti Burano sese coniungeret . Sin ab oppugnatione desisterent, loco inter oppidum & castra nostra supra modũ idoneo eos prohiberet, ac pari conditione belli secum decertare cogeret . Erat inter Italogũ principes ac belli duces, Ioãnes Bapt. Gastaldus homo strenuus, quẽ propter magnum in re militari vsum, officio metatorio Cæsar præfecerat. Hunc ad se vocat, & quid fieri velit ostendit. In primis monet, vt quum tantopere interfit tam necessario tempore, tam propinquis hostibus, supra eos castra locare, vtriusq; loci naturam diligentissimẽ contempletur, & eius quem iam demonstrauimus, & alterius cuiusdam ab altera parte oppidi qui muris erat subiectus. Ipse cum omnibus copiis postero die duplici instructa acie sequutus est. Ratio autem & ordo agminis ita se habebat. Sinistrum latus , ripa fluminis muniebat, quam ob causam tormenta & sarcinas in sinistro cornu, equitatum verò omnem in dextero contra hostem obiecerat,

cerat, pedestribus copiis in medium receptis. Priorē aciem Albanus ducebat, cum equitatu Alberti & Prussi, alteram Cæsar adiūcto sibi Maximiliano Archiduce, Filiberto Allobrogum Principe, & Ioanne Brandenburgensi. Germani pedites, Itali & Hispani, eum in acie & itinere seruabant ordinem, quem instituto & more militari Albanus iis vicissim præscriberet. Cæsar ad hunc modum magnam dici partem progressus ad eum locum venit qui circiter millia passuum quatuor, vt dictum est, ab Ingolstadio aberat, ibiq; in cibo sumendo paulisper moratus, dum reliquum agmē conueniret, Albanum cum speculatoribus viginti præmittit, vt loci illius trans oppidum naturā perspiciat, Antonium à Toletto, & Principem Sulmonensem cum parte leuioris equitatus & ducentis Hispanis hipposclopistis, qui videāt quas in partes hostes iter faciant, rationesq; eorum & consilia diligentius explorent. Hi quum propius ad hostium castra adequitarent, & leui prælio commisso defēsī iam sese vtriq; ad suos reciperent,

perent, magna repente multitudo extra vallum effusa rursus instare, & prælium intermissum acriter redintegrare cepit. Genus erat pugnae militum illorum ut suos ordines diligenter seruant, neque à signis discederent, quum in leuioribus præliis nostri plerumque rari ac dispersi pugnare consueuerint, loco etiam excedere non turpe existimantes. Illic cohortibus centuriatis subsidio missis, scienter se ita distribuebant, ut alii magno impetu, & infestis signis procurrerent, alii suos venientes exciperent, & commodiorem tutioremque receptum præberent. Hæc quum animaduertissent nostri, confestim ad Cæsarem nuncios miserunt, qui dicerent hostem cum omnibus copiis in prælium ruere. Itaque necessaria re coactus, quum ad eum locum reuersus esset, in quo agmen paulò ante subsistere iusserat, Albano negotiū datur ut de hostium progressu & consiliis continenter se certiores faciat. Ipse nactus idoneum locum, sarcinis & impedimentis ad ripam fluminis conferri iussis, tormentisque opportune dispositis, pro castris

stris aciem instruit, ibiq; aliquandiu sub armis moratus, hostibus, si aduenirent, facit æquo loco pugnandi potestatem.

Equidem, vt ego existimo (pace eorum qui rectius iudicāt) si ex itinere nostros adorti eo die prælio decertassent, quam æquitate loci quem ad pugnam Cæsar delegerat, superiores videremur, rem tamē in dubium deuocassent. Multò denique die remissioribus iam de hostium aduentu nunciis, quum vltius progrediendū sibi Cæsar statueret, monereturq; ab Albano vt iter supprimeret, copiasq; pro vallo instructas teneret, quòd ex multis indiciis augeretur suspicio, hostes protinus ex eo loco vel le ad castra nostra oppugnanda contendere, paulò post nunciatur omnes commutato rursum consilio, atque itinere conuerso intra vallum se recepisse. Itaq; Cæsar etsi anceps illa & perplexa nunciorum varietas profectiōni nostræ non paruam morā iniecissee videretur, tamen q; in celeritate omne positum certamen animaduerneret, vtri prius locum ad Ingolstadii mœnia occuparent, neq; profectiōnem

tionem in posterum diem differri, neqꝫ
vllum spacium hostibus ad progredien-
dum dari oportere existimans, quorum
errorē in eius diei cessatione manifesto
conuinceret, ad multam noctem in ca-
stra peruenit. Locī natura erat hæc, quē
nostri prius perspexerant. Sinistrū latus
ripa fluminis & loca palustria tuebātur:
à tergo quæ crāt, oppidū ipsum tuta ab
hostibus reddebat, à dextera & à fronte,
aperta planicies, sed leuiter fastigiata.
Ab vtraqꝫ parte hac, quū nullum noctur-
num tempus ad laborē intermitteretur,
transuersam fossam & vallum Albanus
ea celeritate perduxit, vt albente coelo
operis munitio penè perfecta conspice-
retur. Pleriqꝫ existimant quibusdam de
causis quas cōmemorari necesse nō est,
si postridie hostes nos fuissent aggressi,
detrimētum aliquod nobis potuisse in-
ferri. At illis multitudine suorum & fi-
ducia rei bene gerendæ tantum arrogan-
tiæ ac spiritus accesserat, vt nō de ratio-
ne belli cogitarent, sed vicissē iam sibi
viderentur, vnius enim esse negotium
diei, cui conficiundo quamlibet tempo-

ris occasionem sufficere. Atq; hac nimis
rum confidentia Lantgravius intume-
scens, ad principes & ciuitates foedera-
tas perscriptis literis, latius inflatusq;
promiserat, fore vt pulsus fugatusq; Cæ-
sar, intra tres menses ex omni Germania
fugeret, aut captus in coniuratorum po-
testatem veniret. Quibus dictis omniū
opinio ita est confirmata, tantaq; fides
habita, vt ad imperatam pecuniam, mili-
tes & commeatum, pleriq; è principibus
& ciuitatibus quæ ad societatem fœde-
ris accesserant, pleniora etiam atq; vbe-
riora adiicerent: qua potissimum ratio-
ne effectum est, vt in tantam multitudi-
nem copiæ illorum excreverent, pedi-
tum circiter octoginta millia, decem
equitum, tormēta bellica centum & tri-
ginta. Hostes ea nocte & insequenti die
exercitum castris continuerunt, equiti-
bus duntaxat paucis extra munitiones
emissis qui latius ostentationis causa va-
gati, nō cōferti, sed rari sese nobis osten-
derent. Idem Cæsar facit, & ad omnes in-
terim casus subsidia cōparat, hostiumq;
conatibus, qua potest ratione & cōsilio,
solers

solerter occurrit. Postridie eius dici per exploratores certior factus, millia passuum sex à nostris castris Lantgrauium sub colle confedissee, qualis esset natura loci & qualis illius collis accliuitas, qui cognoscerent, misit. Renunciatum est munitissimum esse, à fronte & dextera, palude & flumine altiore circumductum, in cuius ripa arx parua erat, quæ ab omni iniuria partem illam castrorum defenderet, post tergum syluam esse densam & impeditam, & ad alterum latus montem paulatim ex planicie editum, in cuius summitate tormenta collocauerant. Inter explorandum leuiter pugnatum est. Sed quod celerè illi ac facilem ad suos receptum haberent, nostri prælio excesserunt.

Postero die pedestres copias omnes & equitatum educunt. non ut manus nobiscum conserant, quæ nostra tum erat suspicio, sed militari instituto exercitum recenseant, quem postea numero inito in castra reducunt. Quarto die prima luce signo profectionis dato, progressi millia passuum tria, in edito col-

E le ca,

le castra constituunt. Is locus tam erat
 egregiè munitus, vt natura ipsa omnem
 operis industriam superaret, & quanuis
 aquandi angustis premerentur, loci ta-
 men oportunitate & hostium incom-
 modo Cæsar inuitatus, eius occupandi
 consilium ceperat, sperans quo pro-
 pius hostem accessisset, eò facilius illi se
 nocere posse. Albanus simili ratione
 adductus, ea ipsa nocte, quemadmodum
 cum Cæsare prius deliberauerat, Alua-
 rum à Sanda, & Arzium tribunos pro-
 pere cum expeditis mille Hispanis, &
 ducibus aliquot qui iter cognouerant,
 hostium castra tentare iubet, & quid sui
 consilii sit, ostendit. Illi de tertia vigilia
 egressi, occulto per syluas itinere ad
 primas excubias perueniunt, quibus ex
 improviso oppressis & interfectis, cele-
 riter ad proximas vigilum stationes ad-
 uolant, quæ usu ac disciplina militari,
 maiore custodia firmari consuerunt.
 Sensere vigiles, magna fit strages, exci-
 tatur exercitus, & signo dato ad arma
 concurritur. Nostri è suis non ampli-
 us tribus amissis, incolumes in castra re-
 uersi

uerſi ſunt. Tenebrarum vitio accidiffe creditum eſt, vt in conflictu tres illi fuerint deſiderati, è quibus vnus ſingulari virtute, equiti vexillum eripuit, ſiquidem nocte quum incertum eſt de rebus iudicium, non facile queas, præſertim in promiſcua multitudine, hoſtem à commilitone diſcernere. Quum ne hoc quidem accepto incommodo ac rei militaris dedecore admiſſo, Lantgrauius ad pugnam eliceretur, Octauius Farnenius Pontificis nepos, quem Italicis auxiliis præfectum ſupra docuimus, cognito militum ſuorum ſtudio & alacritate pugnandi, operam dabat vt occaſionem aliquam nanciſceretur.

Hæc cogitanti accidere viſa eſt facultas rei bene gerendæ. Nam cum Alexandro Vitellio, & Ioanne Baptiſta Sabello, quorum ille pedestribus, hic equeſtribus Pontificis copiis præerat, occultè ad exploranda loca proſectus, animaduertit non procul ab hoſtium caſtris ſylueſtria eſſe, & impedita inſidiis conſilioq; ſuo cumprimis apta & oportuna. Intra eas ſyluas magnam mili-

rum suorum partem occultare instituit, ut quum hostium equitatus pabulandi frumentandiq; causa se in agros effunderet, subito ab iis qui in syluis abditi laterent, impetu facto pulsus perturbaretur. At hostis ea re per exploratores nunciata, eadem spectans, dubitandum sibi non putauit quin iisdem quoque artibus data oportunitate nostros circumueniret, occupatoq; ipso illo in syluis loco quem ad insidias Octavius sibi dispexerat, cohortes militum aliquot expeditas eo traducit. Hi pabulatores nostros in proxima villa conspicati, repente ex omnibus partibus aduolantes, praelio laceessere coeperunt. Nostri acriter in eos impetu facto repulerunt, & quanuis pro instituta ratione Octauio pugna illa non successerit, ab Italis tamen velitibus, quos Alexander eò conduxerat, quum hostes non leue detrimentum acciperent, nonnullis utrinque captis & interfectis in castra discessum est, quorum tanta iam erat propinquitas, ut non amplius tria millia passuum intercederent. quo spacio riuus
erat

erat hostibus quàm nobis vicinior, nec ita difficilis quin multis locis vado trássetur, id quod fieri omnino erat necesse, quoties alterutri ad prælium egredere-
rentur.

Interim Cæsar, quòd pro explorato habebat, multis de causis impositam sibi esse dimicandi necessitatem, ad reliquam cogitationem belli sese recepit, ut & suorum paucitatem industria aliqua subleuaret, quum vsque adeò illi multitudine valerent, & ad opprimendos aduersarios ne cui occasione temporis deesset. Hæc ille consilia dum animo circumspiceret, nunciatum est hostium copias vniuersas prima lucerium transiisse, & acie instructa cum tormentis omnibus non procul abesse, hæc enim in tam aperta porrectaq; planicie sine vlllo impedimento facile erat conuehere. Ipse celeriter equo adhibito, necessariis rebus imperatis, quum ad stationes aduolasset, Albanum in vallo comperit, quæ operi deesse viderentur, administrantem. Intermis-
sus enim dierum aliquot ab opere labor,

E ; per-

perficiendi spacium non dederat. huc accedebat, quòd humiliore paulò munitione, milites castris egressi vallum transcenderent, fossæq; aggere & rudibus complerentur. Vbi iam diluxisset, & nebula, quæ sub auroram exorta erat, propulsa serenitatem reddidisset, videre tum clare licuit quemadmodum acies hostium instructæ consisterent.

Ordo autem & ratio agminis eiusmodi erat, quantum ego prospicere potui, ut crescentis & in cornua curuatæ lunæ speciem præberet, campus enim, ut erat spaciosissimus, visus est ad eam rem facultatem summam dedisse. Equitatum omnem in partes plures distributum in aduersa fronte locauerant, perexiguo inter ipsas acies spacio loci intermisso, per quod subsequentes peditum copias, instructis ordinibus conspicerentur.

In dextera parte palus erat, quam nobis antea sinistram esse monstrauius. Huic proximum stabat agmen quoddam, aspectu, multitudine, & confertissimis turmis terribile, additis octo aut nouem bombardis, quæ agmen præcederent.

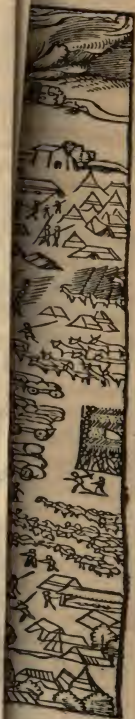
Sta:

Stabat & alterum non minore equitum numero firmatum, machinis circiter viginti in fronte locatis, pari ordine & intervallo reliquus equitatus dextrorsum coniunctus, totum campum armatis, & quæ ante aciem disposita erant tormentis, compleuerat. Ea autem non in longum porrecta seriè singulatim subsequabantur, sed in latum transuerso & æquabili inter se ordine consistebant, vt vno impetu plura simul emitterentur. Ad hunc videlicet modum Lantagruus se comparauerat, fidem quam fœderatis dederat, liberaturus. At Cæsar omnem exercitum intra vallum generatim constituit, vt, quum vsus veniret, eum quælibet natio locum in acie tueretur, quem in castrorum dimensione teneret. Hispanos in læuo cornu contra hostem locauit, his autem sic adiunxit Germanorum phalangem cui Georgius præerat, vt penè vnam ex duabus efficeret, expedita Hispanorum velut manu circum eandem phalangem in alarum speciem circumfusa. medium locum Italici peditatus maior

DE BELLO GERMANICO

pars occupabat, quæ reliqua erat, aggeri quem circa paludem Albanus iecerat, præsidio relicta est. Proximæ continuò ad dexteram ordine, Madrucianæ cohortes constiterunt. Ab his ad oppidi muros quod spacium intercedebat, quia operis munitione nondum absoluta, patebat, curribus & scaphis pro vallo obiectis ex maiori parte stipandum curauerat. Quod reliquum erat equitatus ipse claudebat, in quatuor acies à Cæsare eo consilio distributus, ut si vel ab ea parte, vel qua vallum erat humilior, hostes irrumperere conarentur, equitatus nostrer, non modo impetum sustineret, sed facta etiam eruptione procurreret, & cum eorum equitibus manum conferreret. in quem usum opportunè ac scienter in instruendis copiis, quod visum est, inter acies Cæsar spacium intermiserat, quemadmodum in tabula, quam pictam dedimus, ob oculos positum esse videbis.

Interea hostes paulatim progressi, quàm non longius abessent quàm quo glandes tormentis emissæ pertingerent, à palude,

de, quam dexteram eorum cornu contin-
gebat, ad mediã ferè planiciem circum-
iecta multitudine, cingere castra nostra
tanta propinquitate cœperunt, vt vix
sexcentorum passuum intervallo, fini-
strum latus nostrum, vbi Hispani con-
stituerant, creberrimis tormentis verbe-
raretur. Adiuuabat enim non mediocri-
ter loci natura, quæ nobis in hac parte
magis aduersa fuit. Cæsar vbi munitio-
nes & ordines circûiisset, cognouissetq;
qua ratione Albanus necessariis rebus
prouidisset, ad agmen suum reuersus, in
equo vt erat armatus ante primos ordi-
nes contra hostem consistit, atque hinc
subinde ad cohortandos milites, quam
in partem fors offerebat, equo admissio
decurrens, modò Hispanorum, modò
Germanorum & Italarum agmen obe-
quitabat, eos non longiore oratione hor-
tatus, quàm vt animo non perturbaren-
tur, sed pristinæ virtutis & secundissimo-
rum præliorum memoriam tenerent,
neu densissima illa globorum segete qui
ab hostibus in castra contorquebantur,
quicquam permouerentur: leue esse di-

DE BELLO GERMANICO

spendium quod inde possit inferri, ter-
 roris incutiendi rem esse magis quàm pe-
 riculi. locum se ad dimicandum, & secu-
 rum & tutum dedisse, iniquitatē condi-
 tionis contrà perspicerent, quā illi pu-
 gnaturi essent aduersus eos, qui ex vallo
 & propugnaculis tela coniicerent. dan-
 dam esse omnibus operam vt locum su-
 um strenuè quisque defenderet, & im-
 pressionem hostium fortiter sustineret.
 denique à Deo & animi virtute auxiliū
 peterent, cætera verò omnia ex victoria
 & liberalitate sua sperarent. Exercitui
 quidem vniuerso, tanta incessit ex ora-
 tione præsentiaq; Cæsaris volūtas & stu-
 dium, vt alacres omnes & fiduciæ pleni,
 nihil iam sibi arduum, nihil difficile exi-
 stimarent, quod non labore, patientia,
 ac virtute conficerent. Atque hinc sanè
 non difficulter animaduerti queat, quā-
 tum in huiusmodi rebus momentum ha-
 beat vel Principis ipsius præsentia, vel
 eius qui exercitui cum imperio præest,
 potissimum si inter suos habeat opinio-
 nem virtutis. Instructæ hostium copiæ,
 quum non longiore quàm supra mon-
strauis

strauimus interuallo à castris nostris cōsisterent, id enim ad machinarum omnium eiaculationem satis esse iudicabant, tanto repente furore & impetu displo- dere tormenta cœperunt, vt in vallum & acies, glandium velut imbres impluere viderentur. Albanus ad sinistrum cornu ante legionis Hispanicæ signa, in quâ partem tormentorū tempestas atrocius sæniebat, dum fortè cōsisteret, miles ei proximus tormētario globo ictus exanimatusq; concidit: atq; inde profectus quū reliquos ordines circūiret, comparatis iis quæ ad oppugnationē opus esse viderentur (cuius iam bis nō obicura significatione facta, hostes post emissā tormenta & vallum crebris ictibus pulsatū irrupturos credebat) militibus imperauit ne iniussu suo vllū quis telum in hostem coniiceret, se quū id vellet, signum esse daturū. quod nobis quidem optima ratione ab eo institutum videtur. pronuntiauerat enim ne quis se loco moueret, sed vt erant intra vallum in suis ordinibus dispositi, ita hostium impetum exciperent, nève sclopos emitterent,
prius

DE BELLO GERMANICO

priusquam ad duplicatam hastæ longi-
 tudinem ad vallum accessissent, siquidē
 hac ratione futurum, vt nullum frustra
 telum in eos mitteretur, & prima aduer-
 sariorum impressio, ac vis facilius infrin-
 geretur, dum cominus à velitibus no-
 stris quos numero & virtute præstantis-
 simos in exercitu Cæsar habebat, cata-
 pultis emissis nulli essent ictus innoxii.
 At hostium tam continua & pertinax
 erat concussio, vt quum longo iam tem-
 pore continenter essent eiaculati, tum
 primum incipere viderentur. Nostri vi-
 cissim in eorum acies, quæ ex aduerso
 constiterant, quanuis tormenta contem-
 ptione magna emitterent, loci tamen na-
 tura, vt dictum est, fiebat vt leuiori ac va-
 no ictu minus offenderent. Singulari au-
 tem Dei beneficio tribuendum est, quòd
 è tanta globorum multitudine, ita rari
 essent qui exercitui nostro damnum in-
 ferrent. Cæsaris agmen sæpissimè quidē
 spectantibus nobis traiectum est, circa
 cum ipsum tam densa glandium nube
 circumuolitante, vt plerique de ipsius
 magis quàm de propria salute solliciti,
 in

in vnum Cæsarem ora vultusq; conuerterent. Vnum hoc accidit præ cæteris maximè memorabile, quod hîc prætermittendum non existimauimus. Sphæra bombardica directo in Cæsarem impetu missa, ita prope ad pedes decedit, vt vel leuissimo quouis reultu præsens ac ineuitabile periculum attulisset. At seruatori optimo Deo sic visum est, vt quo loco primum in terram desiliit, ibi quoque scrobe facta defoderetur. In eadem acie quidam ex stipatoribus bombardæ est interemptus, equi duo, & signum militare vnum conuulsæ ac dilaceratæ. Neque vllum aliud grauius incommodum acceptum est. Eo die accidit vt sex tormenta è nostris displosa creparent, ac disilientibus circumquaque frustis, circumstantium fauciarentur duo, & exanimati conciderent quinque.

Lant grauius magnifici illius promissi sui non immemor, omnem spem in celeri & crebra bombardarum emissionē ponebat, quarum terrore si nostros loco depulso videret, tam insignem victoriam adeptus in perpetuum se fore victorem

victorem consideret. Hæc sanè omnia tam singulari patientia ac virtute milites nostri ferebant, vt, quum terra globis, aer horrendo sonitu vndique percuteretur, neq; vllum staret agmen ab immani illo furore tutum aut liberum, sed assiduis tormentorum ictibus etsi maiori ex parte innoxii Germani, Itali & Hispani æquato omniũ periculo essent expositi, non modo integræ acies & immotæ persisterent, sed & milites singuli tam laudis cupiditate quàm ignominia metu excitati, ordines suos intrepidè fortissimeq; seruarent, nec auersum eorum quenquam videre liceret, vt tutiorem locum sibi dispiceret, eo quem in acie defendendum suscepisset. Vbi amplius octo horas Lantgravius continuo inuasisset, nostrosq; opinione sua firmiores cognosceret, magisq; imperterritos, quàm vt talium fulminum iactu, loco dimouerentur, sedatiore iam paulò tempestate Cæsar, quòd nouum ab hostibus iniri consilium crederet, equitibus imperauit, vt ad contubernia se ad quietem reciperent, & postea signo dato, relictis

hictis equis celeriter arma caperent, & ad vallum concurrerent. At quærat fortasse quispiam, qua ratione Cæsar adductus, loco septo equitatum instruxerit, quum alioqui ad disciplinâ & vsum militarem parum apte conuenire videatur, si intra vallum equestri prælio desertetur. Ad ea respondeo, consilium Cæsaris non esse damnandum, neque id enim temerè ipsum instituisse, vbi opere imperfecto, humilioreq; paulò munitione, & vallum pluribus locis facile transcendere, & equitatus ea parte esset dispositus, quàm munitiones intermissæ desisterent, & qua verisimile erat hostium equitatum irrupturum. Siquidem ita effectum est, vt qua via & ratione illi in castra nostra impressionem facerent, eadem prorsus à nostris occurreretur.

Erat ad dexterum hostium cornu iuxta paludem, villa passus circiter sexcentos à castris nostris dissita, eam hostes, q̃ ad munitionē videretur accommoda, magno militū præsidio firmauerāt, locatis ante domum tormentis, quibus sinistram aggeris nostri latus validè percuteretur.

Qua

Quare animaduersa Albanus, hoc toto tempore quo saeuissima esset machinarum tempestas, expeditis aliquot Hispanis extra vallum eductis, iubet ut cum hostibus qui ad villam, tormentis praesidio positi erant leui praelio contendant, atque ita accidit, ut vno tempore & Lantius grauius tonans, & milites nostri continenter cum hoste pugnantes conspicerentur. Omnia experti hostes, quum post horas continuas nouem, quibus in Caesarem fulminassent, neminem loco cessasse viderent, neque multum ad solis occasum temporis iam superesset, paulum summotis retro bombardis propius villam & riuulum, vbi frumentariae molae erat aquatiles, & in cuius ripa tabernacula multa tetenderant, perpetua fossa & vallo ante alia tormenta omnia, quo loco disposita erant, perducto, sub noctem in castra copias reduxerunt. horum alterum latus, ut supra demonstratum est, qua parte paludem contingebat, circiter passus octingentos a castris nostris, alterum quod paulo longius ad planiciem protendebatur, bis mille quingentos

gentos distabat.

Ea nocte inter cœnandum Lantgravius (vt fertur) arrepto in manus poculo, qui Germanis mos est, quum Schertelo præbisset, hoc ego Schertele, inquit, vinum iis propino, quos hodie ad Orcum tormenta nostra miserunt. Ad ea Schertelus, equidem nescio, ait, quos illa peremerint, at hoc vnum scio, neminem ex viuis ne pedem quidem loco cefsisse. Schertelum fama est eo die dũ quid agendum foret ad cõcilium deferretur, in eam sententiam esse loquutum, vt castra nostra oppugnarentur: Lantgraviũ verò contra sensisse, cuius ego consilium magis probandum existimem. Quauis enim fortuna, quæ plurimum potest, cũ in reliquis rebus, tum præcipuè in bello varios casus afferat, ac paruis momentis magnas sæpe rerum commutationes efficiat, tamen si recta ratione perpendas, non temerè profecto Cæsarianos milites eos fuisse iudices, qui ita facile castris, quanquam non adeò munitis exuerentur. rem ipsam esse testimonio, quòd tam horrenda bombardarum ful-

F mina

minat tot horis fortissimè sustinuisſent,
 & quorum tanta virtus atque ea præsen-
 tia animi fuisset, vt quum maxima ænea-
 rum glandium multitudine premeren-
 tur, non modo demigrandi causa acie
 excederet nemo, sed ne respiceret qui-
 dem quisquam, iisq; tunc extra vallum
 progressis, in tantam contemptionem
 terribiles illæ machinarum flammæ ve-
 nirent, vt ad ipsas earum fauces hostem
 ultro quoque prælio laceſſerent. Itaque
 Scherteli consilio, quum infelicem exi-
 tum mihi videatur habiturū fuisse, Lan-
 grauii sententiam vtpote in omnem euē-
 tum tutiorem ac magis salubrē, ego cer-
 tē anteferendam censerem. Aiunt & Fæ-
 dericum Saxonie Principem consuluisse,
 se, vt poſtridie quàm ad Ingolſtadium
 ventum eſſet, Cæsarem cum omnibus
 copiis oppugnarent. ego vtriq; consilio
 eundem euentum semper præſagii, facta
 è Cæsaris constantia & virtute coniectu-
 ra, cuius exercitus quum nongentis tor-
 mentorum ictibus vno die feriretur, ad
 hunc tamen modum se habuit, qualis à
 nobis eſt commemoratus.

Ea nocte Cæsar plaustreis, quorum magna in castris erat copia, materiam comportandam curauit, magnoq; militum studio & labore, munitionibus in sublimiorem altitudinem extructis, pluteos adiecit ad defendendos tormentorum ictus ac repellendos. Albanus quoque ab ea parte qua palus ad flumen attingebat, ubi Hispanos constitisse docuimus, longius vallum producere, dexterumque castrorum latus, ubi carros prius pro vallo obiecerat, totum sepiore instituit.

Eo qui insequutus est die, hostes intermisso bombardarum usu, paucos è suis dispersos emittunt, qui nostros extra munitiones ad pugnam eliciant. Hispani studio incitati, circiter octingenti extra vallum egressi, leuiore prælio commisso, ita hostem premere atque acriter instare ceperunt, ut laborantibus suis equites mille subsidio summittere cogeretur. Hi triplici agmine instructi præcesserant. in primo centum ferè equites erant, reliqua duo, quæ ordine suo conferta subsequiebantur, rari

antecedentes. Erāt è nostris circiter qua-
 dringenti per campum dispersi, nam re-
 liqui, numero quingenti, non ita procul
 ad signa praeliantibus præsidio consiste-
 bant. Equites illi centum, loci æquita-
 te confisi, quòd planiciem aptiorem sibi
 quàm nostris velitibus iudicarent, impetu
 facto in eos qui primi ac rari consti-
 terant, cum diutius militum nostrorum
 vim ferre non possent, sese fugæ man-
 darunt. Secunda acies fugientibus suis
 subsidio venit, ea vexillum habebat lu-
 teo colore infectum. Nostri ea re nihilo
 magis perterriti, ad eandem benignita-
 tem à se exceptos, pari quoque illos vir-
 tute reiecerunt. Supererat tertia acies
 puniceo signo conspicua, similem vide-
 licet pugne aleam subitura. Equites
 quum infestis hastis procurrissent, con-
 fertissima glandium nube turbati fusiq;
 omnes terga verterunt, Nostri magno
 eorum numero interfecto, neque sui col-
 ligendi neque consistendi data faculta-
 te, nullum prius insequendi finem fece-
 rūt, quàm præcipites omnes & fuga per-
 territos in castra compellerent. Facinus
 præcla.

præclarum sanè ac memorabile vîsum
est omnibus, præcipuè autem Cæsari,
qui tam singularem virtutem in milite
summopere est admiratus, perspecta &
loci & certaminis iniquitate dū in aper-
ta planicie equites numero quoque su-
periores, cum raris ac dispersis pediti-
bus præliarentur. Is dies & præliū, hunc
exitum habuerunt.

Albanus insequenti nocte duobus è
Boëmia fossorum millibus, quos ea re-
gio ad vallandi vsum præ cæteris ma-
ximè gignit idoneos, nouum aggerem
fossamq; perducit directò contra villā,
vbi hostes tormenta locauerant. tantaq;
iam erat ab ea parte propinquitas, vt
quum non amplius quadringenti passus
intercederent, commodè minora tor-
menta campestria adigerentur. Iuuabat
& loci ipsius natura vt post id vallum tu-
tius milites nostri occultarentur. Ei lo-
co præsidioq; Aluarum à Sanda fortissi-
mum virum præfecit. Hoc opere hostes
supra modum commoti, inopinato ma-
lo turbati, tam incommoda vicinitate
perterriti, in nullam ferè partem aliam

contentius tormenta miserunt.

Interim Albanus communicato cum Cæsare consilio, quum per speculatores cognosceret tria Heluetiorum millia in Neoburgi suburbiis, oppido machinisque aliquot à Saxone & Hesso, præsidio esse relicta, Marignanum, Madrucium, & Alphonsum Viuem cum suis quenque copiis clanculum eò mittere statuit, qui loco illos aperto, & inopiantes aggressi ad vnum omnes contrucidarent. Verum quòd eo ipso die Lantgrauii iussu in castra venissent, Albanus ea occasione deiectus, propositum non tenuit. Summæ erant rerum omnium commoditates, quæ nostros ad expeditionem illam inuitauerant. iter latens & expeditum, scientissimi duces, pons in flumine castris nostris vicinus, hostis in vltiore ripa, vt alter alteri auxilium ferre non posset penè interclusus, nisi circuitus magnus magnaq; fluminis mora interposita, studio ac velocitate vinceretur. Tanta occasione ac beneficio fortunæ Albanus ad opprimendos Heluetios se vsurum sperauerat,

rat, nisi repentino discessu maturassent ad salutem contendere. Postero die mane Lantgravius superius institutum servans, productis in campum omnibus copiis, castra nostra maiore quàm antea bombardarum impetu ac multitudine oppugnare incepit, latius ad planiciem, quæ dexterum latus nostrum respiciebat, pluribus tormentis dispositis. Agger autem quem proxima nocte Albanus iaciendum curauerat spacio propinquitatis impediēbat nè longius à villa, quæ ibi locata erant, promoverentur. Cæsar ad vallum & stationes accurrit, animos militum præsentia & oratione confirmat. Erat in extrema fossa ad valli angulum agger in altitudinem paulò editior, ad castelli speciem collocandis tormentis extructus, Ibi dum inter Hispanos qui ex Insulubris & Neapoli venerant, sacro absoluto & prandio, sub armis moratur, bipennis quā proximus miles manu tenebat, ictu tormēti confracta, unū ē circūstantibus interfecit. Eo die quoq; prætorium Cæsaris castrense & ipsum conclave

DE BELLO GERMANICO

in quo lectus erat constratus (portatile id erat sub iisdem pellibus è ligno paratum) tormento traiectum est. Quum ex omnibus locis consumpta iam reliqua parte diei castra nostra assiduis tormentorum ictibus concuterentur, sub horam quartam ante solis occubitum Alphon-
sus Viues, vterat ab Albano præceptum, cum quingentis militibus Hispanis ex iis cohortibus quas ipse ducebat, extra munitiones progressus media inter binæ castra planicie, quò & ex hostibus pugnandi causa plerique processerant, instare & prælio eos laceßere cœpit. Milites nostri spe victoriæ, hostium fuga, superiorumque dierum sequendis præliis elati, eam virtutem præstiterunt, vt & alterum hostiū vallum audacius transgressi, deiectis pulsisque defensoribus vi caperent, & celeri cursu incitati, protinus ad villam omnes contenderent. Ibi quum ad vesperum accerrimè pugnatum esset, Viues, signo receptui dato, incolumes suos magna cum laude in castra reduxit. Media circiter nocte itum est ad hostiū munitiones, conclamatur ab illis ad arma,

ma,

ma, trepidè concursatur, instruuntur ad pugnam copiarum. Tot incommodis conflictati, quum nulla facultas quietis daretur, noctu vigilia & labore confecti, in acie sub armis consisterent, interdum continentibus praeliis fatigarentur, atque agger ille nouus & fossa contra villam recta regione prolata, summam iis rerum suarum (vt postea ex captiuis cognitum est) desperationem adferret, languescere paulatim atque animo remitti ceperunt. Equites enim eorum quum angustissimè à nostris iam continerentur, neque propius quàm ad mille quingentos passus accederent, qui antea, vt situm castrorum cognoscerent, sub ipso vallo ad ducentos passus, magna verborum contumelia conuitiisque nos incessantes perequitarant, velutum nostrorum vsu & iaculandi peritia territi, operis munitione & militum fortitudine repulsi, insolentiam & audaciã suam non nihil represserant. Huc accedebat, quòd munitiones continenter Cæsar contra villam ita proferret, vt castra castris penè conuerteret, & quanto longius ope-

DE BELLO GERMANICO

re procederet, tanto facilius villa occuparetur. Is enim locus tam erat nobis idoneus, ut machinis in eo dispositis hostes libera sibi & defendendi valli & in acie consistendi facultate adempta, necessario castra mouere cogerentur.

Quod omni ratione tum sibi conandum Cæsar putauit, ut auctoritatem eorum (quod postea præstitit) & opinionem minueret, dum fama crebresceret, qui magna omnium expectatione venissent ut ipsum pellerent, eos ipsos maiore cum infamia perculos, priores loca celsisse.

Sub idem ferè tempus circiter quadringenti grauis armaturæ equites à Federico Palatino in hostium castra venerunt. quos ibi perpetuo permansisse compertum est, dum Cæsaris patientia & virtute, bello confecto, foederatorum exercitus dissiparetur. Palatinus postea culpam suam apud Cæsarem deprecatus, quum de superioris temporis consilio se excusaret, suaq; in eum perpetui temporis officia prædicaret, & in petenda pace culpam omnem in Vir-
tembera

tembergici fœderis sanctionem conuiceret, in primis commemorauit, nec iudicio nec voluntate sua equitum auxilia vnquam se contra eum armasse, sed amicitia & priuati fœderis nomine, quod ante annos multos percusserat, ad Virtembergensem regulum equites illos misisse, a quo postea necessitate & vi coactos in fœderatorum castra venisse.

Quibus dictis an pro iniuriæ purgatione & officio Cæsari satisfecerit, aliorum esto iudicium. Vnum hoc satis liquet, quanto auctiores fuerint coniuratorum copiae, tanto maiorem illustrioremq; victoriam, non sine maximo Dei beneficio Cæsarem esse consequutum.

Postridie, quæ prius consueuerat, concitata glandium tempestas illuxit. Si quidē hæc erat matutina salutatio, qua nobis illi precarentur felicem diei exitum, fuit tamen eo minus grauis, quo longius, vt demonstratum est, machinas suas remouerant. Ab aurora ad meridiem, summa contentione tormenta emissæ sunt, post horarum aliquot facta

DE BELLO GERMANICO

facta intermissione, sub vesperum eodem hostes furore & amentia impulsī, ad noctem vsque pertinacissimè in iaculando, persistunt. Quàm nefaria autem fuerit atrocitas, qua illi per dies aliquot in nostrum exercitum sauiuerunt, ingens globorum numerus attestatur qui intra vallum duntaxat repertus est. Siquidem non habita ratione eorum qui in castra non inciderint, aut quos intrò coniectos casus prohibuerit inueniri, in tabernaculum tormētorum præfecti, mille non genti & amplius relati sunt. Interim leuioribus præliis quum quotidie certaretur, nec vllus præteriret dies quin egregium aliquod factum militare incideret, nocturnisq; nostrorum eruptionibus vsque adeo defatigarentur, vt ab area, quam in castris aciei instruendæ delegerant, aut raro aut nunquam discederent, munitionibus nostris eò perductis, vt penè vallum eorum contingeret, & frumentatione libera ab equitatu nostro prohibiti, in magnam rerum omnium inopiam adducerentur, magno iumentorum & equitum numero in pabulationibus

nibus amisso, pluribus inter leuiora prælia militibus aut vulneratis aut occisis, tot vndiq; malis defessi hostes, tandem concilio conuocato, constituerunt optimum esse eo loco discedere. Itaque nulla interposita mora, maioribus machinis impedimētisq; omnibus silentio prima nocte riuulum traductis, ne citissima suorum profectio à nostris cognosceretur, postridie mane priusquam luceſceret tabernaculis omnibus detentis, & peditatu præmisso, leuioribus tormentis aliquot nouissimo agmini præsidio relictis, equitatuq; omni (istum in conspectu exercitus nostri riuum transibat) in turmas circiter tredecim distributo, id quod constituerant facere conantur, & in itinere incepto persistunt. Cognito eorum cōsilio Cæsar equites aliquot ad explorandū iter præmittit. Ipse cum Albano & leuioris armaturæ equitibus aliquot subsequutus, ordinem quem in proficiscendo seruarent, animaduertit. Reserat aspectu pulcherrima, omnibus eius iugi collibus qua despici poterat, ab equitatu occupatis, planiciem omnē
quæ

quæ interiacebat, pedestrium copiarum tam numerosa multitudo completam cernere. Illi, quo supra demonstrauimus ordine & imperio, secundis castris Neoburgum perueniunt.

Interea Cæsari renunciatur Buranum cum exercitu incolumi Rhenum traducto, inuito Aldenburgio, quem cohortibus in aduersa ripa dispositis vt nostros transitu prohiberent, Lantgrauius præfecerat, à Francfordia nō procul abesse. Cæsar, etsi intelligeret copias quas Buranus ducebat animo ac virtute sublimiores esse, quàm vt Rheno iam superato cum iis qui ripam occupauerant hostibus, prælium detrectarent, inferiores tamen, quàm vt cum vniuersis coniuratorum copiis manum consererēt, nactus idoneum nuncium qui literas ad eum deferat, admonet iter caute diligenterq; faciat, perscribit in literis hostes ab se Neoburgum, ac inde Danouertum discessisse, omnemq; multitudinem ad eum conuertisse. Erat magni periculi res cum tātis copiis dimicare: quamobrem eum à se admonendum statuit, ne, quum vl-

tra

eta Francfordiam tantum iam esset progressus, & hostes ea occasione inuitati facile adduci posse crederentur, vt obuiarent, ipse ex inopinato ab illis opprimeretur. Tribus equitum millibus quæ sub imperio suo Buranus ducebat, quatuor præterea hastatorum millia ex Alberti, Prussi, & Archiducis numero sese adiunxerant. Hi quum per se infirmiores essent quàm vt auderent Rhenum transire, ampliores Burani copias expectabant quibus in flumine transeundo confirmarentur. Iis enim præter quatuor & viginti lectissimas in Belgis, & finitimis populis conscriptas cohortes, alias quoque quatuor Hispanorum, duas Italorum, ducentos eiusdem gentis equites sclopis instructos, cum æneis tormentis duodecim ex Flandria cōduxerat, hi ex Britannia euocati, in bello quod eius insulæ Rex contra Gallum gerēbat, stipendia fecerant. Numerus hostium qui vltiorem ripam obsederant, cohortibus triginta sex & mille ducentis equitibus constabat. Rationem igitur fluminis transeundi Buranus hanc instituerat.

Duo:

Duodecim millia passuum supra eum locum, ubi in aduersa ripa hostes in stationibus dispositi fuerant, decem cohortes prima confecta vigilia silentio progredi, ibique se expectari iusserat, cohortatus, ut ea quæ imperasset diligenter industriaque administrarent. Quibus ex sententia confectis, oppidoque in ripa rebus suis peropportuno potitus, lintribus ac pontonibus copias omnes equitatumque incolumen traduxit. His explicitis rebus, ad Francfordiam postea cum hostibus leuiore prælio facto, compluribus vulneratis & occisis reliquos in fugam coniecit, atque ita perterritos egit, ut non prius fuga desisterent, quam intra oppidi moenia cogerentur. Celeriter hac de re, (ut supra commemorauimus) ad Cæsarem fama perlata est, etsi artificissime obsessis omnibus viis, nuntii plerique interciperentur. Quarum rerum omnium meliore hostes conditione utebantur, quod ita longe lateque dominarentur, Cæsare contra itineris infesti difficultates ac pericula, ad nuntios dimittendos aut recipiendos impediabant.

Dum

Dum ad Neoburgum hostes biduo commorantur, varii ad Cæsarem rumores allati sunt, eos vel traiecto Danubio in Bauaros iter facere, vel Danouertū, vnde prius exierant, repetere. Cæsar exercitum castris continuit, dum quid consilii caperent, perspiceret: & quod optimum sibi iudicaret, maturè statueret. At illi Neoburgo profecti, relictis tribus ad oppidi defensionem cohortibus, secundo die Danouertum venerunt. Constas omnium opinio est, maximi eos erroris æquissimis ac plurimis de causis cõdemnari debere, quòd loco egregie communito, temerè excesserint, in quo & res frumentaria cõmodissimè expediretur, & lignandi aquandiq; summa esset facultas, nec pabuli minorem copiam finitimi pagi ac villæ præberet. Non illi pontem in flumine, non liberam in superiorem Bauariam ad ipsum vsq; Monacum excursionem, non Lyci fluminis defensionem considerabant, circa cuius ostia Raniam præsidio suo firmatā, ex eo quo confederant loco, tutiorem quoq; redderent, quum hostibus à tergo relictis, Cæ-

DE BELLO GERMANICO

fari nec vtile nec consultū foret eò contendere. Non ad hæc addebant, non Vlmam, nō Augustam Cæsarem posse iter conuertere, quin priores ipsi multū expedito itinere antecederent. Sed perinde ac si leuiora cōmoda hæc essent, q̄ vt eorum ratio deberet haberi, aut aliis fortasse rebus permoti quas magis ex vsu sibi fore putarent, ad Danouerti mœnia castra locarunt. Ibi dum ad dies quatuor consedissent, Lantgrauius rei frumentariæ prospiciendum existimans, Laugingam profectus (Bauariæ id oppidum est à Danouerto fermè octo milium intervallo) deditiōe à ciuibz facta, oppidū in fidem accepit, & horreo ibi constituto vecturisq; frumenti descriptis, Danouertum in castra reuersus est, quæ ibi habebat natura loci communissima. Interim ipse literis nunciisq; per omnes prouincias ac ciuitates dimissis, rerum à se gestarum magnitudinem extollit, pleniora etiam atque vberiora perscribit, prælia sua secunda, militum voluntatem ac studium, rerum necessariarum copiam, fugam nostrorum, angustias & pericula,

cula, multorū principū fortiumq; viro-
rum captiuitates & mortes, aliāq; id ge-
nus affingit plurima, quibus pecuniariæ
exactionis, quam plerunque literis co-
ronidem adiiciebat, pleniorē fidem
faceret, ea enim iam erat angustior.

At ego ciuitatibus huiusmodi tenoris
epistolas non credo admodū gratas fuisse,
propterea, quod se diutius duci intel-
ligerent, & dies instaret quo die Cæsa-
rem vel captum vel Germania pulsū
oporteret, quemadmodum & ipse pub-
lice esset pollicitus & illæ vicissim ex
promisso futurū sperarent, cuius tamen
rei expectatione destitutas penē se co-
gnoscerent, quum adeò nihil adhuc pa-
rati viderent.

Circa eadem ferē tempora per explo-
ratores Cæsar fit certior, Lantgrauium
cum exercitu Vuendingam iter habere,
id oppidum in via situm erat quā veni-
enti Burano occurreret. Hæc fama quū
inter hostes ipsos tum edita esset certis-
sima, Cæsarem impulit vt per nuncios
regionum peritos celeriter Buranus ad-
moneretur quid ageret, & quam ra-

tionem profectiois insisteret. Ex propositis consiliis duobus, vtrunque satis videbatur explicitum: vt vel auerso paulum ab hoste itinere, maturius tutiusque se cum eo Cæsar coniungeret, vel si id consequi non posset, hostem euestigio insequutus, medium inter vtriusque castra circuncluderet. si quidem ipsa belli ratio & necessitas postulare id visa est, neque permittendum esse, vt hostes cum omnibus copiis Burano obicerentur, neque Cæsari ad foederatorum vrbes tendendas retro iter auertendum, quas verisimile erat magnis munitionibus ac praesidiis à Saxone & Lantgrauio esse firmatas, quo interim tempore tanta virium nostrarum pars, numeri & multitudinis iniquitate in dubium vocaretur, quum validissimas hostium copias, Rheni quoque custodiae non ita pridem auxissent. At illi his omnibus diebus non sine ingenti errore, vt plerique existimant, exercitum castris continuerunt, in id vnum intenti, vt circiter duodecim peditum millibus cum æneis tormentis aliquot Istrum traductis, & castello quod in ripa
 Lyci

Lyci muniri iusserant, præsidio constitutis, summam belli rerumque omnium in eum quem occupauerant castris locum conuerterent. Per custodias enim quas ad Lycum disposuerant, facile confidebant Augustam defendi: & per statuas quæ ad Danubiū ipsi habebant, Vlmam optimè se posse tueri. Hoc illi contēti satis habebāt in præsentia militem ociose intra vallū ab expeditionis labore quiescere: quibus rebus perfectum est ut Buranus libera sibi progrediendi facultate cōcessa, præter Francfordiam & Rotemburgum traductis copiis iam Norimbergæ propinquus, quū se maioribus itineribus extendisset quā ut hostem sibi occurrentem crederet, paucis post diebus opportuno tempore, cum omnibus copiis incolumibus Ingolstadium ad Cæsarem peruenerit. Is eo die in campum prodierat, ut Burani exercitū perlustraret: erāt enim tam pedestres quàm equestres copię, omnibus militaribus ornamentis florentissimæ. Cæsar biduum ibi moratus (quod spācium reficiendis militibus dedit) omnibus modis persequens

dos sibi hostes existimauit, quascunq; in partes se illi reciperet. Quumq; suos docuisset quantum vsum haberet ad subleuandam rerum omnium inopiam Neoburgo potiri, propterea quod esset oppidum plenum & opulentum, in ripa Danubii quæ tantum vtriq; exercitui momentum adferret, oportuno loco & munitissimo situm, nec vlla ratione sibi post tergum relinquendum, ipse prima luce cum leuiore equitatu & parte expediti Hispanici peditatus speculatum egressus, tempestiue Neoburgum aduenit, ibiq; quod diligentius naturam loci & oppidi situm cognosceret, & suo & Albani equo est conspectu remoto, inter densissimam missilium multitudinem quæ ab hostibus ex muro mittebantur, pedibus studiosissimè singula perlustrauit.

Equidè hac de re non ausim iudicium ferre, deceat ne atq; ex usu sit, aut Imperatorem aut legatum ex quo vno & publica omnium salus, & summa totius belli dependeat, manifestis huiusmodi periculis, non secus ac si gregarius quispiam miles sit, intrepide se ipsum obicere. quum
tamen

tamen alioqui & ipsa hoc videatur efflagitare necessitas, ut is qui imperatorias sibi partes sumpserit, totiq; negotio prefuerit, oculis ipse diligenter perspiciat, & statum rei quam aggressurus est, sedula perquisitione facta cognoscat. Res dubia est & in vtramq; partem laudabilis, iudicent qui rectius me intelligunt, trutina mea anceps fertur, in vtram partem se examinata inclinet.

Cæsar itaque loci illius natura perspecta Ingolstadium reuersus postridie mane castra mouet, & ponte qui ad oppidum erat aliisque duobus quos fieri imperauerat, celeriter exercitu flumen traducto, circiter duo passuum millia ab eo loco, recta ad Neoburgum regione confedit. Post eundem diem quod consuetudine sua exercitum bipartito prius duxisset agminis ordine commutato, triplici acie, instructa proficisci instituit. Superioris consilii ratio hæc erat: quum hostes tantum multitudine possent copiisque nostris in tres partes distractis, singulae infirmiores futuræ essent quam ut cuius hostium aciei opponeretur, exercitus in duo

duntaxat agmina distributus, in quorū singulis binæ peditum ac totidem equitum acies incederent, longe firmior futurus erat si qua foret imposita dimicandi necessitas. Auctis postea Belgarū aduentū copiis, tertioq; quod nouissimū erat, agmine addito, Buranus, Albertus, Prussus, & reliqui belli duces, partito deinceps inter se munere, quemadmodum vices & ordo ad quemq; redirent, ita vel primam aciem ducebant, vel claudebāt extremam. Postero die quum circa meridiem Cæsar ad millia passuum duo à Neoburgo castra constituisset, decuriones & qui summo magistratui præerant (hos Burgimagistros Germani appellāt) de petenda pace legati ad eum veniunt, cuius legationis tribuni quoque & ordinum duces à coniuratis ad oppidi custodiam relictī, communem cum magistratibus locum obtinebāt. Deditionis erat conditio, ut ea quæ à Cæsare ferretur, se vltimos ostenderēt, & se suāq; omnia eius potestati & arbitrio permissuros dicerent. Hoc sibi satis opportunè Cæsar accidisse arbitratus est, q̃ oppidum frumētī
copia,

copia, munitione, flumine & ponte fir-
missimum, præsertim tam propinquo
subsidio, sine mora in fidem suam ac po-
testatem venisse videret. atque hac po-
tissimum ratione plerique è nostris per-
moti, Cæsarem à Neoburgi obsidione
conati erant auertere, quòd locus ipse
ad subsidium ferendum adeò commo-
dam facultatem præberet. At ipse con-
trarium sentiens, certis de causis quas
conuenientiores putabat, in sententia
sua perstitit. Deditione facta & hosti-
um præsidiis in insulam quàm Danu-
bius efficit, arci vicinam, ex oppido ea
nocte deductis, Albanus ad Cæsaris præ-
scriptum duas Germanorum cohortes
introduxit.

Cæsar prioris diei institutum & ordi-
nem in proficiscendo seruans, postridie
confecto, quod supererat, ad Neoburgū
itinere, inter prædia & hortos suburba-
nos castrametatus est. Ibi quum Lant-
grauianos milites ex insula ad se produ-
ci atque arma tradi iussisset, vt clemen-
tia & lenitate in eos vsus esse videretur,
magis consuetudine sua & beneficio, q̃

DE BELLO GERMANICO

merito eorum cohortes conseruaturum ostendit, quibus iure belli, quòd contra Principem suum arma tulissent, vi tam potuisset eripere, & iureiurando ad actos ne aduersum se armis contenderent, omnes exauctoratos dimisit. In tribunos & centuriones dixit non velle se grauiore supplicio animaduertere, quod pro certo cognosceret, eos per fraudem circumuentos ad id bellum venisse. Illi verò non circumuétos modo, sed à principibus per vim quoque dixerunt se ad arma fuisse compulso. Eo triduo Caesar exercitum militari more recensuit. Equitum censu habito, repertus est numerus millium circiter nouem, peditum circiter quadragintaquinque. Et quauis fama, vt ferè accidit, numerum vincere, desideratitamen fuère nonnulli, quos praelia, morbus & vulnera consumpsissent.

Dum eo statu Neoburgi res essent, ciuibus sacramento rogatis, praesidio posito, & qui cum imperio praesesset relicto, commodissimam sibi belli rationem ratus est, si castra ex eo loco moueret,

ac

ac nullam moram ad insequendum hostem inferret, hoc sperans ut data loci æquitate, occasionem aliquam dimicandi nancisceretur, quam omnibus modis quærendam sibi statuerat. Itaque pontibus in Danubio factis, & eo qui ad Neuburgum erat, transportatis militibus quæ Danouertum ire constituisset, quò omnem com meatum totiusq; belli apparatus (ut supra docuimus) hostes contulerant, bidui itinere confecto ad Marchaimium pagum millia passuum quatuor ab hoste confedit. Breue quidem erat itineris spacium, sed quòd continua densissimaq; sylua intercederet, difficile & impeditum, multisq; locis ita angustum ut vix singuli carri ducerentur. Huius sylvæ densitas initium capiebat à castris nostris, atque inde continuo dorso perducta, hostium vallum penè contingebat. Ipsa à ripa Danubii orta quæ sinistrum latus nostrum claudebat, recta fluminis regione pertinet ad Danouertensium fines, hinc se flectit dextrorsum diuersa à flumine regione, contingitque Monhamium oppidulum à
castris

castris nostris circiter octo milium intervallo. Cæsare explorata sylua quauis cum summa difficultate & periculo per eam exercitus duceretur, quum decreuisset tamen ad hostes quàm proximè posset accedere, & si loci natura permitteret, iuxta eos castra ponere, omitendum sibi consilium non putauit, eo quòd syluis nostrorum præsidio occupatis, præmissisq; peditum aliquot expeditis cohortibus, tuta ac libera trans eundi facultas concederetur. Itaque Albanum ad se vocat, & consilii sui rationem exponit, docet in primis quanto pere inter sit hostem minutissimo loco eiectum, frumento & comineatu quem Danouerti comparauerat, abstractum, ad parem belli conditionem vocari, imperat vt locum intra syluas & illorum castra medium diligenter exploret, quæq; ibi comperisset quàmprimum ad se reuersus renunciaret. Cognito eius consilio Albanus, eo qui insequutus est die, equitibus aliquot leuioribus in sylua oportunè dispositis, euocatisq; beneficiariis nonnullis, quos secum duceret,

ad

ad finem sylvæ peruenit, hostium vallo
tanta propinquitate obiectum, vt campe-
patria minora tormenta facile adigeren-
tur. Ipse relicto equo non maiore quàm
quatuor aut quinque comitum præsidio,
paululum extra syluam egressus, ex edi-
tiore loco vnde erat propinquus & com-
modus in castra despectus, regionem &
situm studiosissimè contemplatur. Illi
in operis munitione tam sedulò erant
occupati, vt ne aspexerint quidem aut
vllum eò tormentum emiserint, quum
tamen in omnes partes creberrimè con-
sueissent displodere. loci autem natura
hæc erat quem castris illi delegerant.

Erat inter syluam quam inter nostra &
hostium castra mediam interiacere ma-
gna propinquitate docuimus, planicies
circiter passuum quadringentorum, hu-
ius extremitatem aspera ac directâ ferè
decliuitate deiectus excipiebat, à cuius
ima radice pari accliuitate in fastigium
surgebat ascensus. superiorem partem
clui vsque ad syluam quæ cum sinistro
castrorum latere denuo cõmittebatur,
perpetua fossa & vallo munierant, ca-
stris

stris ibi densissimis in aduersa fronte locatis, qua vallis continuo iugo, clium vtrunque alteri aduersum, in longitudinem perducebat. Ea igitur vallis instar fossæ à fronte munimentum præbebat, dexterum latus Danubius, à tergo tegebatur oppidi murus, & riuus in Danubium influens. His rebus fiebat, vt castris ponendis nullus idoneus ibi locus nobis relinqueretur, quum & angustior esset quàm vt tantam multitudinem caperet, & apertior, quàm vt tormentorum pericula vitarentur, quæ illi contrà & munitione & loci natura tuti repellerent.

Duo hæc incommoda aquandi quoque difficultas augebat. nam præterquam quod nulla in syluis aquæ copia esset, fluminis aluei præruptæ crepidines aquationem impediébāt. Albanus perspectis his omnibus, quantum ei facultas dari potuit, ad Cæsarem reuertitur, & quæ cognouisset exponit. Cæsar vbi hac ratione se hosti nocere posse diffideret (nam ad cōficiendum negotium syluæ magnam moram iniiciebant) & temporis belliq; duccendi longinquitatem veritus, conandum

dum sibi putaret quibus modis hostem eo loco pulsum à Danouerto abduceret, ex locorum scientia consilio capto, ad læuam relictis hostibus Vuendingam cum omnibus copiis iter habere constituit.

Hoc loco admirabilem Cæsaris industriam commemoratam volui, qua longo tempore vñsus est vt Germaniæ sitū in animo cōprehenderet. Eius prouinciæ, etsi meliorem partem crebris itineribus peragrauerit, exactissimā sibi cognitionem parauit ex tabula in qua vniuersam accuratè depictam tanto studio & perspicacitate (ita enim temporū & negotiorū ratio postulabat) cōtemplatus est, vt singulas vrbes, municipia, arces, syluas, flumina animo velut insculpta habeat, addita spaciū, quod inter singula intercederet, certissima dimensione. ita vt nō oculis in pictura lustrasse, sed pedibus vniuersam peragrassē credatur. Qua descriptione confusus, in ea perpetuo sentētia erat, si ad Vuendingam exercitum admo-ueret, fore vt nō procul à Nordlinga supra hostē agro fertili & copioso, nulla re
rum

rum necessariarū angustia premeretur, hostem verò comineatu & frumēto intercluderet. Dum hæc maturè secum deliberat, nullum ferè tempus intercedebat, quin leuioribus præliis in sylua decertaretur. In proximos enim pagos & villas prædandi frumentandiq; causa milites excursionibus factis, & equites, quanuis rariores, pabulatum egressi, mutuo sibi occurrebant, nullo grauiore tamen vtrunque aut accepto aut illato incommodo. Vbi ea dies quā Cæsar profectiōni constituerat, venit, densiore nebula exercitum castris eduxit, & quo cōsueuerat ordine eius dici itinere confecto, ad Monhamium ea nocte castra locauit. Neoburgiæ ditionis id est municipium supra ostendimus.

Postero die, quod affectus podagra, tenuiore valetudine vteretur, q̄ vt equi concussationem ferre posset, eo loco discedens lectica vectus est. Quumq; à Vendinga non procul abesset, magistratus omnis qui oppidum dederet, in itinere occurrit, missus ab Albano qui cum primo agmine antecesserat.

Interea

Interea nuntiatum est à nouissimo agmine nostro Lātgrauianos equites subinde videri, qui propius nostros adequitarent. Qua re cognita Cæsar, prope-rè expeditas aliquot cohortes manuariis tormentis instructas eò traducit, quibus extremum agmen confirmetur. Tale enim militum genus locorum & itineris illius ratio magis postulare visa est, quod aptiores essent ad hostium impetus repellendos si in nostros conarentur irrumperè. At quòd propius non accesserint, nec iter nostrum vlla mora tardauerint, Cæsar quoque nulla maiore diligentia adhibita, loco castris idoneo capto, inter Vuendingam & Norlingam consedit. Consuetudo itineris exercitus nostri hæc erat. Prima acies expedita in armis erat, donec secunda in castra veniret. hæc rursus instructis ordinibus vt erat constituta permanebat, dum prima, de statione ad quietem decederet, expectabatq; tertiæ aciei aduentum. vbi ea quoque iam conuenisset, tum demum simul omnes in contubernia se recipiebant. Hoc institutum

H dili.

DE BELLO GERMANICO

diligētissimè semper toto hoc bello seruatum est. Eo die ex fama & nunciis Cæsar cognouit cohortes hostium duas à ciuibus in oppidum Norlingam esse receptas, cuius facti grauitè eos postea poenituit, quemadmodum in deprecatione culpæ animaduersum est, quum impetrata pace & à Cæsare in deditionem oppido accepto, hoc potissimum nomine ei sese purgare studerent. Interim de hostium consilio aut loci mutatione Cæsar, quum aliud nil reperire posset quàm duas illas cohortes Norlingæ præsidio missas, equites leuioris armaturæ nonnullos exploratum emittit. hi mox ad ipsum reuersi pedestrium copiarum & impedimentorum partem aliquam cum duabus equitum turmis se conspiciatos renuntiant, nihil tamen certi affirmare posse quas in partes conferant iter. Qua re nunciata, Albano imperat, ut prima luce pro castris exercitum instructum habeat. Non ita multò post alius rumor allatus est, hostes cum omnibus copiis ad castra nostra contendere, neque iam procul abesse. Hic nūcius quòd paulò

paulò ante diluculum venisset, in causa fuit vt maturius copiae producerentur, & acie instructa pro castris consisterent. Is dies tam densa nebula fortè illuxit, vt noctem ipsam tenebris adæquare videretur. Cæsar sine mora equum conscendit, & quòd dexterum pedem podagra affligeret, linteo ab ephippio pensili implicitum circumferebat, atque ad hunc modum totum diem inter suos perequitans, vim morbi & cruciatum sustinuit. Multo denique die quum nebulae densitas nil euanesceret, nec hostium modò nobis conspectum adimeret, sed ne nostræ quidem acies ipsae, quæ exiguo inter se spacio constiterant, mutuo se visu percipere possent, Cæsar in tentorio Albani ientaculo sumpto, expectandum sibi statuit quid hostes consilii caperent, & quidnam propositi aut voluntatis ad dimicandum haberent. Cum tribus enim & reliquorum ordinum duobus egerat, ne dum nebula fugaretur milites conquiescerent, sed confestim pedestres & equestres copiae vniuersae

DE BELLO GERMANICO

in aciem educerentur, vt si ad pugnam illi procederent (quæ nostra tunc erat opinio) expeditiore exercitu aduenientes exciperet. Sin commutato consilio aliam viam & rationem insisterent, ipse loco æquo pugnandi potestatem hostibus faceret, quam I. antgrauius nobis vltro sæpius erat facturum pollicitus. At illi, nebula occasione & beneficio vsi, duabus itinerũ angustis superatis, quarum difficultatem nec equites nostri explorauerant, nec ipsi Germani qui sub Cæsare militabant, quicquam cognouerant, copiisq; omnibus riuum quandam prærupta & impedita ripa traductis, editiores colles occupauerant, à quibus, quòd ita ferret locorum natura, & nostros prohiberi, & illos expedito itinere Norlingam petere nihil iam erat negotii. Ad eas res conficiendas neque temporis illis occasio defuit neque celeritas. siquidem ea tota nocte continenter ierunt, & nullam insequentis diei partem dum nebulæ caligine tegerentur itinere intermisso, maiorem sanè diligentia sue fidem fecerunt, quàm ego
saltem

saltem ab eo hominum genere expectatissem: ut enim proceriores sunt corporum statura, tardiores quoque videntur & minus impigri. At quum in rebus administrandis toto hoc bello egregia semper fuerint industria vsi, exercitum in proficiscendo ratione & ordine optimo duxerint, tormentis & sarcinis nihil dispersis, sed in locum suum opportunè contractis, omnem de se tarditatis & inertiae opinionem diligenti solertia vitarunt. Huius quoque belli consuetudine, & alia in eis pleraque obseruauimus, quæ obiter hic commemorare volui.

Exercitum omnem in officio ac disciplina militari arctissimè continent, loca idonea capiunt, castra muniunt, quarum rerum præ cæteris maximam sibi ducunt rationem habendam. Ad Norlingam enim locum castris delegerant natura ipsa quàm opere longe munitior, cuius commoditatis solatio aquæ inopiam subleuabant. Hoc ipsum ad Ingolstadtum & ad Giengam postea contigit, nam & ibi aquandi difficultatem operis & loci munitioni posthabuerunt.

H; Leuiora

DE BELLO GERMANICO

Leuiora praelia singulari arte & rei militaris scientia conferunt, per leuiores equites initio facto, quos illi ab armorum similitudine nigros appellant, ea enim iis nigra sunt, manicæ loricatæ, cassis centonibus aut subcoactis intesta, sclopus dodrantalis, & venabulum. his simul omnibus scienter & commode vtuntur, peditibus in pugna laborantibus oportunè subueniunt, tormentorum vsum quàm maximum habent. Commeatibus verò hostem intercludere, vias obsidere, eruptione nocturna laceßere, in syluis insidias struere, aut huiusmodi rerum quicquam administrare, quæ astu magis quàm robore aut virtute nituntur, nec illis admodum curæ fuit, nec quisquæ è nobis est qui ab eis tale quippiam factum esse compererit. Hæc obiter attingere volui, quod non alienum esse videretur hoc loco de moribus huiusmodi & disciplinis facere mentionem.

Hostes, vt supra memorauimus, noctis & nebularum tenebris antea tecti, ad meridiem primum reddita serenitate, circa Norlingam in collibus quos occupauit

cupauerant,procul à nobis conspiciuntur. Erat inter nostrum atque hostium exercitum difficilis trāsitu riuus, ripisq; vliginosis & impeditis, quo loco equites vadum repererant, non latior quàm quo viceni transirent. pedites verò pectore solo ex aqua extarent. hic riuus q̃ sub hostium castris & infima collium radice ferretur, difficiliorem aditum nostris præbebat. Clarius deinde splendente iam sole cum Cæsar pro castris copias in armis paratas teneret, & pede lintheo viatorio, quo fulciebatur, inuoluto, obequitaret, Albanus accurrit, dicit, videri sibi hostes animo esse ad dimicandum paratos, itaque ipse quid fieri velit, ostēdat. Ea re cognita Cæsar, per me, inquit, non stabit quo minus fauente Deo, fiat pugnandi potestas. Hæc quum dixisset, celeriter vt erat in equo, nā podagræ vitium descendere prohibebat, arma induit, & acies procedere iuber. eas autem ad hunc modum instruxerat. Erant in prima acie, quam Albanus cum Burano ducebat, equitum millia tria, Hispanorum peditatus vniuersus, & quem

DE BELLO GERMANICO

& Flandris Buranus adduxerat, ita vter-
 que constitutus, vt tripartito in hostem
 signa inferrent. horum numerus erat ad
 sedecim aut septemdecim millia. Secun-
 dam aciem Itali pedites, & Madrucia-
 næ cohortes bipartito instructam tene-
 bant. In eo loco ipse erat Cæsar cum au-
 licorum nobilium turmis, & quatuor
 Flandrensiū vexillationibus. Erant &
 Maximilianus Austriacus, Ioannes Brā-
 denburgēsis, & Filibertus Allobrogum
 Princeps, sui quisq; agminis duces, hunc
 enim toto hoc bello domesticorum & il-
 lustrium equitatu Cæsar præfecerat.
 Pedites circiter quindecim, equites tria
 hominum millia expleuerant. Tertia
 acies ex Georgianis cohortibus institu-
 ta, peditum circiter octo, duobus equi-
 tum millibus constabat. huic præerant
 Albertus & Prussus. At Cæsar, quòd eū-
 diem prælio constitutum crederet, vi-
 rosq; fortissimos tribunos & primorum
 ordinum centuriones pari virtutis opi-
 nione & gloria ornandos censeret, secū-
 dæ aciei tertiam ita adiunxit, vt æquo fe-
 rè spacio utræq; procederent, ne exopta-
tissimo

tissimo tempore & loco quem suæ quifque virtuti probandæ sperauerat, eminus subsequi viderentur. Equitatum omnem in singulas acies ita distribuebat, vt rei militaris ordo ac ratio postulabat, ferentariis & armaturæ nigræ equitibus suo loco dispositis, hastatis quoque certis quas defenderent partibus, attributis.

Lanius Sulmonensium Princeps equitatus levis armaturæ præfectus, nondum etiam discussa nebula, cœperat cum hostibus leuiorem pugnam conferere, ea ne tum quidem superederat quum Cæsar instructas copias vniuersas in hostem eduxit. Qua de causa Buranum cum equitatu præmittit, & quid sui consilii sit, exponit. Iubet eum propius ripam accédere, vt si visus ferat, eò celerius & expeditius riuum transeat. Dum hæc geruntur, secunda acies primam euestigio subsequuta, æquo propemodum ab ea intervallo ad ripam constiterat. Cæsar cum Albano tribunisque aliquot quum in proximum tumulum, vnde prospici posset, ascendisset, & quibusdam indiciis pro-

DE BELLO GERMANICO

eul animaduertisset, è collibus in plani-
 ciem descendendi speciem & opinionē
 hostes præbere, pugna sibi copiam fa-
 ctam arbitratus, cuius cupiditate omnes
 arderent, expeditis militibus aliquot,
 qui aquam transferant, iubet, vt leuiore
 prælio cum hostibus inito, omnes in pla-
 niciem citra colles eliciant. Verum vbi
 neque in planum illi descenderent, neq;
 ab incepto itinere desisterent, ac primū
 eorum agmen circa Norlingam in ca-
 stra iam peruenisset, ipse superioribus
 consiliis & spe dimicandi frustratus, aci-
 es longius procedere vetat, Buranum
 reuocat, qui cum equitatu suo explora-
 ta ripa, vado angusto ac difficili iam flu-
 men transibat. Res erat ferè ad occasum
 solis perducta, nec dubium est quin bel-
 lum eo die potuisset finire, nisi nebula
 tantisper eos occuluisset, dum angustias
 & præruptas valles euaderent, & colli-
 bus occupatis, eo loco castra locarent,
 quem minores etiam copiae sine maiore
 negotio aut periculo defendere possēt.
 Itaque vnum hoc ad rei bene gerendæ,
 occasionem, non animus autem vel stu-
 dium

dium Cæsari defuisse videtur, quem
nō madidi peditatus nostri impedimen-
tum, non fluminis transeundi difficul-
tas, non loci iniquitas tardabant, quo
minus hosti, si vellet, pugnandi copiam
faceret. Sed quòd nox suberat, neque sa-
tis temporis ad dimicandum superesse
videret, exercitum in castra reduxit.
Idem hostes faciunt, compluribus ta-
men ea nocte è suorum numero deside-
ratis, carrisq; multis & impedimentis,
quæ ab equitatu nostro intercipiebant-
ur, amissis.

Postridie eius diei Cæsar, ex eo loco
propius hostes progressus, ad passus mil-
le quingētos ab eorum castris consedit.
Equites & antecursores nostri cum ho-
stium equitatu, leui prælio factò, quòd
temporis tanta esset exiguitas vt vix ca-
stris locandis spacium daretur, noctis in-
teruentu supersederunt. In eo prælio ab
Ioanne Brandenburgensi & equitibus
circiter triginta quos è suis adduxerat,
fortissimè pugnatum est. Vtrinque ali-
quot cecidere, ex hostibus tamen interfi-
ciuntur melioris notæ nonnulli, in his

ex

DE BELLO GERMANICO

ex Brantſuiceniſi domo illuſtris quidam,
coniuratorum fidem & arma ſequutus,
multis grauibuſq; vulneribus cōfectus,
paucis poſt diebus Norlingæ mortuus
eſt. Cæſar eo loco ad dies aliquot com-
moratus, nulla ratione hoſtes ad pugnā
elici poſſe exiſtimans, quòd loco muni-
tiſſimo & ad rem frumentariam maxi-
mè oportuno ſe continerent, arteq; ma-
gis & induſtria quàm aperto Marte dei-
ci eoſ inde ac turbari debere, commu-
tandam ſibi belli rationem & aliud con-
ſilium ineundum putauit. id erat huius-
modi. Danubius ad res gerendas uſque
adeò videbatur idoneus, tantamq; facul-
tatem & momentum utriſque afferre, ut
belli ſumma, & potior victoriæ pars po-
ſita in eo eſſe crederetur. Quū enim in il-
lius fluminis ripa firmiſſimæ quæque &
opulentiſſimæ ſitæ ſint vrbes, pontesq;
ab iis plurimi in Sueuos & Bauaros per-
tineant, (oppida autem & arces omnes
ab Vlma Danouertum uſq; foederati in
armorū ſocietatem illexerāt) hac ratio-
ne fiebat ut & commodiore re frumen-
taria hoſtes vterentur, & ab Auguſta &
Vlma

Vlma Cēſarem facilius prohiberent. Si-
mul his omnibus animaduverſis Cēſar ꝓ
magnam ſibi laudis opinionem, illis ve-
rò præter dedecus & infamiam, graue
etiam detrimentum afferri putaret, ſi ip-
ſe Danubio occupato tantis illos cōmo-
ditatibus intercluderet, in Auguſtano-
rum & Vlmenſium agros quàm latiſſi-
mè poſſet excurreret, & prædandi vaſtan-
diq; cauſa liberius peruagatus q̃ maxi-
mum iis terrorem inferret, quos fœdera-
torum omnium firmiſſimos potentiſſi-
moſq; ſciebat, maturè cōſilio capto rem
utilem, & ad præſentem fortunam cum
primis accommodam aggreſſus eſt. Im-
perat vt ex eo die dies cōtinuos aliquot
ad ſpeciem & opinionem milites noſtri
ad hoſtium ſtationes euagentur, ac fre-
quentes ſe illis oſtendāt. Hac ſimulatio-
ne animis eorum cōfirmatis, Octauium
Farnesium cum Italicis copiis & equita-
tu, additis duodecim tormentis æneis &
Schamburgianis cohortibus, ſilentio pri-
ma nocte Danouertum tribus à caſtris
noſtris miliaribus miſit, & iis quæ fieri
vellet imperatis, conqueſcere ante iter
con

DE BELLO GERMANICO
confectum vetuit. Octavius summa mi-
litum cupiditate & studio ante ortum
solis, vt erat imperatum, Danouertum
peruenit, omissoq; tormentorum vfu,
quum scalis modò ad murum admotis,
milites suburbia oppugnare aggressi, ce-
lenter & magno impetu expugnassent,
oppidani repentino malo perterriti, de-
ditione facta, portas aperiunt. Cohor-
tes præfidiariæ duæ, quas Saxo & Hesus
introduxerant, veritæ ne omnino spes
fugæ tolleretur, vltimas oppidi partes
continenti impetu petunt, & per pon-
tem ex oppido eiectæ profugiūt. Quam-
ego passim cohortem voco, Hispani-
cum exemplar vulgata consuetudine ve-
xillum nominat. Ea pro ratione milita-
ri ac Germanorum instituto, quadrin-
gentorum militum numerum non ex-
cedit. Erant autem huiusmodi cohore-
tes quas præsidio Cæsar vbique relin-
queret. Danouerto capto, præsidium
duarum cohortium oppidi tuendi causa.
Octavius posuit, ipse cum tormentis &
reliqua parte copiarum in castra reuer-
sus est. Ea res tanta celeritate ac diligen-
tia

tia est administrata, ut priusquam illi de mittendo subsidio necessariisque rebus providendis quicquā cogitare possent, iam acta res esset, & postridie primum de oppidi expugnatione nuncii afferrentur: quod in tanta propinquitate castrorum quum non amplius mille quingenti passus intercederent, mirum sanè videri poterat. Eo confecto negotio, quod ob eas quas supra memorauimus causas non minus commodè quàm oportunè sibi accidisse Cæsar putauit, vasis militari more conclamatis, eo die Danouertum peruenit, castrisque ad oppidi muros in ripa Danubii constitutis, ea ibi nocte quieuit.

Hostes toto hoc tempore exercitum castris continuerunt, nec ulli à nobis equites visi sunt, præter eos quos in statione quotidie habere consueissent. Equidem admiror nihil ab iis præstitum esse, quarum rerum oportunitate maxima inuitarentur. Poterant enim equitum multitudine circumfusa (qua tantum valebant) extremum agmen nostrum carpere & impedire, aut quum essent

essent regionum scientissimi, impeditis ac præruptis aliquot angustiis nos adoriri, in quibus continenti itinere superandis, aut ordines nostri necessariò turbarentur, aut iis seruatis longa temporis mora dum primi transirent, reliqui subsistere cogerètur. Qua ratione futurum erat, dum iustū eius diei iter, quod propositum esset, non conficeretur, vt iniquiore loco castra locanda essent. Vnde tot incommoda plerunque euenire consuerunt. At Cæsar, qui hæc ante prouiderat cogitaratq; in itinere posse accidere, ad omnes casus subsidia comparauerat expeditis Hispanorum & Italorum cohortibus per stationes oportunè dispositis, & nouissimo agmine validiore militū manu firmato, quòd pro angustii itineris ratione, necessariò crederet in longū protensa acie sibi esse proficiscendum. Postero die Danouerto discedens aduerso flumine Tilingā proficiscitur. Id oppidum in ditione Antistitis Augustani situm, sed ab hostibus eo tempore occupatum Danubius alluit, ligneo ponte coniunctus. Iter erat spaciosum & expeditum

peditum aperta porrectaq; planicie me-
 dia, inter Danubium & latiores quasda
 densioresq; sylvas, quæ exercitū nostrū
 ab hostium castris diuiderent, & recta re-
 gione ad Prentium amnē pertingerent,
 is tribus supra Tilingam miliaribus Da-
 nubium influat, quo spacio & planicies
 ipsa protenditur. Erant in syluis itine-
 ra circiter tria, quibus itineribus ab ho-
 stium castris Tilingam perueniri posset.
 Aduentu Cæsaris cognito, hostes qui id
 oppidum vnius cohortis præsidio tene-
 bant, proiectis omnibus fugæ consilium
 cœpere. Magistratus & ciues simul atq;
 signa nostra viderunt, libentissimis ani-
 mis & Cæsarem & Antistitem suum re-
 cipiunt. Etiam ex Haistadio, quod op-
 pidum in Istri ripa positum arcem ha-
 bet egregie munitam, de deditione ad
 eum legati veniunt, quæq; imperauerit
 se cupidissime facturos pollicentur. Ipse
 inter Tilingam & Lauringam ea no-
 cte consedit, quæ oppida millium qua-
 tuor interuallo ab inuicem distāt. Cum
 tribus militum cohortibus quas ad Lau-
 ringæ custodiam hostes locauerant, præ-

fidium quod Tilinga profugisse docui-
mus, sese coniunxerat. Erat illud oppi-
dum quoque satis munitum, fluminis ripa
& ponte firmatum. Ciues & qui magistra-
tui præerant, missis ab Albano ut se de-
derent nunciis, superbè responderunt, quod
postridie Saxonè ipsum & Lantgraviū
subsidio sibi venturos pro explorato ha-
berent, ad nullas sese conditiones velle
descendere. At ea ipsa nocte, quæcunq;
ad proximi diei oppugnatione opus es-
sent, quum sedulo à nostris comparari
cognoscerent, mutato consilio & ab al-
tera parte qua pons erat, militibus ante
lucem recto Augustam itinere dimissis,
ex oppido egressi manus ad Cæsare ten-
dere, & supplices pacē ab eo petere cœ-
perunt, seseque paratos dicere ut imperata
faciant, nec idcirco prius id à se præstari
potuisse quod à coniuratorum præsidio pro-
hiberentur. Huius oppidi exemplo Gus-
delinga quoque ad Prentiū sita, Cæsaris se
voluntati permisit. Quibus in fidē rece-
ptis continuo renunciatum est hostes cum
omnibus copiis Laugingam iter habere.
Cæsar huic famæ & nunciis eò facilius
fide

fide adhibita, & pridie eius diei milites
qui oppidum presidio tenebant, ita fore
predixerant, protinus arma expediri at-
que aciem instrui iubet. Erat in itinere
locus nec angustus adeò, nec impeditus,
propter oportunitatē tamē rei gerendæ
satis idoneus: & eò, si ad nos contende-
rent, necessariò esset illis perueniendum.
Quem si occupasset Cæsar & copiis in-
structis communisset, futurum existima-
bat, ut vel præliū cum aduersariis com-
mitteret, vel nostros illi eo loco conspi-
cati, quum ulterius progredi non aude-
rent, magno cum dedecore retrocedere
cogerentur. Si pugnā capesserēt, iniqui-
tas loci offenderet, sin detrectarent, spe
sua & proposito deiicerētur. Itaque, quòd
utrumq; illis cōsiliū periculosum esset, &
anceps, is dies, ut mihi videtur, facile de
controuersis nostris & pertinacissima
contentione diiudicasset. Dum hæc in
animo Cæsar perpēderet, Lauringa iam
in potestatē redacta, ex dedititiis cogno-
scit, Saxonē & Lantgrauū cum subsidio
nō modò nō expectari, sed ea ipsa nocte
Schertelū quoq; cū sexaginta equitibus:

adfuiffe, qui oppidi munitionibus parū
 confifus, præfidium inde Auguftā in tu-
 tum deduxiffet. Qua re intellecta Alba-
 nus, vt Cæfar præceperat, Ioannem Ba-
 ptiftam Sabellum properè cum equitatu
 Pontificio mittit, qui Schertelum euefti-
 gio persequatur. Huic adiungit Aldanā
 & Aguilerā cū expeditis equitibus His-
 panis quibus erāt præfecti, & Nicolaum
 Siccum cum Italis eiufdē armaturę equi-
 tibus. Horum tanta celeritas & ftudium
 extitit, vt quatuor illas cohortes quæ lō-
 go tempore antecesserant (nam Scherte-
 lus cum equitatu velocius ad salutē con-
 tenderat) ad millia passuum aliquot con-
 fequuti, acriter cum iis prælium inierint,
 paucisq; eorum interfectis, pluribus ca-
 ptis, incolumes ad vnū omnes in castra
 redierint, relatis ad Cæfarē tribus æneis
 tormentis, quæ Schertelus Lauginga Au-
 guftam auhenda curauerat. Cæfar dua-
 bus Laugingæ præfidio cohortibus con-
 ftitutis, copias omnes Prentium amnem
 traduxit, castrisq; in ripa idoneo loco cō-
 munitis, Soltū pagus appellatur, tribus
 ab Vlma miliaribus, in animo habebat

eò cum exercitu proficisci. Nam q̄ ho-
 stem anteverterat, Istrum occupauerat,
 oppidaq; ad eius fluminis ripā posita in
 potestātē suā redegerat, Vlmenses ipsos
 premere voluit, & agrū populationibus
 prædationibusq; vastare; Lantgraviū
 sperans aut Vlmam compelli, aut ea in-
 tercludi posse, aut si obsessis auxiliū fer-
 ret, quod necessariò illi conandum om-
 ni ratione censebat, æquiore multo rerū
 omnium conditione cum eo se conflictu-
 rum. His constitutis rebus postridie ma-
 nē, signo iam profectionis dato, equites
 quos pridie eius dici speculatum emise-
 rat, ad eum accurrunt, nunciant, hostes
 castra mouisse, & in itinere esse. Qua re
 audita Cæsar, dum de hostium itinere &
 cōsilio certior fieret, ex eo loco sibi disce-
 dendum non existimās, maiorem equi-
 tum numerū mittit, qui obseruent quas
 in partes iter faciant. At hæc serò tandē
 nunciata fuisse compertum est, pridie
 enim veterib; ad Norlingā castris egres-
 si duō miliaria confecerant, & eius diei
 quoq; parum itineris supererat, ad locū
 quē castris ponēdis delegerāt. Non tamē

omnino speculatorum vitio id accidisse credendum est, nam quum exteri essent & regionum imperiti; non ita facile indicare potuerunt, quo iter suum illi conuerterent, quum alioqui & nostris Germanis plerique speculatum egressi, multumque haesitantes certi quicquam cognoscere se aut affirmare posse negarent.

Interea hostes tam longe processerant, ut Albanus ad exploranda loca profectus, signa canentia clare exaudiret, & antecursores iam praesentes conspiceret. Caesar cum paucis equitibus & Albano tumulum quandam ascendit, cui primum hostium agmen iam erat propinquum. id illi confertissima acie promouebat, magno equitum numero in sinistro cornu contra planicie obiecto, pedestribus vero copiis ad dexterum latus quod sylva tegebat locatis. Latius gravius nostros in tumulo conspicatus, tormenta, quae aciem praecedebat, magno impetu displodere coepit. Horum enim peritiam & usum non sine magna iactatione ipse sibi arrogare consuevit. Equidem ignoro cui potissimum ex aduersariorum ducibus ea tribuenda sit gloria, illi certe toto hoc bello

bello summa cum dexteritate & solertia
tormentariū officiū exercuerunt. Cēsar
hostiū ordine & itinere perspecto quum
Giengam eos properare cognosceret (id
oppidū ad Prentii ripā circiter quatuor
passuum millibus aduerso flumine à ca-
stris nostris aberat) paruulis aliquot pre-
liis factis in castra reuersus est. Multi in
eam sententiā loquuti sunt, vt cum hosti-
bus eo die prælio decertaretur. Diligen-
tiore tamē rerū omniū facta inquisitio-
ne compertū est, quū de eorum aduen-
tu fama & nuncii perferretur, & ad eū lo-
cū peruenissent, qui apertiore rarioriq;
sylua ad pugnam videretur idoneus, ca-
stris suis propinquiores iā ipsos fuisse, q̃
vt ad instruendā aciē producēdasq; in il-
los copias tēpus daretur. Prentius enim
erat inter vtrūq; exercitū medius, altior
q̃ vt vado transiretur, & copiis celeriter
transportandis quū vnus aut alter pons
nō sufficeret, plures fieri temporis angus-
tia prohibebat. Itaq; huius rei error, si
quis modò coargui possit, in sera explo-
ratione & variis speculatorū nūciis cōuin-
citur. Siquidē rei bene gerendæ occasio,

si quæ fuerit iam præter volauerat quum
veritas ipsa perciperetur.

Ego in multis bellis quib⁹ à Cæsare ge-
stis, interfui, talia subinde mecū in ani-
mo cogitās, ipsis locorū peritis & incolis
comperi diligentia fideinque in hostiū cō-
siliis & rationibus referēdis plerunq; de-
esse: atque hac ratione non raro fieri, vt
(quemadmodū in tenebris oberrāti eue-
nire videmus, quī dubio & cunctanti pe-
de signat humū) quū incerta sint quæ ab
huiusmodi exploratorib⁹ renunciētur,
ex tēpore & coniectura necessariò consi-
lia capiātur. Non ausim decernere quid
in causa sit, nisi ipsum hoc fortasse quod
de P. Cōsidio Cæsar in cōmentariis scrip-
tum reliquit. Is, vt inquit, q̄ rei milita-
ris peritissimus habebatur, & in exerci-
tū L. Syllæ & postea M. Crassi fuerat cū
exploratoribus præmittitur. Prima luce
quū summus mons, vt à Cæsare impera-
tum erat à T. Labieno teneretur, Consi-
dius equo admissō ad Cæsare accurrit,
dicit, montē quē à Labieno occupari vo-
luerit, ab hostibus teneri, id se à Gallicis
armis atque insignibus cognouisse. Mul-
to de-

to denique die per exploratores Cæsar cognouit & montem à suis teneri & Heluetios castra mouisse, & Confidium timore perterritum, quod non vidisset, pro viso sibi renuntiasse. Huc ego volens digressus sum exēpli similitudine adductus, quod id ad præsentem locum non ineptè facere mihi videretur. Siquidem exploratores nostri aut nō ita lōge progressi, vt hostem conspicerent, aut eminus conspicati, vt timoris suspensionem vitarent, pudore adducti quæ non perspexissent referre, & vana etiā affingere consueuerant. Huius rei culpam ecquis obsecro in Imperatoris aut legati negligentiam conferat?

Cæsari in castra reuerso hostium turma aliquot mediā inter exercitū vtrunque planiciem perequitanter, se ostēderunt, & leuiore prælio factō, vt dictum est, in castra se quoq; receperunt. Ea etsi vallibus aliquot impeditis & riuulis qui media interfluerent dirimerentur, erant nihilominus communissima, cuius potissimum rei primā semper ab iis rationem habitam esse demonstrauius.

Eo die & quæ insequuta est nocte, Cæsar concilio conuocato sententias exquirere cœpit, manendum ne eo loco esset, an Vlmam proficiscendū. Hac in vtrâq; partem habita disputatione quū variæ sententiæ dicerentur, tādē maiori partī placuit, vt postero die castra mouerentur. Ab exploratoribus enim Cæsar cognouerat, tria Heluetiorū millia Vlmensibus subsidio missa, additis mille quingentis eius ciuitatis militibus, quibus copiiis quantasvis magnas Cæsarianorum vires sustineri, & diutina etiam obsidio, ne oppidum industriè defendi posse cōsiderent. Quæ quum ita haberent, Cæsari sanè res æqua visa non est, tanta hostium multitudine à tergo relictā, Vlmā obsidione cingere, quòd eos verisimile erat nobis vixdum egressis, in eadem castra nostra successuros. Quibus occupatis neq; commeatus nobis supportari occlusis itineribus posse, neque vicissim iis oppidis subueniri quæ ad Istri ripā præfidiis nostris vtcunq; firmata relinqueretur. Quo factum est, vt de tentanda Vlmā Cæsar consilio in præsentia omisso,

ad necessariarum rerum cogitationem
sefe conuerterit. Siquidem ad pristinam
belli rationem res iam redierat, dum in
castris mutandis & constituendis omne
certamen positum esset: quumq; ob eam
causam ferè quotidianis præliis contē-
deretur, Albanus consilium inibat, quē
admodum ad maiorem pugnam aliquā
callidè illos pertrahere posset. Itaque
postridie mane in sylua ad passus sexcen-
tos vicina, ad Prentii ripam loco ido-
neo & occulto, trium sclopistarum mil-
lium insidias collocat, circa quæ loca il-
li superioribus diebus liberius vagari
consueuerant. Lanoio imperat, vt cum
leuioris armaturæ equitibus aliquot ad
stationes eorum adequitet, & lacessi-
tos ad pugnam eliciat. At hostes vbi
primum ab equitatu nostro suos, qui
extra vallum egressi erant, propelli &
gravius premi conspicerent, magnum
hipposclopistarum & peditum nume-
rum è castris educunt. hos illi instituto
suo partim confertos, partim raros
ac dispersos distribuunt. Lanoius ho-
stes ad insequendum paratos scienter
& in.

& industriè iam eò perduxerat, vbi milites Albanus in syluis abdiderat. Nostri subito ex insidiis consurrexerūt, vtrinq; clamore sublato pugnatum est acriter, fit magna cædes. ex hostibus cecidère permulti, quos passim iacentes & per campum dispersos postea cernere licuit flammis insignibus, quibus hoc bello vsi sunt, distinctos. Quanuis enim, quæ illis quotidiana ferè cõsuetudo erat, in hac pugna quoq; opportunè satis tormentorū emissionē sint vsi; graue nihilominus ipsis à sclopis nostris detrimentum illatum est. Equites quoq; etsi crebro & magna multitudine conferti irruerēt, à leuiore equitatu nostro ita fortiter sustinebantur, vt vltro etiā conuersus procurreret, & perterritos pulsosq; in fugam coniiceret. Versabantur enim in eo agmine variarū gentium illustres & bene nati plerique, qui in eo bello Cæsari fidam ac diligentem operam nauabant. Sed quòd negligentius pleraque administrarentur quæ Albanus superiori nocte statuerat, receptui cani iussum est, tanta hostium voluntate, vt sine mora illi quoque sese

omnes

omnes intra vallum receperint.

Cæsar paucos dies ad Prentii ripam
 comoratus, vbi animaduerneret quauis
 occasione prouocatos hostes continuo
 ad pugnam procedere, operam dabat vt
 oportunitatem aliquam nancisceretur,
 qua insignem illis calamitatem inferret.
 Itaq; omni Germanorū equitatu quem
 in plures partes diuiserat, in stationibus
 per syluam disposito, expeditis Italorū
 & Hispanorū cohortibus in eadem syl-
 ua latenter abditis, tormētisq; arborum
 ramis & fronde cōtectis, reliquas copias
 in armis expeditas tenebat, vt subitum
 casum expedito exercitu subiret. Lanoi
 us ad pristinum officium reuersus, ad ho-
 stium castra accedit, prælioq; cū eorum
 equitatu cōmisso (is duplici acie instru-
 ctus prodierat) quum cedere consulto
 suos iussisset, illi vel insidiis cognitis, vel
 prioris diei periculum veriti, non lon-
 gius à vallo sunt ausi discedere, q̃ quo
 tormētarii globi, quorum præsidio se tu-
 tos videbāt, rhedis excussi pertingerēt.
 Magna parte diei consumpta quū acies
 instructas Cæsar iam dudū teneret, sem-

per

per, vt ipſe optabat, expectans ſi equeſtri certamine illecti iniquis locis ſe hoſtes ſubiicerent, neque, vt videbatur, longius progreſſuros ſperaret, exercitū diutinae expectationis tædio affectum, ſub noctem in caſtra reducit. hoc idem hoſtes faciunt. Ipſe longius bellum ductum iri exiſtimans, vbi propoſitū tenere non potuit, neque conatus diurnos perficere, ad nocturnas tunicatas inſidias animum adiecit. Madrucianas cohortes & Hiſpanicas omnes quas ſe firmiſſimas habere credebat, interulas lineas armis ſuperinducere iubet. hoc ſtratagemate ad inſidias & nocturna prælia hodie duces vtūtur, vt proſpectu tenebris adempto, permixtæ multitudinis periculum & turba vitetur. His Albertum & Pruſum cum ſuo quenq; equitatu adiungit. Albano imperat vt cū ea militum manu de prima noctis vigilia, ſilentio caſtris egreſſus ad hoſtem contendat. Ipſe cum reliquis copiis quas armari iuſſerat, conſeſtim ſublequitur: & quum paulò longius à caſtris proceſſiſſet, præſidioq; nobiliū aliquot comitatus, quid fieri oportet

teret ab Albano nuncios expectaret, leuiter armis indutus & endromide tectus, qua se à nocturni frigoris iniuria defenderet, sub dio in petorito paulisper conqueuit. id vehiculi genus est ab Hūgaris primo inuentum, vt aiunt, ego non dissimile crederem esse ab iis, quæ olim cisia dicebantur, Hungari hodie patrio sermone Coches appellant. Ad hunc modum Cæsar paratus expectabat, dum quid agendum foret admonitus, rebus necessariis in omnem euentum prospiceret. Interim Albanus magna celeritate & studio vsus, cum non longius quingentis passibus ab hostium castris abesset, stationesque & vigilias maiori excubitorum numero auctas cognosceret, ex re ipsa illata suspitione restitit. Illi enim, vt fumo atque ignibus significabatur, & facibus quas per agmina & instructos ordines discurrentes circūferebant, insidias & conatus nostros præsenferant. Quibus rebus adductus Cæsar, & quod magni operis & laboris esse videretur, vel imparatos alioqui & inopinantes inuadere hoc conatu destitit

destitit. Postea cognitū est horis circiter
quatuor priusquam è castris copiae edu-
cerētur, rationes & consilia nostra ad ho-
stes per exploratores fuisse delata: perfa-
cile enim factu erat vt Germani inter
Germanos sine vlla suspitione tuto ac li-
berè versarētur. His ita cōstitutis Alba-
nus ad Cæsarem reuersus quæque apud
hostes perspexisset renuntiās, re infecta
ante lucem copias in castra reduxit. Po-
terat ea nocte vt ego existimo hostibus
magnum detrimentum & cædes inferri,
nisi tam oportuno tempore ab explora-
toribus admoniti, vigilantia sua nego-
tium omne turbassent: Is enim erat or-
do præscriptus, utq; milites ad nocturnā
illam expeditionem instructi, à quibus
nihil non præclarum & eximium meri-
tò expectaretur.

Cæsar vbi ad priorem belli rationem
rursus sese redactum videret, quod lo-
cis munitissimis hostes se continerent,
neque procliuè esset eos inde aut indu-
stria elici aut viribus pelli, nouam ali-
quam bene gerendæ rei occasionē quæ-
rere cœpit. Interim tamen nullum tem-
pus

pus intermissum est, quin tantum in pabulationibus frumentationibusq; impediendis hostibus noceretur, quantum labore atque solertia milites efficere possent. Omnium autē gravissimē nocturnas nostrorum eruptiones ferebant. si quidem hæ quum cuius genti molestæ sint, hanc certē multò durissimē videntur affligere.

Dum hoc statu res esset, Lanoius cum leuioris armaturæ equitibus, & Barbanfonijs è Flandrica gente illustris, cum parte Buranici equitatus ad opprimendos hostium pabulatores Cæsaris iussu profecti, nō procul ab eorum castris duabus confertissimis equitum turmis occurrunt, & acriter prælium committūt. Illi paulisper morati, equitum nostrorū impetum ferre non potuerunt, ac terga verterunt. Nostri non mediocri terrore iniecto, multis eorū vulneratis & interfectis, capto signifero & signo relato suos incolumes reduxerunt. Accidit in ea pugna quod dignum memoria visum prætermittere nolui. Eques ille à quo vexilliferum captum diximus, sub Bu-

rano stipendia faciebat. Is in eo bello
 quod Lantgravius in Brantſuicēſem re-
 gulum cōcitauit, ante paucos annos eo-
 dem die huius ipsius ſigniferi fratrem ſi-
 gniferum, crepto ſigno peremerat. Hoc
 nimirum verſante & connitēte fortuna,
 vt annorum vertentiū vnus idemq; dies
 vtriq; fratri luētuoſus & funeſtus luce-
 ſceret. His rebus geſtis, magna hoſtium
 multitudine caſa, compluribus captis,
 vno militari ſigno relato, multisq; ſarci-
 nariis iumentis (quo incommodo maxi-
 mē permoueabantur) in fuga comprehe-
 ſis, Barbanſonius & Sulmonenſis ſumma
 cum laude & rei militaris gloria ad Cæ-
 ſarem in caſtra reuerſi ſunt. Bona quoq;
 prædæ pars ad Hiſpanos redierat, qui
 auiditate & ſtudio prædandi lōgius euo-
 cati, cum Arzio tribuno in ſyluis circa
 eadem loca (vt iis præceptum erat) tum
 verſabantur. His diebus plerique nobi-
 les aulici magis ad hoſtium caſtra perſpi-
 cienda, quàm ex Cæſaris imperio proſe-
 cti, ſub ipſo ferè vallo cum eorum equi-
 tatu leuioribus præliis continuò decer-
 tabant: ita tamē vt noſtri omnibus par-
 tibus

tibus superiores essent, illi contrà maiore semper accepto incommodo succumberent.

Interea Cæsar, quum ob eas quas supra memorauimus, causas de tentâda VIma spe omni amissâ, cōsumptis etiâ longè lateq; frumentis, annonæ & pabuli angustia laborare inciperet, & grauè anni tēpus, aërisq; infecti lues exercitū valetudine tentaret, assiduiq; imbres loca circum castra finitima vsque adeò vicarent, vt cū terræ vligine & cœno durius q̃ cum ipsis hostibus milites conflictaretur, quo indies augescente, tormētorum vsus non modo interiret, sed periculum quoque esset ne altius immersa vllis postea iumentis possent conuelli, commodissimū sibi statuit si vetera ad Lauginḡ castra repeteret, quod is locus rebus necessariis prouidendis magis videretur idōneus. Dum his incommodis exercitus defatigatur, idem quoq; pagus Georgii à Reghenspurḡ viri fortissimi, cuius opera Cæsar omnibus bellis optima fideissimâque semper fuerat vsus, morte nobilitatus est. Is multos dies grauiore

DE BELLO GERMANICO

morbo ex frigore & labore implicitus, magno sui desiderio vita excessit. Circa eadem ferè tempora Alexander Farnesius purpurati ordinis vir, à Pontifice ad Cæsarem legatus, per causam valetudinis, in Italiam rediit.

Cæsar, quo consueuerat ordine Lau-
gingam venit, nulla ab hostibus facta pu-
gnandi significatione, equitibus dunta-
xat circiter sexcētis emissis, qui lentius
nouissimum agmen nostrum insequuti,
eminus se nobis subinde ostenderent.
Eo quoq; die pleriq; existimant, Saxonē
& Hessum magno suo commodo & me-
liore conditione potuisse nobiscum con-
figere, quòd paucis ante diebus quindecim
Virtenbergensium millium aduen-
tu, quos agrestes illi appellant, copias au-
ctas haberēt. At illius regionis agrestes,
eo sunt robore & animi fortitudine, vt
non ita multis retro annis cum viginti
quatuor Heluetiorum millibus congres-
si, exercitu eorū pulso & ad internecio-
nem deleto, insignem belli gloriā repor-
tauerint. Quibus tamen auxiliis confir-
mati, quā maiores manus maioraq; sub-
sidia

fidia vndiq; quotidie cōuenirent, nobis contrā q̄ magna militū pars deperiisset, ad paucitatem bellatorum paulatim res deduceretur (multos enim è Germanis & Belgis aduersa valetudo afflixerat, ex Hispanis quoque vis morbi, & excursio- num assiduitas plerosque interceperat, Itali partim domum reuersi partim fri- gore & morbo consumpti, opinione cir- citer vndecim millium deiecti, ad qua- tuor millia redierant) tanta rei gerendæ occasione prætermiſſa, loci duntaxat fi- ducia freti, quiescere maluerunt, quàm prælio fortunam belli tentare.

Dum hæc ad Lauringam gerūtur, in- terea Ferdinādi Regis & Mauricii in Sa- xonia res secundæ ad Cæsarē nunciis ac literis perferuntur. Saxonas pulſos ſupe- ratosq; exercitum cēsum & maiorē eius prouinciæ partem in deditiōē potesta- teniq; vtriusq; esse redactam. Quibus re- bus nunciatis Cæsar, vt hostes quoq; de fratris victoria certiores faceret, aut si non ignorabant, ad nos quoq; de ea re fa- mam perlatam intelligerent, magnā tor- mentorum multitudinē displodendam

DE BELLO GERMANICO

curauit, quo sonitu latitiæ & alacritatis ex victoria natæ hostibus significatio fieret. Interim Cæsar dū ad Laugingam castra haberet, institutoq; suo & ferè quotidiana consuetudine, non militū stationes modò castrorumq; munitiones obsequitaret, sed finitima quoq; loca quæ vel à se vel ab hostibus occupata momentū aliquod ad summam belli adferre possent, diligentissimè exploraret, animaduertit ad arcem circiter passus mille à castris nostris quinquaginta Hispanorum præsidio firmatā, semel atque iterum hostes perspiciendi causa venisse, perlustrataq; loci natura tā cautè & oportunè recipere se consueisse, vt ad insequendum nulla nobis facultas relinqueretur, rem ipsam esse testimonio, quòd penè in conspectu exercitus nostri proximis diebus armēta abegerāt, quo tēpore nostris ad insequendum paratis, periculum celeritate vitarāt. Hoc ipso die accidit, vt Cæsar cum equitatu egrederetur, id scilicet spectans, si itinere impeditos & perterritos deprehenderet: quos quum longius progressos consequi non posset, explora

tis

his regionibus & loco quodam consiliis
rebusque suis peropportuno delecto, unde
facilius hosti se nociturum consideret,
Laugingam rediit. Ad superiores diffi-
cultates accesserat, ut in his quoque ca-
stris (quemadmodum locis demissis ac
palustribus erat necesse) præ luti altitu-
dine & impedimento diutius commora-
ri, & milites hyemis cœlique sæuitia con-
flictati, sub pellibus contineri non pos-
sent. Quibus rebus plerique permoti, vna-
nimes in ea sententia persistebant, ut cõ-
mutata belli ratione reliquum tempus
à labore intermittendum esse dicerent,
militibusque in proxima municipia in hy-
berna deductis, copias oportune in præ-
sidiis collocatas ita debere distribui, ut
facilius de frumento reliquoque commea-
tu provideri posset, & bellum commo-
dius administrari. Intercedit Cæsar, &
sententiam suam sequutus, salubre pro-
fecto, & ut euentus postea docuit, maxi-
mè utilem & necessariam, iisdem consi-
liis quibus inceperat, alere bellum insti-
tuit. Itaque castris ad Laugingam limo-
sa humo adeò præpeditis, ut itineribus

DE BELLO GERMANICO

locisq; circumqua; finitimis altitudine
 tenacissimi luti concisis, neque pedibus
 neq; carris, quibus commeatus subuehe
 retur, aditum haberent, maturādum sta
 tuit exercitum in eum locum traducere,
 quem proxima exploratione idoneum
 sibi delegerat: copiisq; bipartito instr
 ctis, equitatu omni contra hostem obie
 ctō, legionibus cum tormētis & sarcinis
 in alteram partē receptis, ne tum quidē
 insequutis hostibus, ad eum locū perue
 nit, quum tamē is dies, vt mihi videtur,
 prātermittēdus illis nō esset, quin prae
 lio nobiscum contenderent. Erat enim
 iter quo equitatu nostro occurrerent,
 amplum & expeditum, & legiones nos
 trā cum tormentis subsequutā, lōgius
 aberant. Haftenus nunquam assequi po
 tui, quā tandem res eos tardauerit, nisi
 quōd rationes nostras & itineris ordinē
 fero iā parumq; oportunē cognouerint;
 is autē a Cæsare necessariō sic institutus
 est, q; syluā multā intercederent, nec lo
 corū natura (quandoquidem exercitum
 omnino eō traducere decreuisset) aliam
 vllam proficiscendi rationem admitte
 ret.

ret. Castris eo quo dictū est loco, positis, mirum in modum conuersæ sunt omnium mentes, summaq; alacritas & cupiditas belli gerēdi innata est. Milites enim ex difficillimo impeditissimoq; cœno planiciem nacti, commodo loco & sicco confederant, atq; iis tam grato, vt voluntatem quam ex ea mutatione percepissent, publica gratulatione testati, castra Cæsaris, postea loco nomen indiderint. Summa erat in eo lignorum & aquæ copia, ad com meatus conuehendos magna facultas, & situs, natura ipsa communissimus. In fronte contra hostem tumulus terreus erat, satis grandis & ita idoneus, vt manu ibi extructus esse videretur. In huius summitate tormenta locata erant, quæ longe lateq; in subiectam planiciem emitterentur. Dexterum castrorum latus ad lacum & palustria loca pertingebat, sinistrum perpetuæ sylvæ tegebant, quarum pars quoque dextrorsum flexa, quæ à tergo erant, omnia tuta reddebat. Inter vtrumq; exercitum tanta erat spaciū breuitas, vt inter cohortes quæ in stationibus dispositæ erant con-

DE BELLO GERMANICO

locisq; circumquaq; finitimis altitudine
 tenacissimi luti concisis, neque pedibus
 neq; carris, quibus commeatus subuehe
 retur, aditum haberent, maturādum sta
 tuit exercitum in eum locum traducere,
 quem proxima exploratione idoneum
 sibi delegerat: copiisq; bipartito instrus
 ctis, equitatu omni contra hostem obie
 ctō, legionibus cum tormētis & sarcinis
 in alteram partē receptis, ne tum quidē
 insequutis hostibus, ad eum locū perue
 nit, quum tamē is dies, vt mihi videtur,
 prātermittēdus illis nō esset, quin prae
 lio nobiscum contenderent. Erat enim
 iter quo equitatu nostro occurrerent,
 amplum & expeditum, & legiones nos
 strae cum tormentis subsequutae, lōgius
 aberant. Haftenus nunquam assequi po
 tui, quae tandem res eos tardauerit, nisi
 quod rationes nostras & itineris ordinē
 fero iā parumq; oportunē cognouerint,
 is autē a Cæsare necessariō sic institutus
 est, q̄ syluae multae intercederent, nec lo
 corū natura (quandoquidem exercitum
 omnino cō traducere decreuisset) aliam
 vllam proficiscendi rationem admitte
 ret.

ret. Castris eo quo dictū est loco, positis, mirum in modum conuersæ sunt omnium mentes, summaq; alacritas & cupiditas belli gerēdi innata est. Milites enim ex difficillimo impeditissimoq; coeno planiciem nacti, commodo loco & sicco confederant, atq; iis tam grato, vt voluptatem quam ex ea mutatione percepissent, publica gratulatione testati, castra Cæsaris, postea loco nomen indiderint. Summa erat in eo lignorum & aquæ copia, ad commeatus conuehendos magna facultas, & situs, natura ipsa communissimus. In fronte contra hostem tumulus terreus erat, satis grandis & ita idoneus, vt manu ibi extructus esse videretur. In huius summitate tormenta locata erant, quæ longe lateq; in subiectam planiciem emitterentur. Dexterum castrorum latus ad lacum & palustria loca pertingebat, sinistrum perpetuæ syluæ tegebant, quarum pars quoque dextrorsum flexa, quæ à tergo erant, omnia tuta reddebat. Inter vtrumq; exercitum tanta erat spaciū breuitas, vt inter cohortes quæ in stationibus dispositæ erant con-

DE BELLO GERMANICO

tinenter vtrunque dimicaretur. Quare animaduersa Cæsar, hosteis commeatu omni se interclusurū existimans, equitibus imperat vt q̄ latissimè possint vagetur, & q̄ maximū hostibus terrorem inferant. Illi quod imperatum est faciunt, & omnibus modis huic rei student, vt illos pabulatione & commeatu prohibeant. Quo fiebat vt quoquouersus quo frumentandi causa adire illi se posse crederent, leuiores equites nostri & hipposclopistæ palantes discurrerent, totoq̄ hoc spacio quod inter Ulmam, Dinckelspulam & Norlingā intercederet, ad cōinfesta itinera redderēt, vt cadaueribus, iumentis confossis, plaustris annotinis confractis, dispersisq̄ cibariis plena passim omnia conspicerentur. Reliqui vero milites nostri & nocturnis eruptionibus, & diuturnis præliis tam cōtinenter illos defatigabant, vt nulla nec quietis nec cibi capiendi facultas relinqueretur. Tanta deniq̄ rerum cōmutatio accidit, postq̄ in eū locū, quē Cæsaris castra milites appellabāt, peruentū est, vt manifestè iam Cæsarianis meliore secūdio req̄

requeque vis conditione, fiducia rei gerendae
& ingentes spiritus accederent, illi contra
perculsi atque infirmi superioris tem-
poris contentionem remitterent. Neque
enim ad velitationes leuioraque praelia, eo
quo consueuerant animo & alacritate
procedebant, neque dum ad ipsum usque val-
lum nostri accederent, & magna eos con-
temptione ad pugnam euocarent, illi quic-
quam vel contumelia vel offensione per-
moti, extra munitiones egrediebantur,
sed sola tormentorum emissionem pugnan-
di languorem contestati, ex propugna-
culis & vallo praelium conferebant, ne-
tamen quidem ausi procedere, cum in conspectu
exercitus sub ipsis castris captiuos abdu-
ci viderent. Tot incommodis ac difficulta-
tibus perturbati, summa quoque rerum ne-
cessarium inopia premebatur. Tantis
potissimum rei frumentariae angustiis affe-
cto exercitu, ut quinque continuos dies, mi-
lites frumento & pane caruerint. Huc ac-
cedebat, quod re noua & inopinata per-
territi, formidandam Caesaris potentiam
ac virtutem horrescerent, quem & anni tem-
pore & necessitate compulsum cum belli cu-
ram

tam ac diligentiam remittere ac iam lan-
 guere putarent, maiore fiducia & alacri-
 tate accendi cognoscerent, ac de hyber-
 nis adeò nil cogitare, vt sub pellibus po-
 tius hyematurus crederetur q̃ Saxonè &
 Hefsum è manibus dimissurus. Cuius-
 quidè rei nō obfcura illis significatio fie-
 bat dum loci naturam vbi castra nostra
 constituta erant perspicerent. Erat non
 procul ab hostibus tumulus paulò edi-
 tior è cuius summitate, quod castris ipsis
 impendere videretur, procliuè erat ea
 tormentis decutere. Is tumulus dum sub
 ipso hostium vallo leuiore prælio decer-
 taretur, ab Albano & centurionibus ali-
 quot cognitus est. Cæsar ascensu & cir-
 cuitu diligentissimè explorato, quū tu-
 mulum occupare constituisset, legati ad
 eum de Norlingæ deditioe missi, consi-
 lium interpellarunt, erat enim id oppi-
 dum rebus nostris tam oportunum, tan-
 tamq̃ ad gerendum bellum facultatem
 præbebat, vt equitum ibi præsidio con-
 stituto, sine maiore negotio, frumētatio-
 ne & cōmeatu hostes omnino prohibe-
 rentur, quibus vndiq̃ malis circumuenti-
 famis

famis & inædiæ necessitatem quouis te-
lo duriorem subirent.

Dum res in his angustiis esset, Saxo &
Hessus, quòd magni interesse Reipu. &
suæ salutis arbitrarentur de pacis condi-
tionibus cum Cæsare agere, idoneum
hominem nacti Electoris Brandenburg-
ensis clientem, per quem ea quæ vel-
lent ad Ioannem huius fratrem perfer-
rentur, petunt vt priuati officii nomine
ad eum literas det quibus de concilian-
da pace ipsum hortetur: literarum autē
hæc sit summa. Magnis precibus orare
ipsum ac postulare, si paruo labore ma-
gnas controuersias tollere, atq; omnem
Germaniam metu liberare possit, non
grauetur de compositione cum Cæsare
loqui, magnopere enim confidere, si eius
rei sit facta potestas, fore, vt æquis condi-
tionibus ab armis discedatur, cuius ne-
gotii magnam partem laudis atq; existi-
mationis ad Ioannem ipsum peruentu-
ram, si illo auctore atque agente res in
commodiorem statum deduceretur. ip-
sum hortati, vt data colloquendi facul-
tate, Cæsari lenitatem suam commemo-
ret,

ret, quæ ipsis etiam aduersariis testator sit, quàm ut diffidant studium & iracundiam suam Reip. ipsum dimittere velle, & ad æquas pacis condiciones descendere. Porro ad quietem Germaniæ & Imperii salutem, quàm maximè pertinere, ut omnes controuersiæ componantur, ut exercitus dimittantur, ut discedant omnes ab armis, & metus à provincia tollatur. Hæc quo facilius fiant, fœderatorum nomine certas qualdā condiciones proponat, quibus superioribus tēporibus, cum Mauricio de statu religionis egerant, à quarum commemoratione, quod non meminerim, supersedebam. In hanc sententiam Adamus Troppius Brandenburgii Electoris Archigrammataus ad Ioānem Principis sui fratrem literas dedit, multis modis & precibus obtestatus, ut rem susciperet, eoq; deprecatore à Cæsare id impetraretur, magna interim simulatione usus, qua hostium languor animiq; remissio, & qua compellerentur, necessitas, tegeretur. Ioannes acceptis ab Archigrammataeo per tubicinē literis, communicato prius cum Cæsare

con.

consilio, ad eas ita respondit. Compositionis nullam esse conditionem, nisi Saxo & Hesus dimisso exercitu, se suaq; omnia in Cæsaris fidem & potestatem permittant, quod si faciant, se adiutore vtantur, & armis positis ad Cæsarem veniant, sperare se pro eius iustitia, quæ supplices petierint impetraturos. Hanc vnam atque extremam esse pacis conditionem, quam si respuant, vicissim æstiment nullum habere se ad Cæsaris clementiam & mansuetudinem receptum. Quibus auditis illi, quod visum est, respondent, scriptaq; ad Ioannē mandata per eundem remittunt. Quoniam quæ proponerentur magna essent & graua, vt quæ ad suam ac fortunarum suarum omnium vel salutem vel perniciem pertinerent, extemporalis iudicii non esse de iis decernere, sed diem se velle ad deliberandum sumere, itaque petere se & orare vt aliquem locum medium colloquio deligat, quò ipse cum Burano veniat, si Cæsaris id voluntate fieri liceat, se quoque ad eum quem diceret colloquio diem, eodem esse ven

uenturos, & copiosius inter se de Reip.
& communi omnium salute acturos. Io-
annes eadem ferè quæ prius respōderat,
Cæsaris iussu rescribit, nisi armis tradi-
tis, non alium se videre concordiae locū.
Hoc illi responso accepto à colloquii pe-
titione destitit.

Interim Norlingenses qui paulò ante
de pace legatos miserant, vel dissimula-
tione, vel præsidii quo oppidum tene-
batur, eiiciendi difficultate, quum de ce-
leritate deditiois remitterent, Cæsar
præsentis periculi atq; inopiæ vitandæ
causa omnem illos orationem instituis-
se ratus, & anni tempore & spe cōficiun-
di negotii adductus, de colle, cuius su-
pra meminimus, occupādo cogitare cœ-
pit, vt hostem non solum pelleret, sed
etiam castris exueret. Itaq; quòd à Nor-
lingensibus longiore se procrastinatio-
ne duci intelligeret, Albano imperat, vt
quæcunq; ad oppugnationem castrorū
necessaria sint, quàm diligētissime com-
paret, velle se pridie Diuæ Catherinæ
eo loco discedere, ipsoq; die festo castra
hostium, ea qua statutum erat ratione &
ordie

ordine, oppugnare, quòd nullam sibi commodiorem dari facultatem confidat, qua illos ad perseverandi desperationem compulsos, cogat statim excedere. Is dies erat ad vndecimum Calen. Decembres, quo die dum leuiore prælio decertatur, vxoris Lantgrauii frater captus est. Duas autem duxerat, nimirum pro legis Euāgelicæ, quam ipse somniat conditione.

Ad quintum Calend. Decembres Cæsar certior factus est, hostes castra mouere, & iam in itinere esse. Is nuncius serò circa meridiem allatus est, quòd explorator quauis regionis peritus, nebulae tamē tenebris errans prius in castra peruenire nō posset, quàm casis, quæ more militari stramentis erant tectæ, incensis, procul è conspectu hostes iam discessissent. Pridie enim eius diei maioribus tormētis & sarcinis sub vesperum præmissis, illi de tertia noctis vigilia pedestres copias omnes castris eductas, eodē itinere subsequi iusserāt, equitatu cum leuioribus tormentis campestribus relicto, qui nouissimum clauderet agmen.

L Cæsar

Cæsar cognito eorum cōsilio, nulla mo-
 ra ad insequendum illata, sed protis-
 nus leuioris armaturę equitibus aliquot
 præmissis, qui iter obseruent (ab explo-
 ratoribus enim re confirmata, & vallo
 statione militum nudato, manifestè eo-
 rum profectio cognoscebatur) cum Bu-
 ranico equitatu egressus, Germanos
 equites euestigio sublequi, peditatum
 verò omnem ordinibus instructis impe-
 rium suum expectare iubet, eoq; præsi-
 dio equitum & circiter septingentis ve-
 litibus Hispanis, quos confestim in eum
 vsum eduxerat, ad vacua hostium castra
 peruenit. Illi enim tanta celeritate dis-
 cesserant, vt ne sauciorum quidem &
 ægrorum habita ratione, fugæ similis
 profectio videretur. Ipse eo loco Alba-
 num consequutus, quum vltius pro-
 grederetur, & per exploratores cogno-
 sceret hostes nō longius tribus passuum
 milibus conspici, leuiores equites qui
 nouissimum agmen morentur, præmit-
 tit, Albano Buranicum equitatum pe-
 tenti concedit, ipse cum Germanis equi-
 tibus sequutus est. Quos expeditos præ-
 mise.

miserat, cum dispersis aliquot hostium equitibus leuiore prælio inito, extremum agmen carpere & impedire incipiunt. At illi itinere non intermisso ad collem proximum, quem sclopistis mille, & duabus equitum turmis tenebant, magno studio & velocitate contendunt.

Qui in colle erant Cæsareni & Albanum ex improviso, ad passus circiter mille, cum equitatu conspicati, relicto præsidio, ad suos, qui ab altera parte tumuli acie instructa constiterant, se concitatissimo cursu recipiunt. Qua re animaduersa Albanus, quam maxima potest celeritate adhibita, in collem ab hostibus destitutum cum expeditis Hispanis & equitatu succedit. Ab eo colle, circiter mille passuum interuallo, eodem quo illi ibant itinere, maiori accliuitate alius nascebatur aduersus huic & contrarius: quod spacium inter utrumque intercedebat, planum erat, & vndique apertum. Hunc hostes occupant, & tormentis aliquot in fastigio collocatis, quibus nostros ascensu & itinere prohibeant, ad dexterum latus expeditis sclo-

pistarum cohortibus contra sylvas ob-
 iectis, equitatu omni in octo aut nouem
 agmina distributo, cum reliquis copiis
 eo contendunt. Equites nostri expedi-
 ti, vbi rursus instituto suo extremos pu-
 gna lacefferent, Albanus spem prælii na-
 ctus, quod Cæsaris agmen instaret, pro-
 tinus nigræ armaturæ equitum turmam
 (hos hipposcopistas esse supra demon-
 strauimus) ex tumulo in planiciem de-
 scendere, & cum hostium equitibus ma-
 num conferere iubet. At hostes celeri
 cursu incitati, sub collem in quo tormen-
 ta posita erant succedunt. Idem pedites
 faciunt, eo consilio, vt cum reliquis co-
 piis coniuncti, ac tormentorum præsi-
 dio tuti, equitatus nostri impressionem
 repellant. Interea Cæsar, vbi cum equi-
 tibus aliquot ad collem quem nostri te-
 nebant peruenisset, (reliqui enim, quan-
 tum celeritate itineris cataphracti pro-
 ficere possent, subsequabantur) omnem
 operam dabat, vt mora profectiois in-
 iecta, vel inuitos ad prælii necessitatem
 compelleret, vel his eos supplices malis
 cogeret necessariam subire deditionem.

Sed

Sed quòd sole iam ad occasum vergente, exigua diei pars superesset, & serò à speculatore admonitus eius diei frustrà labore suscepto, quum se magno itinere extendisset, longius hostes progressos consequi non posset, (hi enim vt fumo atque ignibus significabatur, in colle quem occupauerat castris positus, ea ibi nocte videbantur velle quiescere) nullum longius discedendi spacium perteritis dari oportere existimans; Albano cum equitatu in tumulto relicto, sub solis occubitum ad castra vnde egressus erat, reuersus, pedestres copias omnes, quas ibi expectare iusserat, ea ipsa nocte ad collè m conduxit. Siquidem ipse in eam spem venerat, dum continenter insequeretur, datum iri aliquo loco pugnandi facultatem, qua vel exercitum pulsum, in fugà coniiceret, vel si id consequi non posset, superius institutum seruans, nullam illis confidendi potestatem faceret.

Quater omnino toto hoc bello Cæsar castris hostem emouit, arte & industria bis, & (quæ mea est sententia) vi toties

DE BELLO GERMANICO

ties ac necessitate , Id primum ad Ingolstadtum necessario accidit , quem admodum & ipsi postea ingenuè falsi sunt , & quæ hac de re commemorauimus , fidem certissimam faciunt. A Danouerto deinde solertia & astu abductos , castris ad Norlingam locatis , frumento & comæatu prohibuit. Quum aliqui ad opinionem eorum & laudem summopere pertineret , ab eo oppido periculum omne repelli. Hinc eos rursum iisdem artibus & industria vsus elicit , Danouerto capto & omnibus , quæ ad Istrum posita sunt oppidis , ad Vlmam vsque in potestatem redactis , hac quoque vrbe in dubium obsidionis vocata quòd paterentur loco & itinere se anteuerti , nulla discriminis ratione habita , in quod & ciuitas illa amplissima , & ipsa rerum summa deduceretur. Postrema turbatio ad Giengam accidit , quæ , quum summo consilio & rei militaris optima ratione fieret , volui hoc loco commemorare non illepidum scilicet quod milites nostri in Lantgrauum etiam hodie iaciunt. Is dum suos

vel

vel conuitio corripere, vel minis ter-
re cuperet, dicere solitus erat: Ego vos
ad Laufum compellam. Nam hoc no-
mine oppidum quoddam vocatum est,
in quod superioribus bellis, quæ ipse
tum priuata gerebat, hostes coëgerat, cu-
ius rei gloria scilicet etiamnum elatus
tumesceret. Huius vocis, Laufen, an-
ceps est significatio: Germanis enim idē
sonat quod Latinis currere. Id Lant-
grauii dictum à militibus nostris hodie
in iocum receptum est. Lantgrauius, in-
quiunt, se ad Laufum nos coacturum mi-
natus est, at ille contrà à nobis ad Gien-
gam compellitur. Giengen autem Ger-
manis abire significat. Hæc illi patrio-
sermone falsius multò & vrbaniore fa-
cetiâ pronunciant, quæ, etsi ridicula vi-
deantur & inter iocos militares relata,
eò tamen maiorem vim & gratiam ob-
tinent, quò propius ad veritatem ac-
cedunt.

Cæsar multa iam nocte in castra re-
uersus, nulla interposita mora, copias
instruit. Quicquid celeritate & studio
anteuerteret, id omne ad posteri diei

DE BELLO GERMANICO

tempus sibi deputans esse in lucrum. Ipse modico cibo sumpto profectus legionibus cum sarcinis & tormentis continuo subsequi iussis, duabus horis post mediam noctem, summa frigoris & nebulæ vi ad eum locum venit, quo in loco Albanus cum equitatu confederat. Castrorum tanta erat propinquitas, ut quum non amplius mille passus intercederent, ignes utrinque clarè conspicerentur, quos illi continuos tota ea nocte incenderant, quò citissima eorum profectio occultior esset. Copiis enim omnibus silentio è castris eductis, nullam noctis partem itinere intermisso, quum iam lucesceret, Prentium amnem transierant, & ad Haydenam Virtembergensium arcem munitissimam castra posuerant.

Ludouicus Quixada qui inter Hispanos ex Insucribus euocatos ordinem ducebat, ea nocte speculatum emissus hostes discessisse renunciat, id se constanter affirmare, ut qui certissimis indiciis cognouisset. Albanus hoc idem Cæsari retulit. Prima luce intolerandum frigus
&

& niues duorum in altitudinem pedum,
quæ ante auroram deciderant, nec orto
iam sole cessauerant, milites adeò affli-
gebant, vt magna omnium cōmiseratio-
ne, ordine nullo, dispersi ac dissipati ad
ignes conquirendos frigori arcendo à si-
gnis discederent. Equi verò noctis incō-
modo & labore defessi, q̃ frænati stras-
tiq; constiterant, proximi diei lassitudi-
nem conduplicauerant. Cæsarem tamē
neque durissimum anni tempus, neque
quas cōmemorauimus difficultates, ne-
que quòd hostes munitissimo loco con-
federant, ad insequendum tardassent, nisi
rerum quoque necessariarum angustia
deterruissent. Agris enim circumquaq;
vastatis, omnibus vicis ædificiisq; incen-
sis, nusquam idoneus castris locus propè
hostem deligi poterat, quin fames & ine-
dia timenda esse videretur. Hostes enim
ipsi circa eadē illa loca diutius commo-
rati, longè lateq; frumēta & pabula om-
nia consumpserant. Quorum inopia, q̃
longius petenda essent, si nos quoq; tum
premere nonnihil inciperet, quid futu-
rum erat quum ad septendecim aut amē-

DE BELLO GERMANICO

plius passuum millia vltra eum locū fuisset progressi? Tum vt detur hæc milites vtcunque ferre potuisse, iumenta sane nulla id ratione sustinuisent. Denique quid durius aut inconsultius, quam nos ipsos in easdem difficultates coniecere, in quas paulò prius hostes ipsi à nobis fuissent adacti? præsertim vbi Virtèbergesium agros fertilitate & copia laudatissimos, maximæq; frumentarios à tergo haberent, atque eò iter facere viderentur. Cæsar itaque necessaria re contactus, quum fame non sit durior vlla necessitas, aut quæ grauius exercitum premat, difficillimo anni tempore, & hostibus multū progressis, in præsentia quidem, sed non in posterum spe insequendi sublata, aliud sibi iter suscipiendum cogitauit, & milites eò cōducendos vbi hyemis iniuria, quæ iam sæuire inceperat, minus offenderentur, commeatūq; & rerum omnium copia subleuati, post maximos tandem labores, quos singulari patientia pertulissent, tecta subirent, quum diutius iam sub pellibus continēdi non essent.

His

His ita constitutis ea nocte ad vetera castra, quæ Cæsaris dicta docuimus, copias omnes reduxit. id enim omnino postulabat necessitas, ut defessum tot laboribus & incommodis exercitum, cibo & cōmeatu paulisper reficeret, quò ad conficiunda, quæ superessent negotia, redderetur alacrior.

Maximum sanè ac præcipuū ad summam belli momētum attulisse creditur quòd hostes à Giēga Cæsar abstraxerit. nam & eo primum loco dissipati fuerūt, & sequūdarum rerum omnium quæ deinceps ab eo gestæ sunt, initium captum esse videmus. Ad quarū enarrationem priusquam accingar, non erit abs re si vnum hoc sim præfatus, toto hoc bello nullam vnquam prælii potestatem factam fuisse, quæ, si non meliore, at æqua saltem conditione cum hoste decertaremus. Quod quū ita sit, tamen ignoro an oblata etiam commodissima pugnandi facultate, magis ex vsu fuisset rem prælio committere, quàm su persedere. propterea quòd anceps ferè sit præliorum euentus, in quibus quū
vsque

7 DE BELLO GERMANICO

vsque adeò fortuna valeat, vt minima
etiam res maximum interdum in vtràn-
que partem momentum habeant, nobis
quoque eadem subeunda erat dubii cas-
us necessitas. Victis, quantum ad sum-
mam rerum detrimentum accederet, ma-
nifestum erat ob oculos. Victoribus ve-
rò, q̃ res sine acri pugna confici non pos-
set, tot fortium virorũ sanguine & mor-
te necesse erat cõstare victoriam, vt ma-
gna exercitus nostri pars non bene acce-
pta, graui incõmodo afficeretur, peiusq̃
propemodum victoribus Cæsarianis, q̃
fœderatis victis accideret. Ciuitatibus
enim saluis & incolumibus, nullo modo
fieri poterat, vt nouis etiã viribus quas
collegissent ab exercitu nostro quanquã
victore resisteretur. Id quod vsu postea
& re ipsa compertum est, quum etiam si-
ne pugna & vulnere profligatis hostibus,
Cæsari tamen integro adhuc & florenti
exercitu maximè opus esset, cuius formi-
dine ciuitates ad deditionem & officiũ
compellerentur. Itaque maiorem exi-
stimationem & laudem, iudicio meo, Cæ-
sar adeptus est, dum saluis copiis hostẽ
frangit.

frangit & superat, quàm si prælio sequũdo aliquos è suis amitteret. Quare enim fortunam periclitetur? præsertim cum non minus Imperatoris sit consilio superare quàm gladio? Quemadmodum enim (quod vulgo dici solet) eruenta victoria militum virtuti tribuenda est, sic & incruentæ salutaris gloria, Imperatoris prudentiæ, & arti, optimo iure adscribitur.

Cæsar in castris statiuus biduo moratus, quod spacium curâdis militũ corporibus voluit interponi, ex fama & nunciis cognouit, hostes postridie quàm ad Haydenam cõsedissent, copiis omnibus bipartito diuisis, castra mouisse, quarum altera pars, quæ ex fœderatarum ciuitatum cohortibus cõstabat, Augustam & Vlmã, altera verò, in qua Saxonis & Hefsi equitatus vniuersus cum parte pedestrium copiarũ erat, credebatur in Franconiã iter habere. Cuius provinciæ si potirentur, verendum erat ne bellum nõ extinctum, sed maioribus viribus redintegratũ ad principia reuocaretur. Erant enim in ea ciuitates q̃ plurimæ & locus pletissi-

pletissimæ, Antistitū sedes amplissimæ,
 in quas exercitus in hyberna deduci pos-
 set, & confirmandorū militum causa, pe-
 cuniæ partim à societatibus tolli, partim
 acerbius imperatæ tota prouincia extor-
 queri. Huc accedebat rei frumētariæ &
 omnis generis cōmeatus huberrima co-
 pia, vrbiū, vicorū & ædificiorum multi-
 tudo frequentissima. Quod si Rotēbur-
 gum ciuitatē Imperialem, Lutheranicæ
 factioni astrictam, fcedere tamen & armo-
 rum societate non iunctam, belli sedem
 deligerent, id quoq; cū summo cōmodo
 suo consequuti, maximis eius loci (quē
 à re ipsa Lādenbergam peculiariter no-
 minant) munitionibus & operibus tuta-
 rentur, Franconiā verò ipsam à tergo fi-
 nitimā haberent, & Rotenburgo occu-
 pato per potentissimos ac firmissimos
 fcederatorū Principes, totius prouinciæ
 eius sine maiore negotio aliquo sese po-
 tiri posse sperarēt, q̄ in ea caput nullum
 esse aut oppidū tam firmū cognoscerēt,
 à quo virib⁹ suis ac potētiae resisteretur.
 deniq; maioris operis ac difficultatis fu-
 turum, eo se loco expelli, q̄ quicquid an-

tea vnq̃ in tali negotio à Cæsare tentatū
fuiſſet. Quāuis enim fuſi ac diſſipati, eò
ſe ex fuga reciperent, nouas tamē copias
facile ſe cōparare & bellū renouare poſ
ſe, ſi eius prouinciæ pecunia, commeatu,
hoſpitio, & hybernis tegerentur, quarū
rerū opibus ac neruis, exercitus quantū
uis attenuatus ac bello fractus, in calami
tate facillimè corroboretur. Cognito co
rum cōſilio Cæſar, id quod inſtituerant,
antea etiā ſuſpicatus, nulla interpoſita
dubitatione, q̃ res in celeritate poſita ef
ſe videbatur, difficilioribus niuis ac ge
lu tēpeſtatibus vſus, ad Norlingam iti
nere ſuſcepto, ſecundis caſtris Boſſingā
peruenit. Id quoq; paruum eſt Imperii
municipium, Norlingæ proximū, in eo
quo ipſe contendebat recto ad Roten
burgum itinere ſitum. Nam quòd ma
gni circuitus mora interpoſita neceſſa
riò illac hoſtibus veniendum cognoſce
ret, ſi ipſis in animo eſſet per Rotenbur
genſium agrum iter in Franconiaē fines
facere, recta regione celeriter eos ante
uertere ſtatuit, vt omnibus viis obſeſſis
neceſſitate coacti prælio decertarent.

Aduen

Aduentu Cæsaris cognito, ciues & magistratus Boffingæ ex oppido egressi sine mora se dedunt. Quorum exemplo inuitati milites qui proximâ Ottingensium Comitum arcem præsidio tenebāt, quanuis loci fiducia & animorum ferocitate prius elati, qualvis deditiois cōditiones spreuissent, mox tamen in Cæsaris potestatem venerunt.

Norlingenses quoq; quòd exercitus iam propinquius instaret, quàm vt nouis consiliis capiendis facultatem sibi dari confiderent, postridie eius diei portas aperiunt, & supplices pacem à Cæsare petunt. Quibus in fidem acceptis & conseruatis, quatuor militum cohortes ad oppidi præsidium ponit. Lantgrauiani enim superiori nocte ciuium voluntati diffisi, in proximam arcem profugerant. Hac quoque in Ottingensium fide erat, circiter tribus à Norlinga passuum militibus, magnis operibus & duarum cohortium præsidio munita. Primo aduentu exercitus nostri milites ex loci natura & recēti subsidio spem defensionis & propugnandi studium nacti, crebras ex arce

excurs

excursionem faciebant, paruulisq; præliis cum nostris contendebant. At Buranus cum Belgarum copiis illò à Cæsare missus, protinus eorum ferocitate repressa, quatuor signis militaribus & armis traditis, in ditionem venire coëgit. Illi vitam & sarcinas pacti, quum discedendi potestate facta, ad municipium aliquod imperiale dimitti se peterent, à Cæsare non impetrarunt. Voluit enim hos quoque eodẽ rei militaris decore ornatos abire, quo Saxonem & Hesium à se discessisse diceret. Cæsar Norlingæ præsidio militum constituto, Ottingensium ditioni gentilitatis illius fratrem, orthodoxæ fidei virum cum imperio præfecit. Ipse Boffinga profectus, Antistite Augustano rebus necessariis providendis Norlingæ relicto, ad Dinckelspulam castra admonit. Ciuitas hæc est Imperialis & libera, in fœderatorum societatem recepta. Albanus qui eodie, quemadmodum Cæsar præceperat, cum tormentis muralibus, expeditis Hispanorum cohortibus, & parte Germanici perditatus præcesserat, ut ciuium animos de ditione tentaret, quod nullos etiamnum ad

DE BELLO GERMANICO

Cæsarem de pace legatos misissent, partim pollicitationib⁹ exhortatus, partim denuntiatione periculi terroré inferens postq̃ tormētis murum subruere cœpisset, nullam neq; cōpositionis cōditionē, neq; misericordiæ locū futurū, quin militibus diripiendū oppidum concederetur, perterritos ciues, deditioe facta, salutis suæ rationem habere coëgit. Cæsar eo ibi die quieuit, postridie duabus cohortibus ad custodiam ciuitatis relictis, Rotenburgū ire contendit. Id iter incredibili penè celeritate bidui spacio cōfecit, erat enim & durissimo anni tēpore, & altissima niue, & summis rerū omniū difficultatibus impeditissimum. Rotenburgenses pridie q̃ Cæsar oppidū ingrederetur, magno studio & ciuium cupiditate obuiā progressi, demōstrant se suaq; omnia in fidem ac potestaté eius permittere, paratos enim esse portas aperire, quæq; imperauerit facere, exercitū hospitio & cōmeatu iuuare. neq; se cum reliquis fœderatis consensisse, neq; contra ipsum omnino coniurasse, neq; hostibus (quemadmodū inquirēdo reperimus es-

se ve-

se verissimum) vel pecuniam, vel arma,
vel vlla vnquam auxilia subministrasse.
Hæc sibi satis oportunè Cæsar acci-
disse arbitratus est, q̃ hostes, quos non
procul abesse cognouerat, tã necessario
tempore anteuertisset, & Rotéburgo oc-
cupato præsentem eis facultatem Fran-
conia: potiundæ ademisset. Id Cæsar's
consilium tanto magis laudandum vide-
tur, quãto maiore omnium intercessio-
ne deliberatum est. Nam quum ad Bos-
singam ventum esset, hyemisq; niuium &
frigoris tempestatibus iam sæuaret atro-
cius, q̃ vt militibus vlla ratione toleran-
da videretur, omniumq; hæc ferè com-
munis sententia esset, vt partim in ea quæ
ad Istri ripam præsidiis nostris oppidate-
nebantur, partim in Augustanorum, Vl-
mensium & Norlingensium agros, exer-
citus in plures partes distributus, in hy-
berna deduceretur, ipse in sententia
sua constantissimè perseuerauit, magis
ex vsu sibi fore existimans si viis obse-
sis, aditu in Franconiam hostes inter-
cluderet, quàm si Vlmenses & Augu-
stanos hybernis ac præsidiis premeret.

DE BELLO GERMANICO

Id enim hostibus prius deuictis, dein-
 ceptis per facile factum probauit. contra si
 colligendi sui potestate facta, nouis de-
 lectibus Franconiam tenere conaretur,
 permagnam ad conficiendum negotium
 difficultatem ac desperationem afferri,
 quod nondum etiam sociorum concis-
 sis ac deletis copiis, foederatae ciuitates
 spe sustinendi confirmarentur. Singu-
 larem huius opinionis utilitatem ipse
 postea euentus edocuit. Siquidem hos-
 tes, quod Rotenburgum à Caesare tene-
 ri intelligerent, re inopinata perturba-
 ti, commutato consilio, atque itinere si-
 nistrorsum conuerso, magno circuitu
 per aspera & praecepta loca exercitum
 ducere incipiunt, quorum difficultate
 impediti, maiorem tormentorum par-
 tem in finitimas Wirtembergensium ar-
 ces distribuunt, atque his impedimentis
 & onere subleuati, tanta diligentia ac
 celeritate contendunt, ut quotidie Cae-
 sar Rotenburgum peruenit, ad octo mi-
 liaria inde abessent, quum pridie non am-
 plius tria inter utrumque exercitum in-
 tercessissent. Tandem ad summam re-
 rum

rum omnium & consiliorum inopiam redacti, vbi & de alendo bello, & Cæsare superando spem se fefellisse cognoscerent, constituerunt optimum esse domum suam quemque reuerti. Lantgrauium primò à castris digressum, quum ducentorum equitum præsidio stipatus per Francfordiam iter haberet, eius ciuitatis decuriones & ciues frequentes circumsistunt, & velut propinquum, ad quem summa imperii communi consensu delata fuisset, obsecrant vt suis fortunis consulat, ac tam necessario tempore, quid fieri debeat, ostendat. Quorum ille precibus nihil permotus, acerbè etiam & contumeliosè respondit, optimam sibi rationem videri, vt vnaqueque vulpecula (vt Germanis in proverbio est) caudam suam quàm diligentissimè tueatur. Hoc responso dato, neglecta ciuitatis salute, magnis itineribus domum contendit.

Hæsi consilium Federicus Saxo sequutus, ex dispersis copiarum reliquiis, quas potest cohortes cōtrahit, magnoq; circuitu & viarū difficultate profectus,

DE BELLO GERMANICO

per causam alendorum militum quos
tum penes se haberet, & qui vndique ex
castris & fuga elapsi confluerent, magna
pecuniæ vi quàm acerbissimè ecenobiis
imperata, & à fanis sublata, in Saxoniam
iter habebat.

Interea Cæsar Rotenburgi iis quæ fie-
ri vellet constitutis, quū & anni tempus
& spaciū longinquitas ab insequēdo ho-
ste spem omnē auerterent, Buranū cum
iis quas è Belgis adduxisset copiis, diuti-
us retinendum non existimans, in Flan-
driam remittit. Discedentem liberaliter
oratione prosequutus, docet quātum ad
præsentiē occasionē vsum habeat, Franc-
fordia ciuitate florenti & ampla potiri,
simul reliquis oppidis huius vrbis exē-
plo terrorem inferre, & id fieri celeriter
priusquā auxilia concurrerent. Hortatur
& imperat, vt ciuium animos vel indu-
stria ad defectionem sollicitet, vel armis
ad deditiōē cōpellat. His datis mādatis
eum ab se dimittit. Ipse cū reliqua parte
exercitus ad fœderatas ciuitates, in qui-
bus hostium præsidium omne & robur
positū esse nō ignorabat, statuit iter con-
uertere.

uertere. confusus enim fama rerum gestarum quòd victoribus nihil impeditum, victis nihil tutum arbitrabatur, infirmioribus auxiliis proficisci non dubitabat. At eò iam perducta res erat, vt sola victoriæ fama & opinio pro Cæsare bellum in Germania gereret, eiusq; magnitudine & admiratione pleraq; ciuitates perculsæ, legatos ad eum de deditioe mitterent. Tanta enim fugatis hostibus, voluntatum cõmutatio facta est, vti breuissimo tempore quo Rotenburgi quiesceret, quotquot ad Rhenum ciuitates pertingunt, multæ ex Sueuia, nonnullæ quæ ad ipsam vsq; Saxoniam pertinent, à fœderatis desciscerent, & Cæsaris amicitiam sequerentur.

Rotenburgo Cæsar discedens secundis castris Halam peruenit. Huius ciuitatis est inter Sueuos ampla satis auctoritas & opulentia, fœderatis prius iureiurando deuincta, sed tum recens à Cæsare in fidem accepta. Ibi vetere suo morbo affectus, quòd pedibus eger ad profectiorem non esset idoneus, diutius opinione sua morari coactus est.

DE BELLO GERMANICO

Iisdem temporibus Fædericus Palatinus Elector, à quo fœderatis equitū auxilia missa supra demonstrauius, per familiarissimos quosq; gentiles & aulicos, quos vel beneficio, vel vetere necessitudine coniūctos habebat, magna doloris animi significatione agere cœpit, vti per eos aditum commendationis ad Cæsare nactus, in gratiā eius & amicitia recipere-
 retur. Quibus deprecatoribus vsus, admissi facinoris veniam impetrauit. Magnum autem fructum pristinae lenitatis suae omnium iudicio Cæsar tulit. siquidem hæc illi peculiaris virtus ingenta est, vt in miseros ac supplices clementia sua ac mansuetudine libenter vtatur, & quod in Caio Iulio dictatore olim admirabatur antiquitas, beneficiorum perpetuò memor, iniuriarum verò obliuio-
 nem facillimè patiatur obrepere. Palatinus, postq̃ quod antea de colloquio postulasset, id fieri iam sibi licere intellexit, nulla interposita mora domo sua profectus, Halam ad Cæsarem venit. & facta potestate cubiculum ingressus, quàm potest demississimè atque subiectissimè
postu-

postulata exponit, cupere se Cæsari purgatum, ne ea quæ egerit in suam contumeliam vertat, paratum esse se omnibus rationibus de iniuriis satisfacere, quarum si iudicii æquitate absolui non posset, orare, sibi ut parcat: & pœnitundini, quã lachrymis etiam testabatur, noxam condonet. Cæsar orationem eius interpellat, scire se quæ ab eo cum fœderatis acta sint, nec quæquam inde plusquam se doloris capere, propterea quod, quum beneficio & liberalitate sua, amplissima quæque sit cõsequutus, sanguinis propinquitate & neptis suæ nuptiis iunctus, in regia sua communicato educationis officio à teneris annis enutritus, hanc sibi in extrema fermè senectâ, cunabulorum, affinitatis, & honoris gratiam referat, ut hostes equitum auxiliis iuuerit, opibusque suis & copiis texerit. Quæ quum evidentiora sint, quàm ut vlla excusatione refelli possint aut dilui, tanti tamen apud se educationis & pristinæ necessitudinis gratiam esse, ut & suam & Reip. iniuriã precibus eius & dolori condonet. Porro autem monere se, ut in reliquum tem-

DE BELLO GERMANICO

pus suspiciones omnes vitet, & dedecus in se admissum, officio & fide refarciat: præteritis enim eo se libentius ignoscere, quo maiori spe perpetuæ in futurum innocentia eius sit confirmatus. Palatinus ad ea quæ prius responderat, pleraque eiusdem generis addidit, cum idonea factis, ut sibi ipse persuadebat, excusatione coniuncta. Meo tamen & omnium qui circa Cæsarem erant iudicio, nihil vel ad misericordiam vehementius mouere, vel æquiore ratione, noxæ eximere visum est, quàm venerandi senis illius detecta canicies & flebiles lachrymæ, quibus tantus Princeps genere copiisq; amplissimus, qui tam arcta cognitionis & necessitudinis propinquitate Cæsarem ipsum contingeret, culpam suam demississime deprecabatur. Post eum diem in antiquum locum gratiæ & honoris restitutus est, quanuis in primo illo congressu, pro criminis gravitate & temporis ratione, seuerius à Cæsare fuerit exceptus.

Ulmensium ciues, & qui summo magistratui præerant, tanta cupiditate paci
con-

conciliandę studebant, vt eodem tempore, quo Palatinus, ipsi quoq; celeriter Halam peruenerint. Tandem constituta adeundo Cęsari hora, in conclaue admissi, coram Palatino qui ægrotanti Cęsari aderat, sese omnes capite demisso, & vultu moestissimo Cęsari ad pedes prosticiunt. E quibus vnus qui eius legationis principem locum obtinebat, multa suppliciter loquutus est, vt de sua atque omnium ciuium communi salute debebat. Orationis autem, quantum assequi & meminisse potui, hæc erat summa.

Senatum populumq; Vlmensem perpetrati sceleris magnitudinem vltro confiteri, quòd & temeritate sua, & inscitia leuitateq; vulgi, & facinorosorum seditiosa oratione impulsus, contra Cæsare armis contenderit. Scire tamen se nullum esse tam graue delictum, quod ineffabili misericordia Dei non aboleatur, dum fontē verè & ex animo errati poeniteat. Itaque summam in spem ciuitatem venire, vt diuinæ bonitatis exēplo, ipse quoq; in supplices clementia & lenitate vsurus sit, quos per crucem & mortē

Christi

DE BELLO GERMANICO

Christi Domini vt conseruentur, obtestatos, vltro videat in deditiōem & potestatem suam venire, paratosq; esse imposterum eam fidē & operam præstare, quam & fortunarum omnium, & capitis sui periculo Imperatori optimo se debere agnoscant. Ad ea Cæsar ita respōdit. Spontaneam criminis confessionem magna ex parte in causa esse quur illis facilius ignoscatur, præsertim vbi pœnitentia & animi dolor quem ex præteritis ciuitati incessisse cognosceret, spē certissimam faciāt, vt studiosius ac fidelius deinceps in officio sese contineat. Qua ratione adductum, nihil in ciues grauius statuere velle, quos tamen iure belli agris mulctare, iura, leges, & libertatem per supplicium adimere possit, sed precibus eorum & misericordia vulgi, petentibus veniam dare. Ceterum quod ad ciuitatis eius & communem Imperii salutem pertinere censeret, postea hoc sibi curæ futurum. His dictis senatus dimissus est. Paucis post diebus Cæsar Haladiscendens, quum Virtembergensium regulum, cui & armorum strepitus & signa nostra

nostra canentia ex tanta propinquitate iam caput obtunderent, deposita paululum fœrocitate mitescere intelligeret, non cunctandum sibi putauit, quin vi & armis ad officium cogeretur. Id ni fieret, intelligebat magno cum rerum suarum periculo futurum, vt hostem integris adhuc viribus, Vlma quæ nuper pacata erat, finitimū haberet. Nihil enim minus volebat, quàm sub discessu suo, aut quum in aliam expeditionem profectus, longius illinc abesset, ex tumultu & studio rerum nouarum necessitatem sibi aliquam imponi belli redintegrandi, ne quum exercitus inde deductus esset, spes aut causa daretur armorum, quæ ciuitas illa ab Augustanis quoque vicinis impulsæ forsan sine præsentis periculo susciperet. Accedebat ad hæc, aliorum quoque satis propinqua vicinitas, quorum inquietis ingeniis publicâ Germaniæ pacem plerūq; turbari cognouerat. Gallos hic intelligi volo, quibus id studio semper fuisse videtur, vt Cæsaris dignitatem & incrementū interpellarent. Hos in tanta occasione verisimile erat
non

non cessaturos, quibus nondum ea regione pacata, ad quosuis Germani tumultus, ab illa parte aditus patefieret.

Cæsar itaque his rebus adductus, vel aliis fortasse de causis quas rectius ipse ac nos intellexerit, qui talium rerum aliud nihil assequimur præterquã quod manuum usu tractamus, eam sibi expeditionem suscipiendam existimans, Albano negotium dat, ut cum Hispanorũ & quibus Madrucius & Schamburgius præfecti erant cohortibus, antecedit, Italorum quoque affectas reliquias adiungat, quorum numerus ad tantam erat paucitatem reductus, ut rationem ineundam non duxerim. Continens enim labor, & intolerandæ frigoris, imbrium, ac niuium difficultates, quum exercitũ omnem miserandis modis afflixissent, hos etiam præ cæteris, & stipendii tarda fraudulentæq; mora, & tribunorum centurionumq; alta socordia languidiores effecerant, & plurimum attenuauerant. A quo enim die ad Prentiũ amnem Cæsar castrametatus est, paulatim exercitus noster (ut supra monstrauius) nu-

mero

mero & viribus imminutus est, quàm Lát-
gravius cōtrà, auctioribus indies copiis,
caput etiam & vitam iuratus, prælio con-
tendere non sustineret. Albano cum ea
quam diximus manu præmissò, additis
aliquot Germanorum equitū turmis, &
quingētis qui proximè è Neapoli vene-
rant cataphractis, continuo Cæsar ipse
subsequitur cū reliqua parte equitatus:
& legione, cui Georgius dū viueret, præ-
fuerat, in demortui verò locum Ioānem
ex Nassouiorum gente iuuenem illus-
trem suffecerat. Erant omnino itinera
tria, quibus itineribus in Virtembergem
suum agrum perueniri posset. Quorum
vnum per Hailprunam ciuitatem libe-
ram & scederatam facile erat & expedi-
tum, qua exercitus cum tormentis com-
modissimè duceretur. His rebus Vir-
tembergensis Dynastes permotus, quòd
Cæsarem Hailprunam iam peruenisse
& Albanum ex itinere plerasque arces
& oppida à se auertisse cognouerat, vr-
gere, & de pace cum Cæsare agere cœ-
pit. Mox verò vbi exercitu vltèrius pro-
gresso, regionem omnè quàm latissimè
vastari

vastari, prædam ex omnibus locis agi,
 frumenta & pabula multitudine iumen-
 torum atque hominum consumi, omnes
 vicos, omnia ædificia, & oppida omnia
 in Cæsaris potestatem venire, neq; sibi
 iam reliquum esse quicquam præter ar-
 ces aliquot natura, operibus, & commea-
 tu munitiores, quàm vt obiter & velut
 in transcurso expugnari possent, deniq;
 res suas in angustio esse videret, saniores
 rationes & recta cōsilia sequutus, ea pa-
 cis conditione quæ à Cæsare ferretur, se
 vsurum ostendit. Hæc erat, vt tres ar-
 ces quas ex omnibus Cæsar eligeret, si-
 ne vlla mora traderet. Ille, quod impe-
 ratum est, facit, & Aschpergum, Kirchē-
 bergum, & Schorendorfiam Cæsaris po-
 testati permittit. Erat harum quælibet
 tam loci oportunitate, quàm rebus om-
 nibus quæ ad operis munitiones exco-
 gitari possint, instructissima. Schorēdor-
 fia autem reliquis duabus præstare visa
 est, propterea quòd molita cibaria &
 commeatus qui duobus hominum mil-
 libus in multos annos alēdis sufficeret,
 in ea prouisus esset, machinarum quoq;
 pulue-

pulueris tormentarii, & omnis generis armamentorum summa copia, quibus rebus fieret, vt quantumuis longa obsidione nec fames timenda esset, nec bellici apparatus inopia arx premeretur. Passim his omnibus locis qua Cæsar iter habebat (præcipuè autem Hailprunæ propter situs oportunitatem) multa Saxonis & Helsi ænea tormenta deprehenduntur, quibus illi in fuga se exonerauerant, quò expeditiore exercitu & itinere vterentur.

His ex sententia gestis Cæsar, Virtembergensium Dynasta perexiguo tempore subactò, ducentorum millium coronatorum summa quam imperauerat, numerata, arcibus traditis quibus regionem illam in officio quàm arctissimè contineret, per literas & nuncios à Burano fit certior, Francfordiam deditam duodecim cohortium præsidio occupari. Biduo verò post magistratus ipse aduenit. Eum Cæsar eadem conditione qua & cæteris omnibus ignouisset recepit, libera sibi decernendi potestate relicta, quod ex usu terræ Germaniæ futurum ipse postea

N iudi

DE BELLO GERMANICO

Germanorum multitudinem indice com-
monstrans) officio & pietate filios veros
agnosco, hos dicto audientes, mihi cha-
rissimos habeo, &, qua parentem par est,
indulgentia & amore cōplector. Ea vox
& magna captiui illius perturbatione, &
summo Germanorum omnium qui ade-
rant applausu excepta est. Nec suorum
animos modò, sed & exterarum gens-
tium quoque & hostium ipsorum volun-
tates, tanto amore & admiratione sui de-
uinxit, vt plerique facti turpitudinem
pertæsi, docere conentur dolo à princi-
pibus circumuentos & impulsos arma se
contra ipsum tulisse, & planè inscios in
quem bellum concitaretur. Id quod ex
ipso tædio & animi dolore facile pro-
bari queat, quum quidam ex illis genere
& opulentia clarus, sola infamia & erro-
ris sui indignitate commotus, vitæ suæ
durius consuluerit. Ea est enim viitutis
vis, vt non tantum bonos, sed etiam im-
probos ad amandum alliciat. Qua ra-
tione fit vt magno dolore omnes, fortu-
næ commutationem querantur, & Cæ-
saris in se indulgentiam requirant, mul-
toq;

toq; magis in pace petenda se id contende-
dere, & laborare dicant, vt ad gratiam
eius, & amicitiam receptum habeant, q̃
vt ea deiecti, vitam & fortunas conser-
uent incolumes.

Augustani domestico iudicio & sce-
leris conscientia exagitati, exercitus nos-
tri auram ipsi afflante, tandem ad sa-
niores mentes reuersi, ad Cæsarem le-
gatos miserunt, qui cum eo de salute ci-
uitatis & pacis conditionibus agerent.
Is eo tempore erat in Vlmensium mu-
nicipio quodam, sed quòd ea quæ lega-
ti proponerent, Cæsari minus satisfac-
cerent, (Schertelo enim veniam & im-
punitatem petebant, aut ea non impe-
trata, ne liberi paternis possessionibus
multarentur, quorum innocentiam pa-
rentis crimine circumscribendam non
existimabant) quum re infecta se dimitta-
ti viderent, aliud sibi consilium capi-
unt proposito periculo, quo Senatum
perterritum dicerent ne plebs in officio
contineretur. A Schertelo enim magno
militum præsidio ciuitatem teneri, ip-
sum esse Schertelum summa audacia, ma-

gna apud plebem auctoritate & gratia, & qui priuatim largius posset quàm ipsi magistratus, quorum eiusmodi imperia essent, vt non minus iuris in eos popularis multitudo haberet, quàm ipsi in multitudinem, dum in tali occasione vel per flagitium, vel per imprudentiam plebs laberetur. Quo si deueniatur, infirmiores esse quàm vt resistere possent, aut Schertelum cum præsidio è ciuitate expellere. Ad ea Cæsar ita respondit, ne quid ea re magnopere permouerentur, hanc enim sibi curæ futuram, & quibus artibus ex oppido Schertelus eiiceretur, sibi quærendum aut cogitandum putarent, breui enim se adfuturum, vt eos ipso facto eiusmodi artes edoceat. Hoc illi responso & extrema pacis conditione, quæ à Cæsare præscriberetur, accepta, domum reuersi ciuitatem vsque adeò commouerunt, vt confestim de dediti-
one & Reipublicæ salute ad Senatum referretur, quam nisi cum Cæsare in gratiam rediissent, saluam non crederent. Coacto in curiam Senatu dum terroris ac periculi plenus, ageret omnia ra-
ptim

ptim atque turbate, Schertelus ex inopinato ingressus, scio, inquit, vos de grauiſſimis rebus & de compositione cum Cæsare decernere, atque operam dare ne quid Respublica detrimenti capiat, cuius salutem & commoda ne priuatæ mihi vobiscum necessitudines interpellent, statui ex vrbe excedere, sperans hoc me officio in posterum aliquando Cæsaris gratiam demereri posse. Hæc quum dixisset se è Senatu eiecit, protinusq; itinere quàm posset, occultissimo, ad Heluetios, vt aiunt, profectus est. Magistratus re iam deliberata, Vlmam ad Cæsarem reuerterunt, atque vbi ea dies, quam iis conueniendo sibi constituerat, venit, ipse in solio, quod ad eiusmodi publicos Imperii actus decenti ornatu infertitur, humi in genua prouolutos excepit. Vnus ex his qui ad eam rem paratus accesserat, honoris & Imperatoriæ maiestatis titulos præfatus, quos eo potissimum tempore ad Cæsarem appellandum accommodasset, in eandem ferè sententiam, quam prius Vlmenses, supplex loquutus est: Senatus &

DE BELLO GERMANICO

populi Augustani maiores grauioreſq;
 in Cæſarem offenſas eſſe, quàm vt ſup-
 plicium, quod iuſtiſſime commereâtur,
 deprecari ſuſtineant. Sperare tamen pro
 ſumma æquanimitate eius, quàm ab aliis
 incredibilem penè in eo lenitatem au-
 diſſent, eandem ipſos in ſe experturos:
 quandoquidem ita ſe affectos ſentiant,
 vt quoſcunq; in præſentem diem mi-
 ſericordia ſua non indignos exiſtimarit,
 eos omnes ſtudio, voluntate, & officio
 nō æquari modo, ſed in immèſum etiam
 à ſe ſuperatum iri confidant. Orare ſe, &
 per ſacra omnia obteſtari, ne, quàm ſpem
 & fiduciam firmiſſimam conceperint,
 ipſe animi ſui diuturniore offenſione per-
 turbet. At quum ſe ſuaq; omnia, patri-
 am, aras & focos, vitam denique ipſam
 in libera eius poteſtate conſtituant, com-
 meritas poenas & ſcleris atrocitate con-
 dignas, in ſupplicis populi miſeratio-
 nem conuertat. Cæſar hiſ quoque com-
 muni cum Vlmensibus reſponſo dato,
 quòd deditiōnem quàm ſpōte feciſſent,
 & miſerabilem culpæ deprecationem ex
 iuſto animi dolore naſci conſideret, ſe-
 ſe

se eos in fidem accepturum & conseruaturum dixit. Quibus verbis quum legatorum animos confirmasset, mitissima consuetudine sua dexteram cuiusque prehendit, quo honore cæteras quoque ciuitates affecerat. Vetus enim Germaniæ mos est, vt in appellando, dexteras iungant, qua se mutua comitate excipiant.

Vlma, Francfordia & Augusta in deditionem acceptis, & quatuor totius Imperii primariis ciuitatibus solum Argentoratum supererat, quod compositionis & pacis conditionem subiret. Mox tamē hęc quoque ciuitas reliquarum exemplo adducta, missis prius ad Cæsarem legatis qui peterent vt fide publica interposita, magistratus tutò ad eum venire possent, ea re permissa, paucis pòst diebus Cæsari se in pristinam clientelam restituit. Porro autē vsu & experientia compertum est, lenissimā Cæsaris victoriam plus in Germania posse quàm pollicitationes quorundam, & praua consilia quibus multitudinem incitatam à Cæsaris amicitia auerterent, & per simulationem

publicæ vtilitatis, suo potius privato cōpendio & rapinæ seruirent.

Compositionis conditiones & patis, quibus generatim Palatinum, Virtébergium, & alios plerosque nobiles potentioresq; & ciuitates in fidem ac deditio- nem Cæsar accepit, fuerunt huiusmodi.

Vt fœdus perpetuū & inuiolabile cum familia Austriaca paciscerentur.

Si quam pactionem cū alio quouis hominum genere antea sanxissent, eam continuo frangerent & irritam facerent.

Ne quenquam sibi in posterum societate aut fœdere quouis adiungerent, nisi Cæsaris auctoritate stabiliretur.

Ioannem Fædericum Saxonem & Philippum Hessum cōmunes patriæ hostes publica contestatione damnarent.

In milites animaduertent, quotquot vel prius vel in posterum sub alio quàm Cæsare stipendia mererent.

In ciuitates, arces & municipia, quod Cæsari visum esset, præsidium reciperent: Quemadmodum Schamburgius Augustam, Nassouius Vlmam, Francfordiam Buranus suis quisque cohortibus

bus Cæsaris iussu tenebant. Ad has conditiones accedunt & aliæ nōnullæ quas in aliud tempus, quo rectius oportuni usq; confirmentur, Cæsar differendas putauit.

Sex continuos menses formidolosum hoc & difficile bellum contra ferocissimam & armis durissimam gentem Cæsar incredibili patientia & virtute sustinuit: quo tempore nulla vnquam, neque cura, neque diligentia, neque labor, neque contemptus periculi, neque animi fortitudo Cæsari defuit, qualibus neruis opus illi fuerit, vel quiuis iudicet, vt maximo bello confecto, maximarum gentium victor discederet. Quin & hoc affirmare ausim Cæsaris solerti industria, nullo vnquam tempore fortunam superiorem fuisse. Siquidem ordine rei & temporis ratione perspecta, à quo primum die hostibus in conspectum venit, ipse continuata vltcrius progrediendi celeritate, meliore semper & locorum & rerum omnium conditione vsus est: Illi contra, mouendis castris pluribusq; adeundis locis perpetuo retrocedere coacti,

vastari, prædam ex omnibus locis agi,
 frumenta & pabula multitudine iumen-
 torum atque hominum consumi, omnes
 vicos, omnia ædificia, & oppida omnia
 in Cæsaris potestatem venire, neq; sibi
 iam reliquum esse quicquam præter ar-
 ces aliquot natura, operibus, & commea-
 tu munitiores, quàm vt obiter & velut
 in transcurso expugnari possent, deniq;
 res suas in angusto esse videret, saniores
 rationes & recta cōsilia sequutus, ea pa-
 cis conditione quæ à Cæsare ferretur, so-
 vsurum ostendit. Hæc erat, vt tres ar-
 ces quas ex omnibus Cæsar eligeret, si-
 ne vlla mora traderet. Ille, quod impe-
 ratum est, facit, & Aschpergum, Kirchē-
 bergum, & Schorendorfiam Cæsaris po-
 testati permittit. Erat harum qualibet
 tam loci oportunitate, quàm rebus om-
 nibus quæ ad operis munitiones exco-
 gitari possint, instructissima. Schorēdor-
 fia autem reliquis duabus præstare visa
 est, propterea quòd molita cibaria &
 commeatus qui duobus hominum mil-
 libus in multos annos alēdis sufficeret,
 in ea prouisus esset, machinarum quoq;
 pulue-

pulueris tormentarii, & omnis generis armamentorum summa copia, quibus rebus fieret, vt quantumuis longa obsidione nec fames timenda esset, nec bellici apparatus inopia arx premeretur. Passim his omnibus locis qua Cæsar iter habebat (præcipuè autem Hailprunæ propter situs oportunitatem) multa Saxoniis & Hessi anea tormenta deprehenduntur, quibus illi in fuga se exonerauerant, quò expeditiore exercitu & itinere vterentur.

His ex sententia gestis Cæsar, Virtembergensium Dynasta perexiguo tempore subactò, ducentorum millium coronatorum summa quam imperauerat, numerata, arcibus traditis quibus regionem illam in officio quàm arctissimè contineretur, per literas & nuncios à Burano sit certior, Francfordiam deditam duodecim cohortium præsidio occupari. Biduo verò post magistratus ipse aduenit. Eum Cæsar eadem conditione qua & cæteris omnibus ignouisset recepit, libera sibi de cernendi potestate relicta, quod ex usu terræ Germaniæ futurum ipse postea

iudicaret. Postridie eius diei à septem
 fœderatis ciuitatibus, inter quas Mem-
 minga & Campidonum erant, ad Cæsar-
 em legati de deditioe venerunt. Tan-
 ta enim pacis petendæ cupiditas omni-
 bus inceserat, tantamq; Cæsaris glorio-
 sa victoria, qua tam leniter utebatur, vo-
 luntatum commutationem attulerat, vt
 præter Augustam (quæ inani potentia
 confisa, proteruè in peruicacia perseue-
 rabat) nulla Sueuiæ ciuitas esset quæ non
 Cæsari pareret, atque imperata faceret.
 Siquidem sola (vt diximus) victoria, &
 secundum eam prosperrimus rerum suc-
 cessus, acerrimè pro Cæsare pugnans, ho-
 stes fugatos ac domitos longè lateq; ster-
 nebat. Hailpruna Cæsar profectus per
 Virtembergensium agrum sexto die Vlmam
 peruenit. Magistratus magno co-
 mitatu legatos ad fines præmiserat, qui
 Cæsaris aduentum quàm maxima ho-
 norificentia atque amore exciperent.
 Hi quum eum in itinere conuenissent,
 seq; ad pedes proiecissent, & Hispanica
 lingua vfi (quam vt familiariorè ipsi, ita
 & gratiorem se arbitrari dicebant) publi-
 cas

cas priuatasq; ciuitatis fortunas opesq;
omnes lubētissimis animis obtulissent,
Cæsar eadem vicissim lingua respondit;
satisfactionem eorum & voluntatem se
libenter accipere, quòd consideret nul-
lam gratiam esse quam vel non capere
animus eorum, vel in accipiendo no-
uis officiis demereri & illustrare posset.
Hoc tam liberale responsum, & vt pe-
culiariter illi loquuntur, gratiosissimum,
magno eis ad spem solatio & lætitiæ fu-
it, vt ex ipsa studii & amoris significati-
one cognosci potuit. Germanorum e-
nim omnium ferè in Cæsarem tam egre-
gia est & singularis quædam voluntas,
vt milites eum vno ore omnes iucun-
dissima appellatione patrem nominent.
Qua voce dum ex captiuis quidam cer-
to quodam die ad Cæsarem perductus,
inter loquendum vteretur, interroga-
tus ab eo num sciret quis esset, ego te,
inquit, nostrum parentem agnosco.
Tum Cæsar, At ego in vos degeneres &
impio facinore contaminatos, tanq̃ pa-
terno affectu indignos iam pridem abdi-
cationem parauī, hos verò (circumfusam
N 2 Germa-

DE BELLO GERMANICO

Germanorum multitudinem indice com-
monstrans) officio & pietate filios veros
agnosco, hos dicto audientes, mihi cha-
rissimos habeo, & qua parentem par est,
indulgentia & amore cōplector. Ea vox
& magna captiui illius perturbatione, &
summo Germanorum omnium qui ades-
rant applausu excepta est. Nec suorum
animos modò, sed & exterarum gen-
tium quoque & hostium ipsorum volun-
tates, tanto amore & admiratione sui de-
uinxit, vt plerique facti turpitudinem
pertæsi, docere conentur dolo à princi-
pibus circumuentos & impulsos arma se
contra ipsum tulisse, & planè inscios in
quem bellum concitaretur. Id quod ex
ipso tædio & animi dolore facile pro-
bari queat, quum quidam ex illis genere
& opulentia clarus, sola infamia & erro-
ris sui indignitate commotus, vitæ suæ
durius consuluerit. Ea est enim viitutis
vis, vt non tantum bonos, sed etiam im-
probos ad amandum alliciat. Qua ra-
tione fit vt magno dolore omnes, fortu-
næ commutationem querantur, & Cæ-
sar in se indulgentiam requirant, mul-
toq;

toq; magis in pace petenda se id contentu-
dere, & laborare dicant, vt ad gratiam
eius, & amicitiam receptum habeant, q̃
vt ea deiecti, vitam & fortunas conser-
uent incolumes.

Augustani domestico iudicio & sce-
leris conscientia exagitati, exercitus nos-
tri aura iam ipsis afflante, tandem ad sa-
niores mentem reuersi, ad Cæsarem le-
gatos miserunt, qui cum eo de salute ci-
uitatis & pacis conditionibus agerent.
Is eo tempore erat in Ulmensium mu-
nicipio quodam, sed quòd ea quæ lega-
ti proponerent, Cæsari minus satisfac-
cerent, (Schertelo enim veniam & im-
punitatem petebant, aut ea non impe-
trata, ne liberi paternis possessionibus
multarentur, quorum innocentiam pa-
rentis crimine circumscribendam non
existimabant) quum re infecta se dimitta-
ti viderent, aliud sibi consilium capi-
unt proposito periculo, quo Senatum
perterritum dicerent ne plebs in officio
contineretur. A Schertelo enim magno
militum præsidio ciuitatem teneri, ip-
sum esse Schertelum summa audacia, ma-

gna apud plebem auctoritate & gratia, &
 qui priuatim largius posset quàm ipsi
 magistratus, quorum eiusmodi imperia
 essent, vt non minus iuris in eos popu-
 laris multitudo haberet, quàm ipsi in mul-
 titudinem, dum in tali occasione vel per
 flagitium, vel per imprudentiam plebs
 laberetur. Quo si deueniatur, infirmi-
 ores esse quàm vt resistere possent, aut
 Schertelum cum præsidio è ciuitate ex-
 pellere. Ad ea Cæsar ita respondit, ne
 quid ea re magnopere permouerentur,
 hanc enim sibi curæ futuram, & quibus
 artibus ex oppido Schertelus eiiceretur,
 sibi quærendum aut cogitandum puta-
 rent, breui enim se adfuturum, vt eos ip-
 so facto eiusmodi artes edoceat. Hoc illi
 responso & extrema pacis conditione,
 quæ à Cæsare præscriberetur, accepta,
 domum reuersi ciuitatem vsque adeò
 commouerunt, vt confestim de dediti-
 one & Reipublicæ salute ad Senatum
 referretur, quam nisi cum Cæsare in gra-
 tiam rediissent, saluam non crederent.
 Coacto in curiam Senatu dum terro-
 ris ac periculi plenus, ageret omnia ra-
 ptim

ptim atque turbate, Schertelus ex inopinato ingressus, scio, inquit, vos de grauiſſimis rebus & de compositione cum Cæsare decernere, atque operam dare ne quid Respublica detrimenti capiat, cuius salutem & comoda ne priuatæ mihi vobiscum necessitudines interpellent, statui ex vrbe excedere, sperans hoc me officio in posterum aliquando Cæsaris gratiam demereri posse. Hæc quum dixisset se è Senatu eiecit, protinusq; itinere quàm posset, occultissimo, ad Heluetios, vt aiunt, profectus est. Magistratus re iam deliberata, Vlmam ad Cæsarem reuerterunt, atque vbi ea dies, quam iis conueniendo sibi constituerat, venit, ipse in solio, quod ad eiusmodi publicos Imperii actus decenti ornatu insternitur, humi in genua prouolutos excepit. Vnus ex his qui ad eam rem paratus accesserat, honoris & Imperatoriæ maiestatis titulos præfatus, quos eo potissimum tempore ad Cæsarem appellandum accommodasset, in eandem ferè sententiam, quam prius Vlmenses, supplex loquutus est: Senatus &

DE BELLO GERMANICO

populi Augustani maiores grauioresq;
 in Cæsarem offensas esse, quàm vt sup-
 plicium, quod iustissime commereatur,
 deprecari sustineant. Sperare tamen pro
 summa æquanimitate eius, quàm ab aliis
 incredibilem penè in eo lenitatem au-
 dissent, eandem ipsos in se experturos:
 quandoquidem ita se affectos sentiant,
 vt quoscunque in præsentem diem mi-
 sericordia sua non indignos existimarit,
 eos omnes studio, voluntate, & officio
 nō æquari modo, sed in immensum etiam
 à se superatum iri confidant. Orare se, &
 per sacra omnia obtestari, ne, quam spem
 & fiduciam firmissimam conceperint,
 ipse animi sui diuturniore offensione per-
 turbet. At quum se suaq; omnia, patri-
 am, aras & focos, vitam denique ipsam
 in libera eius potestate constituent, com-
 meritis poenas & sceleris atrocitate con-
 dignas, in supplicis populi miseratio-
 nem conuertat. Cæsar his quoque com-
 muni cum Vlmensibus responso dato,
 quòd deditiōem quam spōte fecissent,
 & miserabilem culpæ deprecationem ex
 iusto animi dolore nasci consideret, se

se

se eos in fidem accepturum & conseruaturum dixit. Quibus verbis quum legatorum animos confirmasset, mitissima consuetudine sua dexteram cuiusque prehendit, quo honore cæteras quoque ciuitates affecerat. Vetus enim Germaniæ mos est, vt in appellando, dexteras iungant, qua se mutua comitate excipiant.

Vlma, Francfordia & Augusta in deditionem acceptis, & quatuor totius Imperii primariis ciuitatibus solum Argentoratum supererat, quod compositionis & pacis conditionem subiret. Mox tamē hæc quoque ciuitas reliquarum exemplo adducta, missis prius ad Cæsarem legatis qui peterent vt fide publica interposita, magistratus tutò ad eum venire possent, ea re permissa, paucis post diebus Cæsari se in pristinam clientelam restituit. Porro autē vsu & experientia comperit, lenissimā Cæsaris victoriam plus in Germania posse quàm pollicitationes quorundam, & praua consilia quibus multitudinem incitatam à Cæsaris amicitia auerterent, & per simulationem

publicæ vtilitatis, suo potius priuato cōpendio & rapinæ seruirent.

Compositionis conditiones & patis, quibus generatim Palatinum, Virtēbergium, & alios plerosque nobiles potentioresq; & ciuitates in fidem ac deditiōnem Cæsar accepit, fuerunt huiusmodi.

Vt fœdus perpetuū & inuiolabile cum familia Austriaca paciscerentur.

Si quam pactionem cū alio quouis hominum genere antea sanxissent, eam continuo frangerent & irritam facerent.

Ne quenquam sibi in posterum societate aut fœdere quouis adiungerent, nisi Cæsaris auctoritate stabiliretur.

Ioannem Fædericum Saxonem & Philippum Hessum cōmunes patriæ hostes publica contestatione damnarent.

In milites animaduernerent, quotquot vel prius vel in posterum sub alio quàm Cæsare stipendia mererent.

In ciuitates, arces & municipia, quod Cæsari visum esset, præsidium reciperent: Quemadmodum Schamburgius Augustam, Nassouius Vlmam, Francfordiam Buranus suis quisque cohortibus

bus Cæsaris iussu tenebant. Ad has conditiones accedunt & aliæ nōnullæ quas in aliud tempus, quo rectius oportuni usq; confirmentur, Cæsar differendas putauit.

Sex continuos menses formidolosum hoc & difficile bellum contra ferocissimam & armis durissimam gentem Cæsar incredibili patientia & virtute sustinuit: quo tempore nulla vnquam, neque cura, neque diligentia, neque labor, neque contemptus periculi, neque animi fortitudo Cæsari defuit, qualibus neruis opus illi fuerit, vel quiuis iudicet, vt maximo bello confecto, maximarum gentium victor discederet. Quin & hoc affirmare ausim Cæsaris solerti industria, nullo vnquam tempore fortunam superiorem fuisse. Siquidem ordine rei & temporis ratione perspecta, à quo primum die hostibus in conspectum venit, ipse continuata vltèrius progrediendi celeritate, meliore semper & locorum & rerum omnium conditione vsus est: Illi contrà, mouendis castris pluribusq; ad eundem locis perpetuo retrocedere coacti,

ab Ingolstadio, Danouerto, Norlinga & Gienga repulsi, fugatis tandem dispersisq; copiis, vsque adeo leuioribus praeliis calamitatibusq; fracti sunt, vt præter eam manum quam ex itinere & fuga contractam Fædericum Saxonem contra Mauricium duxisse monstrauius, aliæ vires nullæ iam superessent. Lantegravius enim tutiori receptui timens, domum contenderat, vt à Penatibus, quæ ruinam iam imminentem augurabantur, periculum si posset, propelleret. Cæsar, quod in vtrunque statuerat, in commodius sibi tempus reseruandum existimâs, concessa interim aliqua facultate quietis, valetudini qua tenuissima erat, Vlma operam dabat, china radice vsus, quod ad podagram præsentius remedium antea sæpe esset expertus. Virtembergius Princeps domo profectus, vt, quæ Cæsari iam tradidisset, ipse coram officiosiore oratione ornaret, ad quartum ab Vlma lapidē podagræ cruciatu, quo crudelius plerunque torqueri consueuerat, impeditus restitit.

En tibi prioris Germanici belli successum, quem si attentiore cura perpendas, facile inuenies quàm magnum ad victoriam momentum attulerit, quòd quater hostes coacti sint inuiti castris excedere. multò maius tamen quòd nec temporis, nec itineris, nec annonæ difficultates Cæsarem ad insequendum tardarint. Nam quantum ego iudicare possum, circa hunc potissimum cardinem victoriæ summa versata est, quam singulari beneficio Deus Cæsari tam illustrem concessit, vt nullis vnquam seculis per obliuionis iniuriam sit interitura. Equidem hæc scio magnitudinis inuidia & laudis obtreactione grauari, quum tantæ felicitatis splendorem, tenebris offusis, æmuli conentur extinguere. Deus tamen qui æterno virtutis ac potentiæ suæ lumine Cæsari in rebus gerendis præluxit, ipsum quoque in iisdem conseruandis promouendisque, prudentiæ & magnanimitatis illustrabit fulgore. Imperium enim facile iis artibus retinetur, quibus initio partum est.

LYDO.

DE BELLO GERMANICO
LVDOVICI AB AVILA
ET ZVNNIGA DE BELLO GER-
manico Liber posterior.

Vum esset Cæsar Vlmæ in hy-
bernis, ita uti supra demonstr-
uimus, & omnibus modis ope-
ram daret, ut ciuitates quæ in
deditionem venerant, contro-
uersis minutis ac metu sublato in pace &
officio continerentur, reliquæ verò, à
quibus sollicitabatur, ad eandem condi-
tiones descenderent, magna Germaniæ
parte pacata, totus & mente & animo in
Saxonæ bellum incumbit. Crebri enim
ad eum rumores afferebātur, literisq; Re-
gis fiebat certior, ab Ioanne Fæderico nō
modò quæ Rex & Mauricius oppida per
vim occupauerant, esse recepta, sed &
hos quoque ipsos parte finitimi agri sui
depopulata, oppidisq; aliquot expugna-
tis, non facile à reliquis vim hostium pro-
hibere. Ipsum autem Fædericum totis
us hyemis nullum tempus intermisisse,
quin ad Boëmos literas, legatosq; mitte-
ret, ciuitates sollicitaret, vulgus magnis
præ-

præmiis pollicitationibûsque ad se al-
liceret, quibus tandem rebus effecisse,
vt regno illo in grauis tumultus & se-
ditionis periculum deuocato, Ioachi-
micam vallem locupletem ac diuitem
occuparet, ærariis secturis & auri argen-
tiq; fodinis abundatissimam, ad quam ta-
men rem dissimulata magis Boëmorum
proditione, quàm virtute Thumserni
legati vsus fuisse videretur. Illi enim pri-
mò falsa timoris simulatione admini-
strabant omnia, postea verò freti amicitia
Saxonis, & stulta ac barbara arrogan-
tia elati, manifestè Regis imperia detre-
ctabant.

His nunciis literisq; commotus Cæ-
sar, neglecta valetudinis cura quam con-
tinentes superioris belli labores grauiter
molesteq; affecerant, quum tam multæ
eum res hortarentur, quare bellum hoc
suscipiendum, & sibi ipsi administran-
dum putaret, nouis Saxonix motibus
quos expectabat, quàm maturrimè oc-
currere, & quæcunque ad expeditionem
necessaria essent, magna sollicitudine
comparare incepit. Fædericum enim
pedi-

peditum circiter millibus decem, & quatuor equitum quæ secum habebat, Saxoniam omnem, præter Zuicauiam, celeriter in potestatem redegerat, Mauricio ipsi sola Lipsia, & Dressum reliqua erant, Zuicauiam tamen, quam hosti prius ademerat, valido etiamnum præsidio firmatam tenebat, atque eò demum perducta res erat, ut non Saxones modò in veterem clientelam restituti essent, sed Boëmii quoque neque beneficiis, neque ipsa fidei qua Regi suo obstricti essent religione mouerentur, quo minus Federici amicitiam sequuti, audacter & apertè quod ab eo imperaretur facerent, & filias Regis per flagitiosam dissimulationem violata fide, in arce Pragensi inclusas tenerent.

Porro Cæsar priusquam Ulma discederet, ut nouum tam longinqui itineris laborem vitaret, Albertum Brādenburgensem cum mille octingentis equitibus, tedecim cohortibus, & præcipuo belli neruo pecunia, nihil præsentia sua opus fore existimans in Saxoniam miserat.

Erant hæ vires quidè, si cū Regiis Maurici-
cianisq;

cianisq; copiis coniungerentur, & cum apparatu cōsilia responderent, superiores multò quàm vt iis à Saxone resisteretur. sed quòd alieniore paulò ratione bellum gereretur, quàm initio cœptum esset administrari, Sandium quoque tribunū & Marignanum cum suis vtrumque cohortibus summiserat, quo validiore subsidio Regi & Mauricio subveniretur. His etiam in itinere postea subsistere, atque in eo loco quo tum essent aduentum suum expectare iussis quòd nullus ferè dies intercederet, quin è Saxonia nuntii perferrentur, necessitatis & periculi pleni, quique ipsum bello gerendo præsentem deposcerent, non labori suo, non periculo, non valetudini parcendum statuit, quin Regi laboranti & Mauricio quàm celerrimè posset, auxilium ferret: præsertim quòd intelligeret non horum fortunas modò quouis in Saxonia accepto incommodo in dubium vocari, sed totius quoque Germaniæ tranquillitatem rursus turbari, si incendium hoc excitatum tam longè serperet, vt partæ paulò ante vi-

DE BELLO GERMANICO

Gloriæ fructus, ardentiore nouorum motuum flamma consumeretur. Itaque his omnibus diligenter animaduersis, Hispanos & Germanos ex hybernis eduxit, æneisq; tormentis aliquot ab Ulmenfibus sumptis, ipse in expeditionem profectus est.

Virtembergensis Princeps, quem hactenus à conueniendo Cæsare, uti imperatum erat, morbus prohibuerat, datam iam permeliusculam valetudinem facultate, ipso qui profectiōni nostræ dictus erat dies, Ulmam venit, ut dedititii clientis in victorem patronum officio fungeretur. Itaque gestatoria sella in regiam delatus, quod podagræ morbo implicitus, nec stare, nec in genua sese prouolueret posset, Cæsarem in anteriore aula, dum prandet, expectat. Is tandem remotis mensis, prodit, Virtembergium præterit nec respicit, thronum ascendit, & omnibus iis quæ in eiusmodi solennitate fert consuetudo, ritè peractis, facit oratori loquendi potestatem. Is erat Virtembergensis Archigrammatæus, qui protinus cum consiliariis aliquot humi ad pedes pro-

proiectus, pro eo facit verba. Virtem-
 bergium Dynasten quod antea per mor-
 bum non licuerit, id nunc repræsentare,
 & summo animi dolore criminis sui ma-
 gnitudinem vltro ac publicè confiteri,
 quòd Cæsaris Maiestatem facinorosa fœ-
 deris societate & impia armorum cōten-
 tione minuerit. Dignum quidem dicere
 se cui & grauitè ille & iustè succenseat,
 sed vt facti ipsius indignitas, omnem iræ
 in se & supplicii modum excedit, ita pœ-
 nitentiam quoque suam rationi consen-
 taneam esse, atque huius iussu ad lachry-
 mas & veniæ petitionem impelli. Non
 minus enim spei à lenitate eius & misè-
 ricordia dari, quàm à fide sua per scelus
 violata desperationem adferri. Suppli-
 cem orare se & obsecrare, ne frustra cle-
 mentiam eius imploret, qui, nisi naturæ
 vim inferat, eam petenti negare non pos-
 sit. Vnum se in terris Cæsarem agnosce-
 re, cuius beneficio quum vitam ipsam &
 patriam habeat, ingratisimum fore ni
 beneficium acceptū fidei promissæ, quo-
 ad vixerit, perpetua conseruatione te-
 stetur.

DE BELLO GERMANICO

Ad ea Cæsaris iussu, Scribarum princeps, quem Cancellariū hodie dicimus, ita respondit. Cæsarem cōsuetudine sua & lenitate adductum, Vdalrico Virtembergio in præsentia parcere, & in posterum quoque offensarum omnium immemorem fore, modò promissis & pactio- nibus steterit, neq; velle ipsum cum suis ad vltimum supplicium progredi, aut re- gionem cæde atque incendio vastari, ne, quas Princeps commeruisset, innocens populus pœnas luat. hac oratione à Can- cellario habita, Virtembergius, consilia- riis adhuc humi prostratis, iureiurando quæ pollicitus esset, facturum confirmās, protantis in se beneficiis è gestatorio gra- tias egit, ita enim per legatos suos prius à Cæsare impetrauerat, vt eius voluntate id fieri liceret, quandoquidem per po- dagræ vim, nec manibus nec pedibus li- berè vteretur. Id fuit Ulmensibus hor- rendum spectaculum, vt enim Virtem- bergio Dynasta è vicinis nemo potenti- or erat, sic hunc quoque ditione, opibus, & auctoritate amplissimum præ cæteris suspiciebant.

Cæsar dimisso Virtembergensi, confestim Ulma discedens, ea nocte Giengam peruenit, quo loco hostes superiore bello statiuā habuerant. E spaciosissima castrorum dimensione, hostium multitudo facile cognosci potuit. Ibi quoque tum videre licuit maximas operis munitiones qua parte linteatis agminibus Cæsar eos noctu adoriri statuerat, quemadmodum in priore commentario commemorauimus. Ea certè erat operis & loci natura, ut æquiore multo cōditione propugnare castra potuissent, quàm nos in ea irrumperere. Postero die quum Norlingam ventum esset, temporisq; sæuitia & prius ommissa curatio podagram exasperassent, usque adeo valetudo eius attenuata est, ut longioris morbi metu in maximā sollicitudinem simul omnes coniiceremur. Ipse tamen quum omnia facilius quàm moram perpeti posset, nec lenta remedia segnesq; medicos tempus expeteret, nihil inexpertum omisit, quicquid celeritate remedii & præsentia iuuare posse confideret, adeò ut omnium expectatione maturius & lectum reliquerit, & corporis

DE BELLO GERMANICO:
ris vires receperit.

Interea Fædericus auctiore indies exercitu, nulli temporis occasione deerat, vt Saxoniam vniuersam subigeret, quas enim cū Alberto copias paulò ante Cæsar præmiserat, duce ipso capto, pulsas superatasq; fugauerat: id ita accidit. Cæsariani, quique in Saxonem bellum gerebant, instituta ratione exercitu in stationes oportunè distributo, finitima contra hostem loca præfidiis tenebant, Dressum Ferdinandus Rex, Mauricius Eriburgū, Rochliziam Albertus mille octingentis equitibus, & militum cohortibus decem. Zuicauiam quoque & Lipsiam firmissimis præfidiis communierant. hanc paucis ante diebus Saxo tentauerat, & expugnare conatus, quum à militibus qui in statione erant strenuè & industriè defenderetur, paucis in oppugnatione amissis re infecta inde discesserat. Rochlizia, quam ab Alberto occupatam diximus, sub illustribus cuiusdam fœminæ imperio erat, Ea Lantgrauii soror, marito amisso manserat in cœlibatu. Huius illecebris & conuiuiorum frequentia inescatus Albertus

bertus, inter vinum & epulas (vt Germanis solennè est) choreis etiam aliisq; id genus delitiis animum oblectabat, quibus artibus illa fidem, & amicitiam, simulâs, altiore securitate hominis mentem sospicrat, quàm vt virum principem & belli ducem deceret. Fædericus enim his de rebus ab ea certior factus, quòd non longius tribus miliaribus cum triginta & sex cohortibus, magnoq; equitum numero ad Gartam confederat, summa celeritate & studio vsus, postridie ante lucem Albertum incautum deprehendit. Is repente malo commotus ex oppido eruptione facta, quòd campestri prælio fortunam tentare mallet quàm loco non satis munito se continere, dum fortius pro virtute militis, quàm pro ducis solertia pugnat, fusis tandem profligatisq; suis, viuus in hostium potestatem peruenit. Variâ de hac re postea in vulgus opinio edita est, quum alii nulla ratione oppidum sustentari potuisse dicerent, alii contrâ facile id factu fuisse, dum à Mauricio, qui in propinquo erat, equitum subsidia summitterentur, alii rursum idcirco

DE BELLO GERMANICO

Albertum oppido egressum esse, quòd cohortes quatuor, quas in suburbio collocauerat, saluas cuperet, neque enim eas alia ratione seruari potuisse, nisi cum reliquis, quæ pro oppido castra posuerant, coniungerentur. At quomodocunq; res habeat, hæc sanè sententiarum varietas, eò recidit, vt circiter quingentis equitibus captis & cæsis, reliqui ex prælio elapsi, partim ad Regem ad castra peruenerint, partim ad Ioan. Fædericum perfugerint, ad quem pedestrium copiarum omnia signa militaria relata sunt. Ex legionariis militibus cecidere perpauci. Multi ad Regem & Mauricium ex fuga se receperunt, plures in ditione venerunt, iureiurando adacti (qui hodie mos est) contra victorem se proximis mensibus aliquot arma non laturos. His enim conditionibus vita & libertas victis à victore conceditur. Albertus eo prælio facto, continuo Gotam perductus est. Id oppidum Fæderico parebat, opere & natura loci quàm munitissimum.

Hanc victoriam Saxo adeptus, nō eam belli rationem sequutus est, qua plerique
ipsum

ipsum vsurum esse existimabant, vt recenti rerum gestarum opinione & fama, protinus ad Mauriciū, qui proximus erat, aduolaret, sed eum Friburgi sibi relinquendum iudicans, & de Boëmiae rebus agendum, Thumsernum legatum properè cum sexcentis equitibus & cohortibus duodecim misit, & quid fieri vellet ostēdit. Thumsernus, Boëmorū tecta proditiōe, iisq; artibus, quibus supra demonstrauius, Ioachimica valle potitus est. Tale omnino rerum suarum fundamentum Fædericus & Boëmi iecerunt. Quibus omnibus Cæsari nunciatis, quum à Rege & Mauricio eo consilio bellum administrari cognosceret, vt è præfidiis quibus oppida & arces præcipuæ continebantur, milites ad periclitandam fortunam amplius non deducerentur, maturat Norlinga proficisci. Paucis ante diebus q̄ inde discederet, Senatus Argentoratensis ad eū legatos misit, nobilissimos ciuitatis & magistratus. Hos Cæsar, quibus visum est conditionibus, in fidem & clientelam accepit, quarum conditionum hæc ferè summa erat.

Vt Cæsaris sacramento rogarentur, quod ante id tempus, Imperatorum acciderat nulli.

Fœdera eiurarent quæcunque in eum diem sanxissent, iureiurando ciuitate obstricta, nullum in posterû percussum iri, quod Austriaca domus ipsa, princeps non iungeret.

De ciuibus & clientibus qui cōtra Cæsarem militassent, quæstionem haberent.

Damnatos pœnam sequi oporteret, quam constituissent.

Supplicio & edicto alios quoq; in reliquum tempus terrerent.

Conspiratos & in Cæsarem rebelles, ciuitate eiicerent. In quorum numero Gulielmus Fustenbergius erat, quæ communi consensu ciuitas præfectum rei militaris probauerat. Is nunc omni studio & satisfactione adhibita, Cæsari se purgatum cupit, & gratiam qua merito exciderat, nouis officiis conciliatam.

Pecuniam, tormenta, arma, quæq; reliquis ciuitatibus imperata fuissent, ea & ipsi sine mora traderent. Quæ omnia diligenter ab eis ad diem facta sunt. Hæc

ego

ego magna breuitate perstringo, multis etiam studio prætermiſſis, ne ab ea quam inſtitui commentariorum ratione compendiaria, deſlectere videar. Satis enim habeo in præſentia alios ad ſcribendum impellere, quibus hunc campum Cæſar tam latè patentem aperuit, vt non exiſtitem in eo quemquam decurrere poſſe, qui geſtorum gloriam ingenii & eloquẽtiæ viribus aſſequatur.

Cæſar Norlinga profectus cū duabus veteranorū legionibus, quibus Marignanus & Illiprandus, dum viueret, præfecti erant, Norimbergam iter ingreſſus eſt. Is Illiprandus ſub Cæſaris diſceſſum, æſtuantiſſima feбри repente correptus, Vlmæ ſummo omniū dolore extinctus eſt. Quẽ dum Cæſar amitteret, optimi fortiffimiq; viri iacturā fecit. Spem enim de eo ſingularẽ omnes conceperant fore, vt propter eximiam virtutis opinionem, magnæ aliquando inter Germanos haberetur auctoritatis. Præter has quas diximus legiones, tertiam Cæſar per Ioānem Vualterum, nobilem Sueuum conſcripſit.

Hiſpanorum quoque cohortes omnes,
equis

DE BELLO GERMANICO

equitatum Neapolitanū, sexcentos equi-
tes leuiiores, mille cataphractos ex Archi-
ducis, Prussi, & Ioannis Brandenburgii
numero secum eduxit. Albanū autem iti-
nere dierum aliquot Norimbergam præ-
miserat, qui copiis omnibus circa oppi-
dum collocatis, per mansionarios desi-
gnatores Cæsari & aulicis hospitia de-
more adornanda curauerat; Marignan-
is tamen cohortibus octo intra muros re-
ceptis, quarū præsidio (quū ita omnino
poscere videretur necessitas) Cæsaris in
ea ciuitate maiestas retineretur. Quan-
quā enim optimates rebus eius enixè fauerēt,
quū vulgus tamen furore ac rabie perci-
tū, multa sæpe designet pedicis ac fræno-
digna, non alia ratione tū videbatur re-
ctius coërceri posse: Ipse cum cohortibus
aliquot quas ad corporis sui custodiam
retinuerat, Norimbergam ingressus, ma-
gna ciuiū gratulatione exceptus, ad ve-
tus hospitium in arcem diuertit, ibiq; di-
es circiter quinque moratus, exercitus &
valetudinis suæ, qua nondum satis con-
firmata erat, viribus colligendis vacauit.

Si præsentis belli seminarium oculis
&

& animo lustres, idem prorsus esse cum superiore, nec male fortassis, existimes: eò quòd ex iisdem radicibus visum sit fruticescere. At ego non vnum sed geminum fuisse crediderim. Nam quod à fœderatis gestum est, Cæsar dispersis ac superatis numerosissimis hostiũ copiis, ciuitatibus sub iugum missis, potentissimis quibusq; principibus ad deditiõem compulsis, iam pridem confecerat. Saxonicum verò bellum hoc, licet ad Fædericum superioris imperii summa cũ Lantgrauio communicata rediisset, non ob id tamen ceu membrum alterius æstimandum sit, sed noui enascentis præcipuum caput, cui amputando, Cæsar in primis necesse habuit, vt subtilissimum consiliorum suorum mucronem, acutissimumq; virtutis ac fortitudinis ferrum constringeret. Nolo equidem res ab eo gestas immodica prædicatione extollere, præterquam enim quòd amplitudine sua laudem omnem excellant, alienum certè ab honesto iudicari possit, si educationis munus, quod ab aulicæ domus illius benignitate mihi impensum est, videar assenta

sentatione rependere. Sunt enim per se tam egregiæ & admirabiles, vt facile hūc mihi laborem diminuunt. Hostium verò facta, quò Cæsaris illustriora fiant, multo minus efferre volui, sed ea duntaxat commemorare, quæ oculis viderim ipse, quum toto hoc bello nil ferè ageretur, cuius testis non essem, circa Cæsarem assiduè versatus.

Erat Ægra Boëmiæ oppidum, ad fines qua Saxoniam spectant, extra sylvas positum. Huc propter loci oportunitatem Cæsar cum Rege & Mauricio ad certum diem conuenire, & omnem commeatum totiusque belli apparatus conferre statuerat. Quibus confirmatis rebus, DRESSO Ferdinandus, Mauricius FRIBURGO profecti, hoste ad dexteram relicto, qua proximum iter per Laytemiriam erat, Boëmiæ regnum ingressi sunt, vt per sylvas, quibus velut circino ea regio circumducitur, copias traductas, maturius cum Cæsare ad Ægram coniungerent. At Boëmi, manifesta iam defectione, non inanem esse spem significarant, quam Fæderico prius de se præbuerant. Hæc paulatim

Paulatim sic erat amplificata, ut variae ex ea opiniones enascerentur, quas silentio prætereundas hoc loco duxi, quod incertiores mihi sint, quam ut eas in medium proferre debeam.

Norimberga Cæsar relicta, quum tridui viam processisset, nunciatum est ei Regem & Mauricium ad iter dierum aliquot Boëmiam ingressos, crebris arboribus succisis transitu prohiberi, id facinus quendam ex coniuratis Boëmis, ausum esse, qui magna perditorum coacta manu, quâ Regem cum Mauricio iturum cognouerat, locis aliquot, introitus omnes præcluserat: qua necessitate Regem adductum, quod aliquoties si perumpere posset conatus, arborum truncis, operis munitione, & facinorosorum concursu repulsus, hoc conatu destitisset, longinquiore montium sylvarumque circuitu per arces nobilium aliquot Boëmorum, quos fidem suam amicitiamque sequutos in expeditionem secum adduxerat, Ægram ad Cæsarem proficisci, atque ad eam rem Hispanorum velutum præsidio sibi opus esse dicere

cere, quò expeditiore per sylvas itinere
 vteretur. Caesar necessariis rebus pro-
 uisis, vbi diligenti Boëmorum studio,
 quos Regem sequutos esse iam diximus,
 tutum esse iter, nec aduersariorum præ-
 sidia ad saltum peruenisse cognouit, Hi-
 spanos retinuit. Gaspar Fluichius erat,
 coniurationis Boëmicæ princeps sum-
 ma nobilitate & potentia inter suos, hic
 itinera infesta reddebat, hic magnam cli-
 entium partem à Regis amicitia auerte-
 bat, hanc nimirum pro maximis in se be-
 neficiis gratiam referens, vt quum an-
 tea iam per supplicium agris multatus,
 omnibus bonis creptis, damnatus & ex-
 ul, regia liberalitate in pristinum statum
 redisset, magis tamen constitutæ per iu-
 dicio pœnæ, quàm fortunæ & ampli-
 tudinis per beneficium restitutæ me-
 moria moueretur. Ita enim prauitate
 naturæ comparatum est ingraius, vt be-
 neficii accepti prima omnium obrepat
 obliuio.

Adiunt Boëmos facta coniuratione no-
 bilitatis, dum de saltibus occupandis cō-
 filia inirent, indicto inter se solenni con-
 uiuiuo

uiuio frequentes ad id conuenisse, & imperii summa in controuerſiam deducta, cui ex omnibus potissimum traderetur, sortibus rem permissam fuisse, harū vel fraude vel suffragio Gasparē Fluschiū principatum obtinuisse, nō quòd virtute aut solertia præ cæteris ad eam rem videretur idoneus, sed quòd opibus copiosisq; potentior esset, quibus saltus defenderet, quorum etiam magnam partem ipse sub imperio suo & ditione tenebat. Huc accedebat quòd minus se quando rerū euentu cuperet vnusquisq; periculum à se repelli, & in alienum potius quàm in suum caput recidere. Vt ut est, parum certè laudandæ in Regem voluntatis, à magna regni illius parte significatio facta est.

Ferdinandus Rex iam per angustias & arces quas demonstrauiſmus copias suas Mauricianasq; traduxerat, quod postq̃ Cæsar per nuncios comperit, ad tertium ab Ægra lapidem castra locauit. Id oppidum, vt paulò antè ostendimus, est in fide & clientela Regis Boëmiæ, extra sylvas ad fines Saxonie sitū. Boëmia enim

DE BELLO GERMANICO

maximis densissimisq; syluis vndique forè cingitur, qua sola parte Morauiam spectat, expeditiorem facilioremq; adiutum habet, reliquis locis ita circummunita, vt continentes syluæ ac paludes circunquaq; pro natiuo muro obiciantur. Quæ regio syluestri hoc circulo contenta, plana est, maximeq; frumentaria, vicis & oppidis frequens. Natio est omnium Boëmorum natura fortis, & decenti ferè corporum statura. Equites eodem armorum genere quo Germani vtuntur, pedites multum ab eorum disciplina & armorum consuetudine differunt, quorum alii bipennibus, alii venabulis, sclopis alii & securibus vtuntur. Hæc illi scienter ad passus viginti in hostes contorquent. Plures quoque sudibus, sex fermè cubitorum longitudine armantur, clauæ speciem reddentibus, ad quarum extremitatem dodrantalis fustis æratus catena appenditur. Habuit olim ea gens honestam bellicæ laudis opinionem. At nunc superiori rei militaris gloriæ non nihil decessisse videtur. Magna Saxonie pars ab Ægra ad Albin vsque fluuium syluas Boëmiae

miæ finitimas habet. Is fluuius in Her-
mūduriſ ortus mediā fermè Boēmiam
diuidit, inde per Laytemiriam & angu-
ſtas nōtium fauces in Saxoniam, ac mox
in Oceanum ſeſe euoluit. Hæc ad præ-
ſentem locum neceſſaria iudicaui, quòd
magnam rebus à Cæſare geſtis lucem vi-
derentur aſſerre.

Rex, Mauricius, & Ioannes Branden-
burgenſis Ioachimi principis Electoris
filio, quē pater amicitia & pactione cum
Ferdinando iuncta in expeditionē miſe-
rat; tribus vt dictum eſt ab Ægra miliari-
bus ad Cæſarē in caſtra venerunt. Eque-
ſtrium copiarum, quas conduxerūt hæc
erat ſumma. Grauis armaturæ Rex octin-
gentos, Mauricius mille, Brandeburgius
quadringentos, pulchrè ſimul oēs inſtru-
ctos. Præter hos & alii nongenti leuis ar-
maturæ Hungari Regē ſequuti ſunt. Hi
iudicio meo quēlibet id genus equitatū
virtute præcedūt, quā de ſeſe opinionē
& ſuperiori Germanico, & præſenti Sa-
xonico bello incredibili animorū fortis-
tudine cōprobauerūt. Haſtis vtuntur ca-
uatis & lōgis, quibus infeſtis procurrūt,

DE BELLO GERMANICO

& aduersarium grauissimo ictu percussunt. Scuta iis sunt è ligno aut cortice facta repanda & concaua, quorum latitudo ab ima parte ad mediam ferè protenditur. Hinc paulatim angustiora fiunt, & in transuersum obliqua velut in conum fastigiantur, qui supra verticem gestantibus attollitur. Hæc illi pro more habent symbolis pictis & insignibus exornare. Enses curuatos ad acinacis figuram & speciem ab humeris penfiles gerunt, nonnulli etiam tereti cuspide gladios addunt, quorum cataphractis nostris ad hostem confodiendum hodie multus est vsus. Malleos quoque ad vsum militarem circumferunt, hastili oblongo, quibus in prælio industriè satis vtuntur. Cum Hispanis arctam familiaritatem & necessitudinem cōtrahunt, quos communem secum à Scythis originem ducere prædicāt. Hunc equitatum Rex Ferdinandus adduxit, peditum quos circū se habebat cohortibus quatuor Dresfi, atque vna paulò post Ægræ præsidio constitutis, reliquis verò in Boëmia prius exauctoratis. Mauricius quoque peditatum

ditatum omnem ad Lipsiæ & Zuicauiæ custodiam distribuerat, magnis enim eas vrbes munitionibus firmatas oportuit, quòd Federicus Germanorum peditum, quos mercede conduxerat, millibus circiter octo, pariq; popularium numero, & tribus equitum millibus, iisdem locis appropinquabat, reliquas enim copias & equitatum, cum Thumserno, vt suprâ monstrauius, à se dimiserat.

His ita constitutis Cæsar Ægram profectus est, Rex postero die subsequitur. Ea ciuitas in antiquæ religionis instituto hætenus constanter permansit, quod mirum profectò videri queat, in media Saxonum & Boëmorum vicinitate. Ex his enim rarissimiquiq; veteris fidei nostræ cultum obseruant, illi verò omnes prorsus ab ea deficiunt. Paschalibus feriis Cæsar Ægræ peractis, Albanum cū omnibus copiis & parte equitatus præmissum continuò subsequutus est. Erat in exercitu Cæsaris Antonius à Toletto, ex Albanica gente iuuenis illustris ac strenuus, quem superiore bello quadringentorum equitum ordines duxisse môstra-

uimus. Is ab Albano cū cohortibus quatuor & tribus leuis armaturæ equitū turmis ad proximū Saxonix oppidum missus, leuiore prælio cum hostibus facto ciues in deditiōem venire coëgit. Milites qui cohortium duarum præsidio oppidum tenebant, signis militaribus & armis traditis, dimissi sunt. Omnis ea Saxonix pars quæ ad Ægram pertingit, aspera est, paludibus & syluis inculta, ad oppidum Plaum, quod septē circiter miliariū interuallo ab Ægra disitū est, in apertiorē planiciē, patentioresq; campos & virentia prata, regio paulatim extenditur. Ea tota sic erat in armis, vt nulla ferè fuerit arx, nullum oppidum, quod Saxonicō præsidio non occuparetur. Ipse Fædericus circa eadem loca cum exercitu erat, vt quæ nondum recuperauerat, aut vi, aut metu in potestatem redigeret.

Interea Cæsar quum nihil æquè desposceret, atq; hostem cum vniuersis viribus paratum loco aperto prius deprehendere quàm Vitembergam, Schonevultum, Gotam, Holdrungam à Mansfeltio paulò ante captam, ille recipiendi sui

facul

facultatem nancisceretur, (horum enim singula bellicarum rerū omniū apparatus sic erāt instructa, vt facile possent bellum in multos annos producere) q̄ maximis potest itineribus Misniā contra eum contendit. Id oppidum paucis ante diebus Mauricius amiserat, ibiq̄, quod in omnem euentum rebus suis peropportuum censeret, cum exercitu Saxo confederat, vt & cōmodissimè ex eo loco Albin ponte consterneret, & magnis pedis tum equitumq̄ auxiliis, quæ à Boëmis vicinis eò conuentura sperabat, maturius sese firmaret, vel, si vsus ferret, tutius breuiusq̄ se Vitembergam reciperet. Cæsar itinere non intermisso, præsidis aduersariorum, è multis quæ occupauerant locis, reiectis, primo aduentu suo arces & oppida nōnulla propinquiora in deditiōem accepit. Lanoius enim vno die tres hostium cohortes, vnam Aldana cum leuiore Hispanico equitatu & Hungaris nonnullis excurrendi populandiq̄ causa missus, dissipatas fugarunt, mox insequenti die Georgius Spethus, vna Germanorum legione & perexiguo

DE BELLO GERMANICO

equitatu hostium cohortes octo à Fæderico Schenebergæ tuendæ causa in statione locatas, signis militaribus omnibus ad Cæsarem relatis, armis exutas dimisit, paucorumq; dierum itinere à nostris pleraq; tam eximia virtute & felicitate gesta sunt, vt iniquitate compendii mei dum opprimuntur, reiectione facta æquiores meritò narrationis suæ iudicem subfortiantur.

Dum eo statu res essent, nec longius tribus à Misnia miliaribus Cæsar castra locaret, militesq; iusto eius diei itinere confecto à signis iam ad quietem discederent, subito nunciatum est, Thumsernum cum copiis & equitatu non procul abesse, Is nuncius Regem & Mauricium vsq; adeò perculit, vt aduētare iamiani & coram illū adesse rati, pleraq; raptim ac tumultuariè providenda censerent, qualia tā incertis eius famæ auctoribus, totiusq; diei continenti labore & æstu fatigatis militibus, præsens rerum status non admodum videbatur exposcere.

At Cæsar quem rumores eiusmodi nihil commouerant, ducentos ex regio equi-
tatu

tatu Hungaros, totidemq; leuis armaturæ equites diuersis itineribus ad exploranda loca dimittit, reliquas interim copias cōquiescere iubet, quod nobis quidam meliore ratione, à Cæsare factū videtur, q̄ si incertis rumoribus seruiēs, militem inutili labore conficeret. Speculatores vbi ad eum locū venissent, quo in loco Thumfernū consedisse Mauricius prius renūciauerat, ad Cæsarem reuersi, dicunt nullum eo die equitem aut pedestem ibi visum esse, porro autē in Hispanos leuiores equites se incidisse, & ex captiuis aliquot, quos illi interceperāt, cognouisse, trans Albin ad Misniam castris munitis Fædericum se continere. Quibus cognitis Cæsar, quum decem dierū itinere continuato, militibus reficiendis vnius diei spacium interposuisset, decreuissetq; ad Misniā pontes in flumine facere (nam eum qui ad oppidum erat, hostes resciderant) copiisq; omnibus in ulteriore ripam traductis prælio cum Saxone decertare, per exploratores repente fit certior, illum iam castris motis, Vitembergam iter conuertisse.

Vnum id sapenúmero in Cæsare ob-
 seruauimus, vt rationis & consilii sui scor-
 pum rectissimè semper attigerit, nō mea-
 mini tamē hoc præsentī proposito, aliud
 vllum secundius magisq; ex sentētia ce-
 cidisse. Siquidem ab his castris ad ea quæ
 Saxone capto & exercitu pulso in Albis
 fluuii ripa locauit, & quæ statueret, ma-
 gno semper animo aggressus est, & quæ
 aggredereetur, perpetua rerum felicitate
 consequutus. His itaque renunciatis, ex
 tempore & loci peritia consilium initum
 his rationibus explicat, si aduerso flumi-
 ne Misniam contendat, vereri ne sequun-
 do interim flumine hostes eodem ferè
 tempore Vitembergam perueniant, sin-
 ex eo quo confederat loco equitatum pe-
 ditatumq; transmittat, futurum sperare;
 vt illos in itinere consequatur. Ea dum
 cogitat, ab eius ripæ accolis cognoscit, tri-
 bus circiter miliaribus infra castra no-
 stra, duobus locis flumen vado transiri, al-
 tum tamen esse, rapidum & vorticofum,
 nobisq; tam iniquum, vt hostes in aduersa
 ripa dispositi, nostros impeditos &
 transire conantes, multitudine telorum
 etiam

etiam sine contentione repellant. Inter-
uenit Aldana, quem cum expeditis ali-
quot Hispanis paulò ante Cæsar specula-
tum præmiserat, dicit ea nocte Saxonem
cum exercitu in vltiore ripa tribus à ca-
stris nostris miliaribus ad Milburgum
quiescere, famam quidem esse Albin eo
loco vadari, equites tamen è suis quatuor
tranasse. Differendi prælii causa diu-
tius Cæsari visa non est. Albanum pro-
tinus ad se vocat, consilium suum pro-
ponit, velle se aut vado aut pontibus ex-
ercitum traducere, modisq; omnibus ma-
num cum hoste conferere. Quo propo-
sito confirmato, quæcunque ad expedi-
tionem necessaria viderentur, imperat,
contrà tamen sentientibus multis qui
summâ difficultatē & periculū perpen-
derent, q̃ iter longum esset, quòd flumen
impeditū, q̃ hostes alterâ ripam obside-
rent, aliâq; nonnulla intercederent, quæ
ad eam rem necessarios conatus & celeri-
tatem tardarent. At Cæsar nihilominus
id quod constituerat, facere conatur, im-
pedimentisq; omnibus, scaphis, carris &
æneis tormētis eo die sub solis occasum

præ-

DE BELLO GERMANICO

præmissis, Hispanicū peditatum de media nocte subsequi iubet, statimq; egres-
sus cum Germanorū legionibus, vti consueuerat, & equitatu, celeriter è conspectu castrorum discessit. Vbi lucefceret, nebularum densissimæ tenebræ vsque adeo diei lucem obnubilarunt, vt incertis viis acies oberrantes, vix inuicem sese conspicerentur. Cæsarem eo tempore de aëris iniuria conquestum meminî, qui diceret, vicinis hostibus à caliginosis nebulis perpetuò se infestari. Tandem verò serenior paulò dies, Albin flumen & dispositos in ripa hostes detexit. Hic nimirum Albis est, Albis inquam ille, veteribus Romanis olim decâtatiôr, quàm visu & aditu notior.

Fædericus occupata ripa, cum sex veteranorum peditum, equitū circiter milibus tribus, tormentisq; amplius viginti ad Milburgum confederat, reliquas enim copias partim Thumsernus abdu-
xerat, partim Cæsariani, vt supra monstratum est, profligauerant. His ille se mun-
nitum præfidiis continebat, de consiliis nostris coniectura sic iudicās, vt si ponte
qui

qui ad Misniam erat refectus, Cæsar exercitum transportaret, ipse meliore interim conditione vel aduentum nostrum expectaret, vel si id facere nollet, expeditiore, in quamcunque partem vellet, itinere antecederet. Eo autem quo castra posuerat loco, præ latitudine & altitudine difficile transitu flumen sciebat, quum has quoque difficultates, eminentioris ris præ quam obsederat præaltæ crepidines, oppidumque proximum & arx, licet infirmior quam ut illi salutem suam in oppugnatione sustinenda committeret, maiorem in modum augerent. Interea metatores, qui primi venerant, opere dimisso locum castris idoneum delegerant. Eius hic situs erat, ut pratorum sylvarumque magnitudine quæ è regione hostium ad fluuium ferè pertingebant, contegeretur. Cæsar sub horam octauam matutinam eodem peruenit, equites eo quo venerant ordine, in armis expeditos constituit, edixitque ne iniussu suo ab ordinibus discederent, ipse cum Rege & equitibus paucis, Albanum qui cum speculatoribus antecesserat, consequutus, postquam

quàm ex eo cognouit, hostium præfidiis
ex aduerso locatis, fluminis transeundi
facultatem ademptam, communicato ni-
hilominus cum illis consilio (quòd rem
tãtam temerè suscipi non oporteret) ac-
colas vndique ad se conuocari iubet, per
quos de repertis vadis certior paulò q̃
antea fieret. Ea dum sedulò administran-
tur, interea Cæsar cum Rege & Mauri-
cio, proximam domum ingressus cibum
capit, ibique paulisper moratus dum ad
exploranda hostium castra procedit, Al-
banus occurrit, ait lætum se illi nūcium
adferre, vadum inuentum esse quod ac-
cola regionis eius peritissimus common-
strasset. Scherfmesserò loco nomen erat,
vnde Cæsar exierat, id latinè nouacula
sonat, non ita procul à vado: eò quum ve-
nisset, animaduertit ad alteram fluminis
ripam magnas esse copias hostiũ instru-
ctas, crebraq; tormenta disposita, nec vbi
effecto ponte aut vado reperto, copias
Cæsar transmitteret, eumq; quem lincris
& scaphis illi coniunxerant, quibus
viribus & virtute possent, defenderent.
hunc in tres partes resciderant, quò mi-
nore

nore negotio, sequundo flumine quum
usus esset, deueheretur. Vadum autem
erat huiusmodi. In qua ripa illi consede-
rant, multo quàm nostra editior erat, in
summitate agger imminebat, ad maceriae
speciem structus, quali ferè rustica prae-
dia & humiliores casae circumuallari co-
suerunt. post hunc milites qui in sta-
tione erant, tuti latebant, oppidum quo-
que Milburgum & arx, non parum ad
loci defensionem iuuabant. Nostreis
contra planities magna erat, fluminis
inundatione, quæ eò meabat, concisa,
vndique aperta porrectaq; præterquam
vbi arbusculis aliquot & dumetis, non
adeò tamen ripae vicinis, syluesceret. Flu-
uius ipse qua parte vado transiri crede-
batur, trecentos in latitudinem passus pa-
tebat. Is etsi leniter fluere videretur;
eo tamen impetu vndarumque mole ra-
piebatur, quæ vel spectantibus horro-
rem incuteret, transitumque per se diffi-
cilem, longè etiam periculosiorem effi-
ceret, vt non frustra sanè Cæsar ad ani-
mi fortitudinem necesse habuerit in-
dustriam quoque & vires adiungere.

Cæsar

Cæsar loci natura perspecta, iussit ut intra arbusculas circiter mille velites Hispani cum tormētis aliquot disponderentur, quibus displosis, illi quoque sclopiis emissis subito prouolarēt. futurū enim sperabat, ut metu globorum perterriti, de stationibus suis hostes deturbarētur, nostri verò in citeriore ripa consistendi facultatē adepti, propius ad aquam accederent. quanuis autem id in tam aperta planicie non sine magno periculo fieret, temporis tamē & rei necessitati seruiendum Cæsar existimauit, ne ipse flumine impeditus liberum hostibus discedendi spacium daret.

At illi interea expeditorum militum præsidio in scaphis disposito, secūdo flumine deferebantur. Quā re animaduersa, nostri, tanta alacritatē è dumetis in appetam ripam procurrunt, ut in aquam concitatissimo impetu ruerent, brachiisq; modò atque humeris ad arma sustinenda eminetibus, tāta cōtentione & in eos qui ripā occupauerant, & qui naues conscenderant, pilarum grandinem mittūt, ut compluribus exanimatis, reliqui paulò

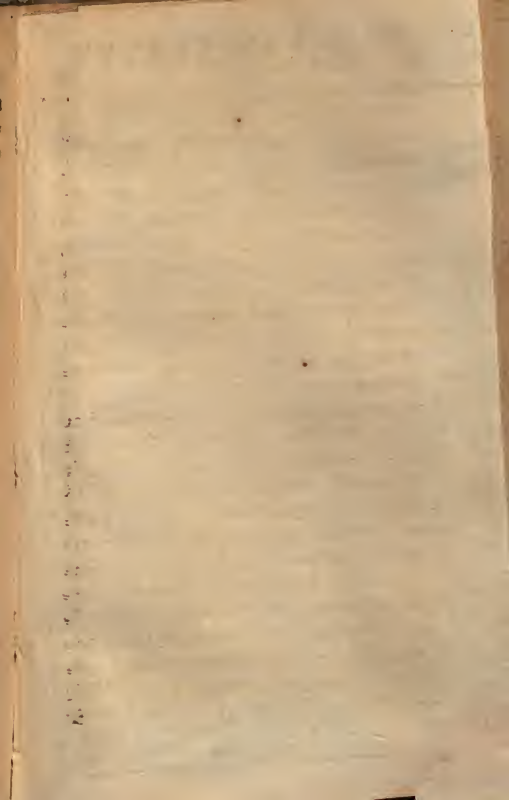
paulò post nauigatione prohibiti terro-
re trepidantes se ferè oēs è schapis pro-
iicerent. Cæsar ipse suis, dum procurre-
rent, aderat, ad ipsam vsq; aquã, eadem
qua milites celeritate sequutus. Acriter
tum vtrinq; in alteram ripã eiaculatum
est, ingens missilium vis ab hoste cõtor-
ta, nostri quanuis loco iniquo consiste-
rent, eam tamen virtutem præstiterunt,
vt hostes priore cõtentione remissa, pau-
latim viderentur læguescere. Postquam
id Cæsar animaduernerat, Arzium tri-
bunum (is ex Insuëribus Hispanos ad-
duxerat) vt arctius instantiusq; hostes
reprimerentur, cum sclopetariis mille
summisit. Horum aduētu tãtum pugnæ
studium exarsit, vt cum scaphis relictis
præcipientes se illi fugæ mandarent, ludis-
cras & festiuas tormetorum emissiones
dixisses, quales in solenni Principum in-
gressu læto populi applausu fieri cõsue-
runt. Nauiculis aliquot ignem illi inie-
cerat, hæ flamma cõprehensa combustæ
sunt. Nõnulli etiam glandiũ nostrarum
nubẽ & periculum veriti, cum attollere
se nõ auderent, in scaphis quas non incõ-
derant,

derant, exporrecti distentiq; iacebant.

Interim ponte quē Cæsar faciendum curauerat, ad ripā admoto, q̄ pro fluminis latitudine cōtabulationi nauigia nō sufficerent, ab hostibus quæ deesse viderentur, necessario petenda erāt. Ii animo & viribus inferiores, quā vt cōtinuam nostrorū eiaculationē sustinere possent, ripas iam dimittere cœperant, compluribus tamen è suis ad stationes relictis, qui in milites nostros tela continenter conuicerent. Sed q̄ virtuti nihil est inuium, Albis quoq; difficultates fortiter à Cæsare superatæ sunt.

* Is itaq; necessario sibi hostiū pontē capiendum iudicās, milites cohortatur, vt nihil ad studiū & industriā sibi reliqui faciant. Ibi ex Hispanico peditatu decē, rē incredibilem ausi, vestibus celeriter depositis, gladiisq; mordicus per os transuersis, flumen nādo traiiciunt, & ad scaphas appulsi, quas secūdo flumine deuectas à reliqua parte pōtis hostes conuulserant, innumeris telis omni ex parte petiti, interfectis quos deprehēderant, nauigiisq; ad citeriorē ripā pertractis, nudi

&

7 *

& incolumes ad suos reuersi sunt. Tres quoq; equites Hispani studio & gloriæ cupiditate adducti, aquâ ingressi, vnum vi fluminis abreptum amittūt. Nauigiis captis nostri liberius in ripa vagati, planiciem omnem armatis compleuerant, hostes contra grauius ea re permoti, animū prorsus deſponderant.

Dum hæc gerūtur, Albanus ad Cæſarē reuerſus, quæ prius de vado dixiſſet, vera eſſe affirmat. Cæſar autē iisdeſ de cauſis, quæ ſupra ſunt demonſtrata, omnino decreuerat copiis Albin traductis, acie cū Fæderico certare. Is quo tēpore ad ripam noſtri primò venēre, pro Luſtheranico inſtituto, concioni intererat. At nō arbitror accepto de Cæſaris aduētu nuncio, multū tēporis eccleſiaſtæ tributum, quādoquidem protinus ad arma cōclamari, militesq; ad ripā & pontē concurrere, quæq; ad deſenſionē opus eſſent, expediri iuſſerit, infirmas proſecto vires & impares, quæ vel Imperatoris vel militū, qui in ipſum ducebātur, virtuti reſiſtērēt. Eò iam perducta res erat, vt hoſtibus à ripa remotis ac de vallo deductis,

stationes defensoribus vacuæ conspicere
 rétur. Tum Cæsar incredibili celeritate
 equites vadum tentare iubet, pontemq;
 ex nostris & hostiū scaphis coniungere,
 quo confestim Hispani pedites omnes,
 ac mox Germanorū tres legiones tradu
 cerentur. Albanus, vt vadū reperiretur,
 magna diligētia vsus, accolas vndiq; cō
 quisierat, naturæ fluminis scientissimos
 è quibus vnus vegeto ac valenti corpo
 re iuuenis rusticus, cuius equos biiuges
 pridie eius diei per vim hostes abduxer
 ant, vindictæ cupiditate accēsus, vltro
 se vadi ducē professus, ego hos latrones,
 inquit, vlciscar probè, si id effecero vt ad
 vnū hodie omnes iugulentur. Animum
 celsiore fortuna dignū præ se ferebat. si
 quidem prædæ quā abegerāt immemor,
 solam vindictam opinione præceperat.

Equitatus noster iam vniuersus ad ri
 pam cōuenerat, quo viso Cæsar singulis
 Germanorū legionibus ternas cohortes
 detraxit, & castris præsidio reliquit, addi
 tis quingētis grauis armaturæ equitib⁹,
 partim ex Ioānis Brandēburgii turmis,
 partim ex Alberti, quarum reliquias ca

pto duce ad Regem se ex fuga recepisse
mōstrauimus. Ipse militari more exerci-
tū cohortatus, exoscētibus militibus &
studio pugne ardētibus, Hūgarico equi-
tatu signū traiiciēdi dedit. ex quo equi-
tatu & eo quē leuiorem Cæsar conduxer-
at, prius multò q̄ hostes Milburgo exce-
derent, pleriq; viribus confisi in alterā rī-
pam euaserāt, hostiūq; impressiones ali-
quot fortiter sustinuerāt, ad quā rem sin-
gularis militū nostrorū virtus permultū
adiuuerat, hi humeris tantūmodo & pes-
tore extantes ea dexteritate in aduersa-
rium glādes mittebāt, vt nō minus tutò
equites nostri in aduersa q̄ in citeriore rī-
pa confisterēt. At hostes fluminis tuendū
desperatione impulsī, si tēporis angustia
& celeritate nostrorū circumuēti Vitem-
berga intercluderētur, vel Torgam iter
accelerare constituunt, vel si id cōsequi
non possent, in itinere pugną conferere.

Albanus, quemadmodum Cæsar prius
imperauerat, Hūgaros omnes & Lanoiū
cū leuis armaturę equitibus in vado trās-
eundo præcedere iubet, singulisq; singu-
los milites manuariis tormentis instru-

DE BELLO GERMANICO

Etos post tergū sessores attribuit. Ipse cōtinuò cū equitatu Neapolitano & Mauriciū turmis, quibus priorem aciē demandat, subsequitur. Proximi Cæsar & Rex Ferdinandus cū suo vterq; agmine ad aquā constiterant. Cæsare equus Hispanus vehebat, coccino serico villosus, cui ex auro fimbria erat, instratus. Hunc ei Ioachimus Rius, decurio cubiculariorum ex aurei velleris sodalitis, vir illustris, dono dederat. Ipse armis inauratis conspicuus, nullo paludamento, sed conchyliata duntaxat fascia bōbycina auro distincta, q̄ illi insigne erat, superindutus, casside Germanica capiti adaptata, breuem hastam venabulo similem manu tenebat. C. Cæsar dictator, olim ad Rubiconem fluuiū, qui prouinciæ eius finis erat, dum reputans quantum moliretur paululum consisteret, traiecto mox exercitu memorabilem illam vocem edidit: Omnis iacta sit alea. Nihil profecto poterat oculis omniū quotquot adessemus repræsentari similis. Carolū Cæsarem armatū, cum exercitu armato in medio flumine pertédentem ad alteram ripam,

summa

summa omnium admiratione conspeximus. In quã dum euaderet omnia armis agenda erãt, & in vna victoria spes salutis constituẽda. Hoc igitur animo Cæsar rusticum, quem diximus, ducem sequutus, paulò supra eum locũ q̃ cæteri equites trássiſſent, Albi sese commisit. vadũ erat arenosum & pro rei necessitate oportunũ, sic tamẽ vt altitudine aquarũ, & rapiditate fluminis, plerisq; locis, exiguo tamen spacio, transeuntibus nandũ esset. sessores verò, quantũuis eximie magnitudinis equis insideret, passim tamen ad poplites aqua trecetos passus lata pertingeret. Has difficultates dũ studio Cæsar & virtute vincit, in vltioriẽ ripam incolumem equitatum traducit. Rusticum aureis coronatis centum, & equis duobus donatum dimittit.

Interim è scaphis hosti ereptis, iisq; quas onerariis plaustris Cæsar conuexerat, pons institui cceptus est, quo profecto Hispanorum primo, deinde Germanorum pedestres copię, vt erat præceptum, trasportarentur. Hungari & equites leuis armaturæ, depositis, quos ponẽ

DE BELLO GERMANICO

transuexerant militibus, hostes nouissimos insequuti leuioribus præliis distinebāt. At Fædericus nullo ad Milburgum præsidio relicto (cuius tamen rei suspitione Cæsar adductus, in vado transeundo singulis equis binos sessoros imponēdos curauerat) pedestribus copiis bipartito diuisis, equitatu verò omni in turmas nouem distributo, itinere non intermisso, vnū cōmunis salutis auxiliū in celeritate ponebat, si qua in parte suos laborare aut grauius ab Hungaris & leui equitatu nostro premi videret, eo signa inferri, & equites conuerti iubebat, quæ res & nostros ad insequendum tardabat, & illis liberiorē progrediendi facultatē præbebat. Cæsar quicquid cataphractorū celeritate proficere posset, eodem quo hostes itinere subsequutus, incidit in statuum Christi ad crucem affixi, cuius pectus bombardica glande traiectum erat. Horrendū visu spectaculum Cæsar execratus, ferre nō potuit, quin publicè quoque tā nefariū scelus detestaretur, & cœlum suspiciēs in hanc vocē erumperet: Domine, si velis, facile potes iniuram tantam

tantā vlciſci. hæc loquutus iter inceptū
proſequitur. Quumque in aperta lataq;
planicie præcedentiū pulvis vento con-
citatus proſpectū nobis adimeret, agmē
Cæſar obliquius paulò ad dexteram de-
fletere iubet, ea ſcilicet re duo cōmoda
conſecutus, vt & puluere vitato neceſſa-
riis rebus rectius expeditiusq; proſpice-
ret, & periculum effugeret quod noſtris
temporibus non ſemel accidiſſe cōperi-
mus, dum in procedendo quē rei milita-
ris ratio poſtulat, acies ordinem non ob-
ſeruant, ſiquidē ipſo experimēto edocti
ſumus, à prima acie pulſa, & in fugā con-
uerſa, ſecundā quoq; turbatis ordinibus
diſſici, non alia de cauſa, q̃ quòd, eo quo
conuenerat ordine & loco, nō conſtitua-
tur. Huic itaque periculo Cæſar occur-
rens, & ſuum & regis agmē ita diſponit,
vt ſi quid durius accidat, ipſe in prima
acie laborantibus continuo ſubueniat,
hoſtiumq; impreſſionem & vires infrin-
gat, quorum tanta firmitudo erat, vt ha-
rum rerum à Cæſare nihil fruſtra factum
uiſſe videri poſſit.

Albanus qui cū priore acie ad nouiſſi-

Qs

mum

mum eorum agmen demorandum antea
 cesserat, adeò illis immincebat, vt vehemē-
 tentius peragitati ab equitatu subsisterē-
 rent, & magno impetu tormenta simul
 omnia in nostros emitterent. Germani
 enim, vt superiore libro monstrauius,
 huius rei peritissimi semper sunt habiti.
 Properat Cæsar vt se cū Albano coniun-
 gat. Legiones nostræ cum tormētis campe-
 ptribus sex, magnum spacium aberāt,
 nec conspiciebantur quidē, id quod ne-
 mini mirum videri debeat, quū tanta di-
 ligentia pons effici non poterat, vt milites
 traducti euestigio subsequerentur.
 Quod vbi Cæsar animaduertit, tria iam
 vltra Albin miliaria incredibili celerita-
 te cum equitatu progressus, equestri præ-
 lio Saxonem fundere & edomare consti-
 tuit. Quod si legionū aduentum diutius
 expectasset, temporis mora sine dubio
 propositum interpellatum fuisset. Vnde
 quantū in rebus magnis obfirmata con-
 silia valeant, cognosci potuit.

Equitatum omnē in duplicem aciem
 Cæsar distribuerat. In priore acie bella-
 torum numerus hic erat. Equites leuio-

ris armaturæ quadringēti, quos Lanoius & Antonius à Toletō ducebant. Hungari quadringenti quinquaginta, reliquos eo die mane, qui Torgæ situm perspicerent, Cæsar dimiserat. Centum expediti equites Hispani sclopiis instructi, ducenti eiusdem armaturæ Mauriciani, & hastati sexcēti, sub Mauricii quoque imperio. Ducenti supra viginti grauis armaturæ Neapolitani, quibus Castronicus præerat. Secundam aciem Cæsar ipse cum Rege duplici agmine instructam tenebat, alterū quod Cæsaris erat, quadringentis cataphractis Germanis, trecentis hipposclopistis constabat. Patrem his numerum Regis agmē habebat, illis verò, ducentis superiorem. Is erat totius exercitus nostri equitatus, in quo recensendo, neq; additum hic est quicquam, neque detractum. Aciem Cæsar non ea qua Germani ratione instruxerat. Illi enim equestri agminis frontem quàm latera multo angustiores constituebant. Cæsar verò in qualibet acie septenos denos in latitudinem ordines instituerat, quæ ratio & frontem latiore & aspe

DE BELLO GERMANICO

aspectu pulchriorem, maioremque quam pro numero multitudinem representabat. Hanc ego certe & optimam iudicarem, & cum loci natura ferret, longe tutissimam. Nam & hoc modo minus facile à cornibus aut aperto latere acies circumueniri potest, & septeni deni ordines ad equitum vim vel inferendam vel sustinendam, satis conferta densitate agmen corroborant. Quæ opinio, equestris prælii exemplo probata est, quo Cleuenses retro aliquot annis à Flandrico equitatu ad Zittertardum oppidum fusi terga verterunt.

Hostes eo quo monstratum est ordine, & militum numero continenter ierunt. Fædericus Imperatorio vexillo cognitus (quo insigni in bello hodie uti consueverunt) equitum circiter nonaginta præsidio, necessariis rebus providendis ordines obequitabat. Is primum puluere, qui ortus erat, impeditus, cum solas prioris aciei copias conspiceretur, neque Cæsarem cum reliquo equitatu insequentum esse putaret, ad superiorem itineris conficiundi spem addita præsentis temporis opinione, facile se parem fore credebat, ut eas
quas

quas conspexisset copias pelleret. At Vuolfangus Crucius in exercitu eius Epistathmus, qui diligētius rem omnem perspexerat, dicit loco paulisper recedat, & proximè subsequētia signa quæ in se inferrentur respiciat. Ille admonitus acie secundā quam Cæsar cū Ferdinando regebat, cognoscit. In ea quoque Filibertus Allobrox erat proxime Cæsarem adequitās. Regiū agmē filii duo, iā rebus gerendis maturi præcedebant.

Fædericus equitatum nostrum clarè conspicatus ex aciei & itineris ordine, Cæsaris institutum coniiciens, suorum se agminibus immiscuit, hoc sperans ut syluis proximis occupatis eo ibi die pedestrium copiarum præsidio tutus, insequenti nocte se Vitembergam proriperet, consilio adeundæ Torgæ idcirco deposito, quod crebras tormentorum dissplosiones, quæ in speculatores nostros contorquebātur, eo ipso die se exaudisse diceret, cuius rei opinione ita esse deceptum, ut Albanum cum parte copiarum, qui se persequeretur, missum crederet, & Cæsarem cum reliqua manu ad
Torgæ

Torgam oppugnandam accelerasse. Sibi verò quod eius oppidi munitioni quavis Albi allueretur, diffideret, visum non fuisse vt ultro in obsidionis periculum coniectus, salutē suam in discrimen adduceret. At siue his rationibus permoueretur, siue vt pleriq; existimant, quod ipse sui immemor, omnium opera quoq; & consilio tam necessario tempore destitueretur, Torga prætermissa, celeritati studebat, vt proximis syluis exercitum tegeret, quarum præsidio, si pugnandum esset ad salutem suam tutius vteretur; vel summa exercitus salua, maturē se Vitembergam reciperet. Sylua erat paludibus multis & angustiis viarum impeditiissima, quarum rerum commodis inuitatus, quo facilius conata perficeret, expeditos pedites & hipposclopistas magno impetu signa in leuiore equites nostros inferre, & manuarum tormenta emittere iubet. Id quod industriē & fortiter ab illis præstitum est.

Eodem tempore Cæsar prius suorum agmen consequutus, Mauricium liberatim appellat, inde ad Neapolitanos cataphras

cataphractos adequitās, eosq̄ ad prælum
ea oratione cohortans, quā in tali occa-
sione animis militum excitandis conue-
nire sciebat, Diuo Georgio, Imperio: Ia-
cobo, Hispania tessera dat, alacriter ad
hostem contendit. Agmini porrò in
hunc modum adæquatis inter se ordini-
bus progresso, tale incommodum acci-
dit. Ad dexterum secundæ aciei latus,
in itinere riuus & magna palus obiecta
erat, cuius vligine & altiore cceno equi
hæsitantes & se & sessorum præcipitabāt.
Quo animaduerso Cæsar ne totum ag-
men impeditum hæreret, edixit vt acies
secunda se paulisper contraheret, dum
prior neque turbatis neque permixtis
cum altera ordinibus, expedita trāsiret.
Atq̄ ita factum est, vt quæ alteri in pro-
ficiscendo latus clauserat, ea, dum hos-
tes (vt dictum est) leuem equitatum no-
strum inuaderent, aliquantulum antece-
deret.

Albanus rei bene gerendæ occasionem
adeptus, Cæsari indicat iam se in hostes
irruere, quo dicto ipse à qua parte con-
stiterat, cum Neapolitanis cataphractis
pro-

procurrit. Mauricius quoque ab altero cornu signo dato cum hipposclopistis acriter impetum facit, eum continuo hastati omnes sequuntur. Eodem tempore secunda acies nostra dextrum cornu rursus assequuta, infestis signis tanta vi in hostes irrumpit, ut eorum nemo consisteret, omnesque conuersi non solum loco excederent, sed protinus incitati fuga, peditatum praesidio destitutum praedae & caedi obicerent, Is primo Caesarianorum impetum utcumque sustinuit, sylvarum propinquitate confusus, sed equitatus noster, ita se confertus immiscuit, ut temporis momento perturbatis ordinibus, vniuersus hostium exercitus pelleretur. Hungari & leuis armaturae equites à latere aperto aggressi, strenuè rem gerunt, pulsosque hostes ac territos incredibili celeritate insequuti, magnam fugientium multitudinem concidunt. Hungari enim id in bello palmarium obtinent, ut hostem in fugam conuersum maiori quam ceterae nationes cupiditate & arte persequantur. Ii, dum procurrerent, Hispaniam tesseram proclamant,

marunt, quod Imperii nomen veteris odii stirpe radicitus nondū euulsa, gētis illius auribus non multum applaudat.

Hoc modo dum pugnaretur, ad syluam peruentum est. Ea passim erat tanta armorū multitudine constrata, vt nostros ad insequendū tardiores efficiet. Occisorum sauciorumq; numerus magnus erat, quorum alii cōtis traiecti, alii cæsim ferro petiti, missilibus alii exanimati conciderant. Ita vt mortē quidem vnā, sed cruciatibus variā omnes occumberent. Medio campi cadauera vt fugerant, vt restiterant, disiecta vel aggerata iacebant. Deditiorum autem tanta multitudo fuit, vt plerosque milites nostros viceni & amplius captiui circumstiterent. Cæsar ipse ad millia passuū quatuor, equites verò leuiores, cataphracti Neapolitani, & ex Germanis nō pauci, duodecim circiter passuum millia cōstitati sunt. Ac tantū fuit, in equitibus studiū, vt prælio secūdo & victoriæ fiducia elati, in omnes partes dissiparentur, neq; magis iam victores nostri q̄ victi hostes, rationem vllā aut ordinē militārē seruarent.

DE BELLO GERMANICO

uarent. Quorum cupiditate Cæsar per-
motus, insequentes equites ne longius
prosequerentur, quos potest, reuocat, &
in mediâ circiter sylua ad signa consti-
tuit, hoc nimirum cōsilio victoriâ con-
firmans, vt ii qui antecesserant, si quid
præter opinionem accideret, tutiore sibi
receptu consulerent. Debet enim Impe-
rator diligentissimè singula perpédere,
& vocem illam quouis tempore turpem
dictu vitare, Non putabam.

Ferdinandus quoq; Rex in cōflictu &
rebus omnibus animum altū vereq; Rea-
giū gessit. Is in sylua Cæsare cum instru-
ctis copiis cōspicatus, prope eum consti-
tit, Albanus item longius ad insequen-
dos hostes progressus eodem reuertitur.
Arma huic albicantia erāt, cælaturis in-
auratis variata, puniceū insigne sericū,
spadix equus, non aliis phaleris quàm
cruore qui vulneribus emanabat, orna-
tus. Cæsar, dū ea qua par erat animi vo-
luptate Albanum excipit, ecce de capto
Saxone nuncius latus affertur. Magna
postmodū hac de re cōtrouersia orta est;
cōpluribus eam sibi gloriam attribuētis
bus.

bus. Contendentiū autē principes erāt,
ex turmis Neapolitanis cataphracti Hi-
spani duo, leuis armaturæ Itali & Hispa-
ni circiter quatuor, Hungarus vnus, &
Soleſius Hispanus ordinum ductor. Fæ-
dericus in equo Frisio vt erat armatus;
ſupra ferreā tunicā thorace nigro poſt
tergum loris reuincto, ſiniſtra mala vul-
nere honeſto ſcœdata per Albanū ad Cæ-
ſarem perductus, ex equo deſcendere, &
honoris cauſa dextræ chirothecā detra-
here officioſe cōtendit. At Cæſar quod
vulnere & corpore grauem, vires eū ſiti
quoq; eſtu & laſſitudine deficerēt, magis
lenitate ſua q̃ merito eius neutrū permi-
ſit. Ille cōtinuò capite detecto Cæſarem
honorifica Germanorū cōſuetudine ap-
pellans, Ego inquit, potentiſſime & cle-
mentiſſime Cæſar, me tibi captiuum ſta-
tuo. Ad ea Cæſar, Nunc iſta me voce no-
minas, ait, prius nō ita ſolitus. Federicus
enim & Lātgrauius quo tēpore ſcœdera-
torū bellū gerebāt, Cæſaris appellatio-
ne per ludibriū ſuppreſſa, in literis tabu-
lisq; publicis Carolū à Gandauo ſcribe-
bāt, & qui falſo ſe Imperatorē iactaret.

DE BELLO GERMANICO

Hæc ubi Germani milites nostri audirent, falsè in illos conuitio retorto, dicere consueverunt: Sinite Carolum Gandauensem agere, ille vos docebit an Imperator sit. Ea de causa Fæderico Cæsar ita ut dictum est respondit, addiditq; optimo merito suo, ad eiusmodi fortunam ipsum esse redactum. Quo audito Saxo subticuit, humerisq; pressis, & capite demisso terrâ intue's gemitû edidit, vultu sanè miserabili, si quis modò barbarum tantum, tam superbo quo turserat spiritu, dignû censuisset cuius calamitatem commiseresceret. Fædericus Cæsarem rursus interpellans, orat ut pro fortuna viri principis à Cæsare capti tractetur. Tum Cæsar, Ego te ut mereris inquit, tractabo: Atque hæc loquutus, Albano negotiû dat, ut frequenti custodia ad Albin in castra ducatur. Publica & cõmunis omnium fuit è parta victoria cõgratulatio. Nam & in præsentia manifestû erat quantum ad summam rerû momentum adferret, & indies quoque maior ex ea fructus percipiebatur. Eo die Mauriciû fugiêtes hostiû equites persequen-

tem,

tem, vnus ex iis à tergo adortus scelopu-
dorfo admouit. Sed quod ignis non emi-
caret, conatus irritus cecidit, is casus
Mauricium seruauit. Hostis ille rem tan-
tam temere aggressus, à Mauricianis cō-
festim discerpitur.

Ex hostium peditatu millia duo cecidi-
sse videbātur, vulnerati verò complu-
res, quos discedēdi spacium nactus nox
intermissa incolumes ad salutem perdu-
xit. Postridie circiter octingenti in dedi-
tionem venerūt. Equites, quantū inquis-
rendo inuenire potui, amplius quingen-
ti occisi sunt. Captorum lōge maximus
numerus fuit. Multi inter nostros deli-
tuerunt, vt ex magno Germanorū equi-
tum numero, nōnullos Germanos, Ger-
manis fauere natura cogebat, Multitu-
dinem autem eorū quos constat in Hun-
garici & reliqui equitatus potestātē ve-
nisse, paucitas eorū qui ex praelio super-
fuerunt demonstrat, quum pedites equi-
tesq; non amplius quadringenti, vt fer-
tur, Vitembergam perfugerint. Capta
sunt quoq; tormenta quindecim, & ma-
gnus bellicarum rerum apparatus, ænea

longiora duo, quos colubros vulgo nominant, mediæ magnitudinis quatuor, muralia breuiora totidē, & quinque minora campeſtria. Poſtridie alia ſex in itinere intercipiuntur, ea, quod incitatiore curſu hoſtes auerſanda curaffent, in proximo oppidulo depolita fuerant. Impedimentis itē omnibus & carris noſtri poſiti ſunt, in quorum direptione, maxima omnis generis præda inuenta eſt. Signa legionaria ſeptemdecim, nouem equeſtria cū imperatorio Fæderici vexillo ad Cæſarem referuntur. Inter captiuos nobiles, Erneſtus fuit è Brantſuicenſi familia clarus, cuius ductu leuiora prælia omnia ſuperiore bello facta oſtendimus. Fæderici filius natu maximus dextera & capite ſaucius equo in pugna deiectus eſt, celeriterq; à ſuis in ephippium rursus impoſitus, aduerſario qui vulnera intulerat, vt ipſe poſtea retulit, glæde percuffio Vitembergā cōtendit. In eo prælio equites non amplius quinquaginta à Cæſare deſiderati ſunt, adnumeratis iis qui ex vulneribus poſtea deceſſerunt.

Hanc victoriam ad octauum Calendas

das Maias, pridie diui Marci Euangelicæ, duodecimo q̃ Ægra discesserat die, Cæsar adeptus est, anno redempti orbis supra sesquimillesimū quadragesimoseptimo. Ab hora vndecima qua prælium ad Albin primo inciperetur, ad vesperū horas continuas nouem eo quo supra monstrauius ordine pugnatum est. Vt non ne quicquā Cæsaris admiranda virtus iudicari debeat, qui vado per vim expugnato ausus sit transire latissimū altissimūq; flumen, subire iniquissimum locū, tria miliaria prælio non intermisso instanter insequi, deniq; solo equitatu, non tormentorum, non legionum præsidio ad internitionē ferē exercitu deletō, viuum ipsū Saxonem capere, quæ facilia sanè ex difficillimis animi magnitudo redegerat, vt non immerito de Carolo Cæsare dici possit quod olim Scipioni Æmiliano ex Homericæ Odysseæ Plutarchus attribuit,

Ille sapit solus, uolitant alij uelut umbra.

His rebus felicissime gestis, quod tantę victorię beneficiū Cæsar vni Deo acceptū ferret, triū verborū titulū quem

olim Pōtico triumpho inter pompæ fer-
cula C. Iulius dictator prætulit, ipse gra-
titudinis & pietatis ergo, ita pronuncia-
uit. Veni, Vidi, Deus vicit.

Animi verò moderatio qua in Saxo-
nem captum Cæsar vsus est, magno om-
nibus miraculo fuit. Quum enim nō mi-
noris difficultatis aliquādo sit irā vince-
re q̃ hostem, bonam profecto felicitatis
sue partē optima ratione Fædericus æsti-
met, quòd in modestissimi victoris ma-
nus inciderit, cuius mansuetudinē alius
fortassis minus etiam grauitèr offensus
non imitetur. Cæsar licet totius diei cō-
tinenti labore fatigatus, equitibus tamē
vndique ad signa conuenire iussis, ter-
tia circiter vigilia in castra reuertit. Eo
qui insequutus est die, tormenta omnia
in prælio capta, apparatus omnem & ar-
ma in vnum locū coëgit. Hungari quo-
que, & leuis armaturæ equites prædan-
di studio longius euocati (tribus enim
ultra eum locum vbi Cæsar constiterat
miliaribus progressi fuerant) magno ca-
ptiuorum numero, multisq; spoliis onus-
ti ad suos reuersi sunt. Alfonso Viui cu-
ius

lus supra mentionem fecimus, Saxonis & Ernesti ab Albano custodia demandatur. Is Ernestus ab equite Germano Ferdinandi Regis cliēte, sed in Mauricii familiam adscito, captus est.

Cæsar interim biduo ibi moratus Torga in deditiōem accepta, ad Vitembergam Saxonix metropolin occupandam cum omnibus copiis ire contēdit. Id oppidum, quod inter electoria municipia opib⁹ & auctoritate summa floreret, Fædericus continuos vigintiquinq; annos magnis operibus & impēsis, innumeraq; tormentorum multitudine diligentissimè cōmunierat. Iter erat per Torgam, ad eam arx est supra cæteras Germanix omnes ædificii structura magnifica. Huc se Fædericus animi laxandi gratia recipere solitus erat. In eo itinere ex captivis cognitum est, Thumsernum cum ea militum manu quam in Boëmiam abduxisset, cohortibusq; viginti & magno equitum numero, quæ auxilia regni illius coniurati missuros ex pacto promiserant, à Fæderico expectari. At Cæsaris inopinata celeritas quæ ad huiusmodi

Copiis Cæsar Albin traductis circa Vitembergam loco syluestri castramentatus est. Id oppidum natura loci & operibus egregiè munitū est, in magna planicie situm, in quā ex muris vndiq; longinquus prospectus est, adeoq; apertus, vt nullus circumqua; occultandis hominibus, insidiisve struendis locus sit. Quadrangulum ferè est, sed in longum magis quàm in latum protensum. Qua parte longissimum est, quadringètorum circiter passuum à muris internisso spacio Albis præterfluit. Magnæ latitudinis profunditatisq; fossa aquæ plena, & aggere lato pedes sexaginta cingitur. Is agger à summo fastigio ad imam vsque fossam, graminibus vepribusq; vestitus est, cuius infimas radices murus paulò humilior ex laterculo & calce circūdat, hæc munitio sic instituta est, vt manuariis tormentis instructi milites post eam lateant, lociq; humilitate & fossa contenti, quauis etiam hostium cingente corona, tormentorum ictus euitent. Validissimis præterea propugnaculis quinque oportuno inter se spacio dissitis oppidum

dum circummunitur. Arx quoque ipsa eiusmodi propugnaculi vicem explet, unde in circumiectam planiciem longè lateq; prospicitur. Ab hac parte, quod oppidi latitudo maximè in angustiam contracta sit, Cæsar oppugnare decreuerat, ad quam rem fossiores vallares accerserentur, quos ad quindecim millia Mauricius confecturum promiserat. Tormenta item muralia Dresso deueherentur, quorum ibi tantus numerus erat, ut, quæ ad loci defensionem satis esse viderentur, relictis, Vitembergæ quoq; oppugnandæ magna abundè copia superesset. Tam magnifica verò pollicitatio hunc postea exitum habuit, ut ænea tormenta quidem cõportarentur, sed quindecim fossorum millia pollicitus non amplius trecetos ægrè etiã ac difficulter (ut Mauricius ipse dicebat) adduxerit.

At Cæsar Ioachimi Brandenburgii precibus auditis (is enim quibus posset conditionibus Fæderico veniam & salutem petebat) satis sibi causæ arbitratus est, quare eadem re à Guilielmo Cliuensium principe, Ferdinandi Regis

gis genero, cuius sororem Fædericus in matrimonium duxerat, modis omnibus antea quoq; tentata, in calamitate tanti principis, misericordia potius flecteretur, quàm supplicio capitali, quod prius in eum statuerat, animaduertetur. His igitur de causis agi cceptum est, vt simul & Fædericus pœnas lueret, & earum grauitas Cæsaris clementia mitigaretur. Quæ quidem in principe virolaudatissima virtus, visa semper est summam rebus vtilitatē adferre, quem admodum de Cæsare dictatore historiarum monumentis mandatum est, qui plures lenitate sua, quàm vi & armis edomuit.

Ea re ad concilium delata, variæ sententiæ dictæ sunt, dum præter supplicium alii nil morarentur, alii verò puniendi quoque modum respicerent, multarum interim rerum habita ratione, quæ ad perpetuum victoriæ stabilimentum Cæsari imprimis conducerent. Quotquot enim in eam orationem ingressi sunt vt seruādum Fædericum cēserent, id etiam cogitabant quantopere totius

Germaniæ interesset ne ad extremam salutis desperationem ii compellerentur, qui spem suam in Cæsaris mansuetudine positam, solo Fæderici exemplo librabāt. Hac in vtramque partem habita disputatione, tandem Cæsar moribus suis & mitissimæ naturæ obtemperās, Fædericum capitis reum multorum quidem iudicio peractū absoluit, leuiorisq; pœnæ constitutione, supplicium capitale commutat.

Erant Vitembergæ Fæderici frater & vxor cum liberis natu minoribus. maximus enim, quem in prælio vulneratum supra monstrauius, se Gotam contulerat. hi simul omnes de Fæderici vitâ solliciti, euentum rei auidissimè expectabant. At ipse Brandenburgio & Cliuensî deprecatoribus vsus, salutem suā his conditionibus impetrauit.

Primò Electoria dignitate motus est, agrisq; & oppidis omnibus mulctatus, quæcunq; peculiariter Electoris imperio subsunt. In his Torga est, & ipsa Vitemberga, Saxoniae terræ metropolis.

In Thuringia duntaxat arces aliquot
&

& agros, quos prius possederat, Cæsaris voluntate retinuit.

Arma & ænea tormenta omnia cum vniuerso bellicarum rerū apparatu tradidit. Eorum incredibilis ferè numerus erat, quum ex sola Vitemberga, præter minores machinas complures, centum viginti bombardæ exportatæ sint.

Gota quoq; nullis viribus expugnabilis, Cæsar edixit vt solo æquaretur, centum in ea arce bellica tormenta maiora inuenta sunt, minora verò quâ plurima, ænearū glandium millia centum, eaq; armamentorum omnis generis copia, quæ tantis operibus & apparatui cōueniret.

Signa militaria & machinas bellicas omnes, quas Albertus infeliciter pugnans amiserat, Fædericus reddidit, Alberto ipso, qui Gotæ asservabatur, è custodia emissio, & protinus ad Cæsarem in castra perducto.

Mansfeltiorum & Sulmensium principum agros & oppida per vim occupata restituit.

Urbem vnâ fratris eius in bello captam, Cæsar Alberto attribuit.

In causa religionis, principio Fæderi-
tus durã se ac difficilem præbuit. At po-
stea quod paulum mitesceret, negotiũ il-
lud Cæsar boni successus fiducia distulit

Quæstionem de cœnobiorum & Sa-
xonicæ ecclesiæ bonis direptis, ad se per-
tinere Cæsar existimans, prima quaque
oportunitate habere decreuit.

Fædericus ipse captiuitatis suæ tem-
pus & locum depactus, Cæsaris volun-
tati cesit vtrumq;.

Has conditiones omnes eo libentius
Cæsar accepit, quo citius religionis ne-
gotium, cui maximè studebat, in com-
modiorem statum peruenturum spera-
bat. Mouebatur etiam Saxonica domus
antiquissima nobilitate, veterumq; in fa-
miliam suam officiorum memoria, qua-
re committere nollet, vt illustrissimo-
rum principum imaginibus gens illa cla-
rissima, dum pristinae potentia glori-
ferè per supplicium præsens extingue-
retur, in tantam humilitatem veniret.

Qua quidẽ in re animi sui moderationẽ
potius q̃ iracundiã sibi sequendã propo-
suit, licet eam è superioris belli indigni-
tate

tate iustissimis de causis conceperat.

Tales itaq; Fædericus pœnas persoluit, vt & ipse ex potētissimo totius Germaniæ principe in ordinem propemodum videatur nunc esse redactus, & liberis quoq; post parentis mortē ad tenuioris multo fortunæ angustias necessariò deueniendum sit, dū quæ ex asse iam viuus possidet, illi gentilitio instituto debeant in singulas hæreditates diuidere. atq; ita accidit, vt, quæ domus plurimū semper dignitate & potentia valuit, ea nūc merito tam superbæ dominationis fastigio demolito labefactetur.

Cæterum in tanta rerum aduersitate, quæ, vel fortissimi cuiusq; pectus cōsterneret, nulla tamen vox est à Fæderico audita, nulla deiectionis animi significatio facta, qua fortunæ commutationem testetur. Tantum animi robur magnam profecto laudem promereamur, si in verum Dei cultum tam eximia constantia collocaretur. Rebus in hunc modum cū Fæderico compositis (multa autem studio prætermittens, conditionum duntaxat summam percurro) Vitemberga

olim Pōtico triumpho inter pompæ fer-
cula C. Iulius dictator prætulit, ipse gra-
titudinis & pietatis ergo, ita pronuncia-
uit: Veni, Vidi, Deus vicit.

Animi verò moderatio qua in Saxo-
nem captum Cæsar vsus est, magno om-
nibus miraculo fuit. Quum enim nō mi-
noris difficultatis aliquādo sit irā vince-
re q̃ hostem, bonam profecto felicitatis
sue partē optima ratione Fædericus æsti-
met, quòd in modestissimi victoris ma-
nus inciderit, cuius mansuetudinē alius
fortassis minus etiam grauitèr offensus
non imitetur. Cæsar licet totius diei cō-
tinenti labore fatigatus, equitibus tamē
vndique ad signa conuenire iussis, ter-
tia circiter vigilia in castra reuertit. Eo
qui insequutus est die, tormenta omnia
in prælio capta, apparatus omnem & ar-
ma in vnum locū coëgit. Hungari quo-
que, & leuis armaturæ equites prædan-
di studio longius euocati (tribus enim
ultra eum locum vbi Cæsar constiterat
miliaribus progressi fuerant) magno ca-
ptiuorum numero, multisq; spoliis onus-
ti ad suos reuersi sunt. Alfonso Viui cu-
ius

ius supra mentionem fecimus, Saxonis & Ernesti ab Albano custodia demandatur. Is Ernestus ab equite Germano Ferdinandi Regis cliēte, sed in Mauricii familiam adscito, captus est.

Cæsar interim biduo ibi moratus Torga in deditionem accepta, ad Vitembergam Saxoniae metropolin occupandam cum omnibus copiis ire contēdit. Id oppidum, quod inter electoria municipia opib⁹ & auctoritate summa floreret, Fædericus continuos vigintiquinq; annos magnis operibus & impēsis, innumeraq; tormentorum multitudine diligentissimè cōmunierat. Iter erat per Torgam, ad eam arx est supra cæteras Germaniae omnes ædificii structura magnifica. Huc se Fædericus animi laxandi gratia recipere solitus erat. In eo itinere ex captivis cognitum est, Thumsernum cum ea militum manu quam in Boëmiā abduxisset, cohortibusq; viginti & magno equitum numero, quæ auxilia regni illius coniurati missuros ex pacto promiserant, à Fæderico expectari. At Cæsaris inopinata celeritas quæ ad huiusmodi

magis quàm ad alia negotia conficienda prorsus illi innata videtur, hostium vires auxiliorumq; pactiones omnes praeueniendo refregit.

Duobus circiter passuum milibus infra Vitembergam, pōte ex nostris & hostium scaphis Albin iunctum copias Cæsar traduxit. Id planè inter omnes ferè constitit, quod scitu dignum non volui obliuione inuoluere. Qua parte flumen vado, etsi altiore, traiectum est, postridie eius diei nisi tranando ac difficulter id effici non potuisse. Ea est enim diuina virtus, & erga genus humanum benignitas, vt quæ per se ardua sunt, si tamen ad pietatem colendam pertinere videntur, emolliat. Duo præterea eodem tempore acciderunt, quæ quod ab omnibus obseruarentur non prætermittam. Supra Hispanorum peditum verticem inter proficiscendū aquila diu volitauit, & lupus prodigiosæ ferè magnitudinis è proxima sylua in campum procurrens, frequenti militum concursu dilaniatus est. Hæc siue casu, siue cœlesti prouidentia & consilio, victoriæ latitiam portenderent,

derent, multi certe in omen felicitis euentus verterunt.

Huius diei æstus nobis longè grauissimus fuit, Fæderico etiam futura clades euidenti prodigio denunciata est. Sol enim velut sanguinolentus apparuit, & quod mirabilius est, perinde ac si cursum tardasset, spaciumq; diei addidisset, quum intētius intueremur, altior, quàm pro horarum ratione, ferri visus est.

Constans omnium hac de re opinio est, nec ego certè refellere ausim. Hoc idem (solis cruentā faciem dico) repetitis atq; enumeratis diebus, quo die prælium secundum Cæsar fecisset, Norimbergæ, & in agro Taurino, & in Gallia (quemadmodum Rex ipse postea retulit) animaduersum est. Quæ simul omnia, quod notissima sint, merito debeant ab obliuionis iniuria vindicari.

Copiis

Copiis Cæsar Albin traductis circa Vitembergam loco syluestri castramentatus est. Id oppidum natura loci & operibus egregiè munitum est, in magna planicie situm, in quâ ex muris vndique longinquus prospectus est, adeoque apertus, ut nullus circumquaque occultandis hominibus, insidiisve struendis locus sit. Quadrangulum ferè est, sed in longum magis quàm in latum protensum. Quaparte longissimum est, quadringentorum circiter passuum à muris intermisso spacio Albis præterfluit. Magnæ latitudinis profunditatisque fossa aquæ plena, & aggere lato pedes sexaginta cingitur. Is agger à summo fastigio ad imam usque fossam, graminibus vepribusque vestitus est, cuius infimas radices murus paulò humilior ex laterculo & calce circūdat, hæc munitio sit instituta est, ut manuariis tormentis instructi milites post eam lateant, locique humilitate & fossa contenti, quavis etiam hostium cingente corona, tormentorum ictus euitent. Validissimis præterea propugnaculis quinque oportuno inter se spacio disitis oppidum

DE BELLO GERMANICO

dum circummunitur. Arx quoque ipsa
eiusmodi propugnaculi vicem explet,
vnde in circumiectam planiciem longè
lateq; prospicitur. Ab hac parte, quod
oppidi latitudo maximè in angustiam
contracta sit, Cæsar oppugnare decreue-
rat, ad quam rem fossores vallares accer-
serètur, quos ad quindecim millia Mau-
ricius confecturum promiserat. Tor-
menta item muralia Dresso deueheren-
tur, quorum ibi tantus numerus erat, vt,
quæ ad loci defensionem satis esse vide-
rentur, relictis, Vitembergæ quoq; op-
pugnandæ magna abundè copia super-
esset. Tam magnifica verò pollicitatio
hunc postea exitum habuit, vt anea tor-
menta quidem cõportarentur, sed quin-
decim fossorum millia pollicitus non
amplius trecetos ægrè etiã ac difficulter
(vt Mauricius ipse dicebat) adduxerit.

At Cæsar Ioachimi Brandenburgii
precibus auditis (is enim quibus pos-
set conditionibus Fæderico veniam &
salutem petebat) satis sibi causæ arbi-
tratus est, quæ eadem re à Guilielmo
Cliuensium principe, Ferdinandi Re-
gis

gis genero, cuius sororem Fædericus in matrimonium duxerat, modis omnibus antea quoq; tentata, in calamitate tanti principis, misericordia potius flecteretur, quàm supplicio capitali, quod prius in eum statuerat, animaduverteret. His igitur de causis agi cœptum est, vt simul & Fædericus pœnas lueret, & earum grauitas Cæsaris clementia mitigaretur. Quæ quidem in principe viro laudatissima virtus, visa semper est summam rebus vtilitatē adferre, quem admodum de Cæsare dictatore historiarum monumentis mandatum est, qui plures lenitate sua, quàm vi & armis edomuit.

Ea re ad concilium delata, variæ sententiæ dictæ sunt, dum præter supplicium alii nil morarentur, alii verò puniendi quoque modum respicerent, multarum interim rerum habita ratione, quæ ad perpetuum victoriæ stabilimentum Cæsari imprimis conducerent. Quotquot enim in eam orationem ingressi sunt vt seruādum Fædericum cēserent, id etiam cogitabant quantopere totius

Gere

Germaniæ interesset ne ad extremam salutis desperationem ii compellerentur, qui spem suam in Cæsaris mansuetudine positam, solo Fæderici exemplo librabāt. Hac in vtramque partem habita disputatione, tandem Cæsar moribus suis & mitissimæ naturæ obtemperās, Fædericum capitis reum multorum quidem iudicio peractū absoluit, leuiorisq; pœnæ constitutione, supplicium capitale commutat.

Erant Vitembergæ Fæderici frater & vxor cum liberis natu minoribus. maximus enim, quem in prælio vulneratum supra monstrauius, se Gotam contulerat. hi simul omnes de Fæderici vita solliciti, euentum rei auidissimè expectabant. At ipse Brandenburgio & Cliuensii deprecatoribus vsus, salutem suā his conditionibus impetrauit.

Primò Electoria dignitate motus est, agrisq; & oppidis omnibus mulctatus, quæcunq; peculiariter Electoris imperio subsunt. In his Torga est, & ipsa Vitemberga, Saxonix terræ metropolis.

In Thuringia duntaxat arces aliquot
&

& agros, quos prius possederat, Cæsaris voluntate retinuit.

Arma & ænea tormenta omnia cum vniuerso bellicarum rerū apparatu tradidit. Eorum incredibilis ferè numerus erat, quum ex sola Vitemberga, præter minores machinas complures, centum viginti bombardæ exportatæ sint.

Gota quoq; nullis viribus expugnabilis, Cæsar edixit vt solo æquaretur, census in ea arce bellica tormenta maiora inuenta sunt, minora verò quā plurima, ænearū glandium millia centum, eaq; armamentorum omnis generis copia, quæ tantis operibus & apparatui cōueniret.

Signa militaria & machinas bellicas omnes, quas Albertus infelicitè pugnans amiserat, Fædericus reddidit, Alberto ipso, qui Gotæ asservabatur, è custodia emissio, & protinus ad Cæsarem in castra perducto.

Mansfeltiorum & Sulmensium principum agros & oppida per vim occupata restituit.

Vrbem vnā fratris eius in bello captam, Cæsar Alberto attribuit.

S In cau

In causa religionis, principio Fædericus durū se ac difficilem præbuit. At postea quod paulū miteſceret, negotiū illud Cæſar boni ſucceſſus fiducia diſtulit.

Quæſtionem de cœnobiorum & Saxonica eccleſiæ bonis direptis, ad ſe pertinere Cæſar exiſtimans, prima quaque oportunitate habere decreuit.

Fædericus ipſe captiuitatis ſuæ tempus & locum depactus, Cæſaris voluntati ceſſit vtrumq;.

Has conditiones omnes eo libentius Cæſar accepit, quo citius religionis negotium, cui maximè ſtudebat, in commodiorem ſtatum peruenturum ſperabat. Mouebatur etiam Saxonica domus antiquiſſima nobilitate, veterumq; in familiam ſuam officiorum memoria, quare committere nollet, vt illuſtriſſimorum principum imaginibus gens illa clariffima, dum priſtinæ potentiæ gloria ferè per ſupplicium præſens extingueretur, in tantam humilitatem veniret.

Qua quidē in re animi ſui moderationē potius q̃ iracundiā ſibi ſequendā propoſuit, licet eam è ſuperioris belli indigni-

tate

tate iustissimis de causis conceperat.

Tales itaq; Fædericus pœnas persoluit, vt & ipse ex potētissimo totius Germaniæ principe in ordinem propemodum videatur nunc esse redactus, & liberis quoq; post parentis mortē ad tenuioris multo fortunæ angustias necessariò deueniendum sit, dū quæ ex assē iam viuus possidet, illi gentilitio instituto debeant in singulas hæreditates diuidere. atq; ita accidit, vt, quæ domus plurimū semper dignitate & potentia valuit, ea nūc merito tam superbæ dominationis fastigio demolito labefactetur.

Cæterum in tanta rerum aduersitate, quæ, vel fortissimi cuiusq; pectus cōsterneret, nulla tamen vox est à Fæderico audita, nulla deiectionis animi significatio facta, qua fortunæ commutationem testetur. Tantum animi robur magnam profecto laudem promercamur, si in verum Dei cultum tam eximia constantia collocaretur. Rebus in hunc modum cū Fæderico compositis (multa autem studio prætermittens, conditionum duntaxat summam percurro) Vitemberga

in deditiōem accepta, & hostium circiter millium trium præsidiō excedere iussō, Cæsar cohortes quatuor introduxit. Vxor Fæderici biduo post cum leuiro & coniuge Ernesti sorore, & vno è gnatis pietatis & officii causa oppido egressa, in Cæsaris tabernaculum à Ferdinandi Regis vtroque filio, Ioanne Brandenburgio, & frequenti Germanorum nobilium cœtu deducitur. Ipsa pro habitu præsētis fortunæ, communem sibi cum marito miseriam, quo posset orationis & vultus indicio testata, quanquam in tanta calamitate ad mœrorem satis eam formaret ipsa necessitas, Cæsari se ad pedes aduoluit. Ille manu alleuatam adeò humaniter amplexus est, vt nihil de pristina fortunæ magnificentia detraxisse videretur. Ea res ad summam commiserationem circumstantes adduxit, neque recentium iniuriarum, quas maritus fecisset, memoria valuit, vt lamentabilis vxoris misericordia impediretur. Cæsar, postquam ad ea quæ de Fæderici salute multis illa precibus orasset, mitissimè, quod visum est, respondit, Mariti
ad cun

adeundi potestate facta, honorificentissimè eam dimisit. Ipse postridie Vitembergam ingressus, oppidiq; situm & operis munitiones studiosissime contemplantus, Fæderici coniugem pensato salutationis officio, in arce inuisit. Ad eandem olim humanitatem Alexander Syfigambin, & Persicarum mulierum turbam excepit. Tanto enim illustrior est victoria, quanto ea princeps moderatius utitur.

Iisdem diebus à Borysthenis vsq; fluminis ripa, equestrium copiarum præfecti tres ad Cæsarem veniunt, qui doceant quatuor se equitum millia conficere posse, seseque paratos esse demonstrant, cum iis copiis in quascunque partes iuberet, militatum venire. Accepta oratione eorum Cæsar, tam egregium in se studium & voluntatem collaudat. Sed quod in eum statum res iam perducta esset, ut bello propemodum profligato, equitatu quem pollicerentur, nihil opus fore existimaret, liberaliter oratione prosecutus, domum à se dimittit. His quoque diebus à Thunetensium Re-

ge legati ad Cæsare misſi, mandatis quæ ad ipſum habebant expoſitis, parem Numidarum equitum manũ Regis nomine proutittunt. Rectè igitur id, & verè à nobis dici poſſit. A Schytis vſq; & Aphris, virtute Cæsaris allectos, ad eius Imperium conueniſſe.

Interea Cæſar Lazarũ Schvvendium ex domesticorum numero nobilem Germanum, Gotam cum duabus militum cohortibus miſerat, qui Albertum, vt diximus, cuſtodia liberaret, ibique tantisper cum præſidio moraretur, dum funditus arcẽ euerteret. Reliqua oppida munita, quemadmodum Cæsari cum Fæderico conuenerat, ad diem in deditiõem veniebant, cedebantque pro inſtituta ratione omnia, neque præter Boëmiam Ferdinando etiamnum infeſtam, quicquam iam omnino ſupererat quod Cæsaris curſum tardaret. At huius quoque regni proceres nonnulli, quos coniurationis labes commacularat, legatos ad Cæsarem de pace miſerunt, magnis pollicitationib; & blanditiis inſtructos.

Cognitis eorum poſtulatis Cæſar per dies

dies aliquot apud se manere iussos, postmodum ubi oportunitum videretur, absoluit.

Dum hæc in Saxonia geruntur, Ericus iunior Brantsuicensis, qui & priuatis opibus & Cæsaris auxilio in Lunemburgios principes Lutheranos, fœderatasq; maritimas ciuitates bellum commouerat, in obsidione Bremesi, à Mansfeltio coniurato & Thumserno (is enim cohortes quibus præerat, & equitatum longinquo circuitu eodem cōduxerat) infelici prælio vincitur. Erant hostium simul collectæ vires ad equitum quatuor, peditum verò circiter millia quindecim. Ericus postea grauitè legatum accusans, cui circa eadem loca Cæsar bellum gerendum dederat, culpam omnem vel in ignauiam, vel in perfidiam eius coniecit, quod, vti constitutum erat, cum copiis suis ad diem non conuenisset. Hac de re dum inter se graues controuersias alerent, tandem accidit vt legatus cum consciis aliquot Cæsaris iussu in carcerem abduceretur.

Operosum esset singula commemorare, ego quibus id onëris incumbit, latius hæc diffundenda relinquo. vnum hoc tamen adiiciam, quòd Saxonis vires vsque adeò inualuerant, vt si duodecim dierũ spacium intercessisset, peditũ millibus amplius triginta, equitũ verò septem iam comparatis, obuiam iturum fuisse ostenderet. Facile quidem potuisset tam valida manus pugnam cum copiis nostris conferere, quæ quod peditum sedecim, & equitum millia quinque non excederent, infirmiores meritò videri poterant, nisi quod militum multitudini deerat, ducis virtute compensaretur. De numero hostium (quæ diximus) vera esse constabat. propterea quod, nõ numeratis quos Milburgum Fædericus adduxerat, quosq; priusquam ad Albin deueniretur Cæsariani fugauerāt, quindecim peditum, quatuor equitum millia integris adhuc viribus superfuere. Taceo Boëmorum, quæ indies expectabatur, auxilia. quibus viribus & multitudine Saxo confusus, si æquiore, vt optabat, conditione pugnare non posset, commu-

tata belli ratione, constituerat optimum fore, vt exercitu in proxima municipia deducto, Magdeburgum ipse, filiorum alter Vitembergam, alter Gotam: Scho-
neualtum & Holdrungam singuli legati præsidis tenerent, Cæsarisq; copias vna-
dique circumuentas com meatu & rebus necessariis intercluderent. Porro autem his difficultatibus superatis, tantum vi-
ctoriæ nostræ opinio potuit, vt oblitéra-
ta quam de Erico victo paulò ante retu-
lerant gloria, victores ipsos viribus fra-
ctos contunderet. Quin & Lantgrauius magnitudine Cæsaris & virtute percúl-
sus, quum interim nihil prætermitteret
quò proficere se quicquam posse spera-
bat, rem sæpius frustra tentatâ aliquan-
do dimittendam sibi iudicat & de pace
agendû: quod inanem prorsus spem suâ
cognosceret, quam & rationes cõsiliaq;
domestica, & auxilia externa offerrent.
His autem comparandis pecuniam non
ita pridem à quibusdam aliis sumptam
corrogauerat, quos perinde Cæsaris in-
crementa felicissimique rerum succes-
sus inuidia & formidine exagitabant.

S s Atq;

Atque hinc sanè facilis est coniectura, quanti solius Fæderici Saxonie principis in Germania auctoritas & potentia fuerint, quo superato & capto, illi quoque vires attritæ sint, qui Germaniæ totius Imperium suo scilicet arbitrato moderari confideret. Cæterum tantus ex victoria Lantgrauum terror inuasit, vt nulla interposita mora, per Mauricium, quem in Electoria dignitate Fæderico Cæsar iam successorem dederat, protinus, incoeperit de pacis conditionibus agere, quas quidem proponebat principio magnas, non eas tamē quibus omnino nihil deesset.

Ad Mauricium deprecatorem Ioachim Brandenburgus sese adiunxit. Horum auctoritate & gratia, qua plurimum poterant, Cæsar adductus, quæ ab ipsis Lantgrauum nomine proponerentur, audiuit & habita interim utilitatis publicæ ratione, quid ab illo fieri vellet, ostendit. Vbi verò ad postulata Lantgrauus pro commodo suo aliquid semper vel adiceret vel detraheret, ad vltimū Cæsar respondit, nihil velle se cum Lantgrauo.

grauio agere, ille sibi quibus visum esset modis consuleret. Quo responso Lipsiæ accepto (Mauricii id oppidū erat, octo à castris nostris miliarium interuallo) tanta pacis desperatione profectus est, vt nullo præterea solatio ad spem suam relicto, ab vna Cæsaris clementia cogeretur salutis præsidium petere, qui summa tamē animi pertinacia prius semper dicere consueffet, quamlibet se potius fortunam esse passurum, quàm vt suppliciter à Cæsare venia petita eius se volūtati permetteret. Accidit igitur huic, quod plerunque hominibus nimia peruiacacia atque arrogātia accidere soleat, vti eò recurrāt & id cupidissime petāt, quod paulò antea contempserint. Datis enim ad Mauriciū literis, multisq; precibus obtestatus, vti de aduentu suo cū Cæsare loqueretur, ipse cōpositionis cōditiones quales Cæsar ipse præscripserat, manu sua conscriptas tradidit, quibus paucis post diebus, Halæ Saxoniae oppido (hac enim in Hessiam cum exercitu Cæsar iter habebat) in deditionem acceptus est.

Alber

Albertum à Saxonis potestate armis & victoria Cæsar, vt supra monstraui-
mus, iam vindicarat, & ne quid vel orna-
menti vel compēdii deesset, quin illi cū
libertate restitueretur, signa quoq; mili-
taria & ænea tormenta in prælio amissā
reddenda curauerat. Is itaq; beneficio ac
liberalitate Cæsaris amplissima hæc mu-
nera consecutus, cū Halam eius salu-
tandi causa venisset, Ego, inquit, & Deo
& tibi Cæsar ingentes gratias ago. Nec
plura addidit, nec (vt mihi videtur) lon-
giore oratione fuit opus. Quem sibi re-
stitutū Cæsar gauisus, tāta gratulationē
excepit, vt nihil vtroq; hoc bello feliciter
cessisse existimem, cuius voluptatē
principis huius restitutio, nō adæquarit.
Interca Rex Vitemberga profectus,
equitū, quos & è suis & Mauricianis coë-
gerat, millium circiter trium, Germano-
rum verò peditum duplicato præsidio
(Marignana in his legio erat, Cæsaris
iussu Regē secuta) Pragā, qua par erat
celeritate, contendit. Biduo post Cæsar
quoq; Lantgrauii rebus finem omnino
imponendum existimans, quod eam ra-
dicem

dicem excisam vellet, vnde tam densa tumultuum soboles in Germania pullulat, cum omnibus copiis Vitemberga egreditur. Eo enim loco res erat, vt si in presentia Lantgrauii insequēdi ratione omissa Cæsar ipse exercitum in Boëmos educeret, licet rebus omnibus ex sententia gestis eo regno potiretur, illi tamen nondū ita vires accisę essent, quin Cæsari nouam armorū causam necessariò daret. Cōtrā verò Lantgrauio prius edomito, in cuius salute, secundū Saxonē, reliqui Boëmiæ Germaniæq; fœderati principes & populi, fortunarum suarū spem omnē locauerāt, Boëmicæ expeditionis difficultas magna ex parte minueretur. His rebus adductus Cæsar Ferdinando Regi itineris maturè suscipiendi auctor fuerat, Dum recentis victoriæ fama Regias vires extolleret, eoq; facilius regnū illud, cui Cæsaris potentia formidolosa iam erat, aut vi, aut sponte ad officium redigeretur.

Pridie quàm Rex Ferdinandus discederet, Hungarici equitatus præfecti, valedicendi causa frequentes ad Cæsarem

con-

conuenère, habitaq; oratione præsentis fortunæ suæ ac tempori accōmoda, supplices auxilium implorarunt, vt Pannoniæ regnum crudelissima Turcarum tyrannide oppressum, per occasionē in libertatem assereret. Cæsareorum animis permulsis & confirmatis, ad Hungariæ principes & populos literas etiā dedit, quibus illos cōsolaretur, & spem sese dignam præberet. Equestriū copiarū præfectos & decuriones, singulis trecentorum coronatorum torquibus donauit. Reliquis turmis super emerita stipendia in equites singulos donatiui nomine, alterum quoq; gratuitum dedit, quam illi liberalitatē magnis laudibus prosequuti sunt. Mauricium quoque Electoria in auguratione ornauit, assignatis agris & vrbibus quæ ad eam dignitatem ex veteri instituto pertinent. Ac ne parcior in bellica virtute honoranda erga humiliores iudicaretur, Hispanos qui enses mordicus tenentes nando ad hostium scaphas euaserant, donis militaribus imperitos noluit inauditæ virtutis præmio defraudari. Singulos igitur holoserica veste

veste coccina, ad cultum militarem am-
 ciendos curauit, & præter coronatos tri-
 ginta, quos tum auferret, aucto quoq; sti-
 pendiorum commodo, inter armaturas
 duplares adscripsit.

Cæsar Halam ingressus, quod oppidū
 Federicus à vetere Magdēburgii antisti-
 tis clientela ad se traduxerat, Lātgrauii
 aduentum ibi expectare instituit, vt que
 de cōpositione per Electores acta essent,
 ea publicè confirmarētur. Conditionū
 autem, quantū meminisse pōtui, supre-
 ma capita hæc sunt.

Lantgrauius omnesq; eius clientes ius
 reiurando in verba Cæsaris adaçti, vltro
 se eius voluntati permittant.

Ipse ex omni ditione quatuor delectas
 vrbes continuo dedat.

Loca munita, quæ iussus fuerit, diruat.

Centum quinquaginta aureorum mil-
 lia multam persoluat.

Tormēta bellica omnia rhœdis ex mo-
 re imposita (hæc amplius ducenta erant)
 Cæsari tradat.

Henricum Brantfuicēsem seniore,
 quem toto biennio captiuum detinuit,
 in

DE BELLO GERMANICO
in libertatem & ditionem restituat.

De controuerhiis possessionum ac ditionū, quas vsurpauerit, sacrosancti Imperii Senatus decernat. Quāquidē rem tanti perpetuò fecerat, vt ne eo deueniretur, obstinatius omnia agere, turbare, ac permiscere voluerit.

Nobilitas vniuersa quæ Lātgrauii imperio subest, se iureiurando obstringat, vt si ille rursus de officio & fide decesserit, captū ad Cæsaris manus perducatur.

Vitam beneficio Cæsaris habeat.

Perpetua custodia non afferuetur.

Tabulæ proscriptionis in ipsum latæ aboleantur. His ille conditionibus vltro se Cæsari deditit.

Ante Lantgrauii aduentum inter Hispanos & Teuthones Halæ seditio ortific repente sauiit, vt ni prope Cæsar medium se tumultuātibus opposuisset, non alia ratione videretur posse sedari. Remedium certe necessariū periculo nō caruit, dū inter duas acies armorū furore & amentia cæcas, nō cunctatus sit intrepide seipsum Cæsar coniicere.

Erant (vt supra monstrauius) in castris

fratris nostris Boëmorum legati, quos Cæsar detineri iusserat. Hos iam data occasione ad se vocat, simul cōmonefacit si qua iniquioris imperii conditione id regnū prematur, sperare se pro fratribus temperatiā & æquitate, facile quaslibet iniurias leuari posse, ad quā rem (si velint) se quoque adiutorem profiteri, modo ad officium & sanitatem reuersi, pertinacia sua desistant. Si id non faciant, sese (cum & natura & ratio cogant, vt communē cum fratre fortunā frater habere se æstimet) Regis iniurias non neglecturum. In hanc ferē sententiā Cæsar & coram cum legatis locutus est, & ad Boëmos, à quibus venerant, literas dedit.

Interim Lantgravius centum equitibus comitatus Halam peruenit, & eo ibi die à Mauricio Electore genero suo cœna & hospitio exceptus est. Postridie prandio absoluto à Mauricio & Ioachimo in Regiam deductus, frequētissimo nobilium Germanorum conuentu, qui neque se id vnquam visuros sperauerant, neque vlla ratione futurum Lantgravius confidenter, sed falso prædixerat, coram

Cæsare qui ad eā rem in anteriore aulam parat⁹ accesserat, capite aperto in genua prouolutus est. Ibi Cancellarius honorificentissime Cæsare appellans, supplex pro eo huiusmodi orationē habuit.

Philippus Hessię Lantgravius, Inuicissime Cæsar, iusta delicti sui poenitudine ductus, quo & ipse & quoscunq; in sceleris societatem pertraxit, æquissima in se data irascendi causa, Maiestatem tuam toto hoc bello indignis modis imminuerunt, licet ex animi cōsciētia se dignum intelligat in quem extrema seueritate animaduertas, mansuetudinis tamen & clementiæ tuę fiducia, quod promissis etiam & precibus impetrauit, id nunc facere audet vti in cōspectum tuū progrediatur, Cæsareā Maiestatē tuam per cœlestē illum Dei erga humanū genus amorē & misericordiā obtestatus, vt cū se suaq; oīa fidei ac voluntati tuę permittat, misero item & supplici pro lenitate tua parcas, iniuriarū omniū memoriam deponas, & abrogata proscriptione qua optimo iure damnatus est, in antiquam ditionem restituas. Quibus ipse
 bene

beneficii affectus, clientium & populā-
rium suorū iura, leges, agros, & libertatē
possit venia tua, & pace tueri. Vnum in
terris, te Cæsar, prædicat iure à Deo pa-
tronū sibi constitutū, eoq; posthac obse-
quio venerandū, quo & tuā & sacri Im-
perii Maiestatem à viro principe tibi in
clientelā dato, æquū est obseruari. Quo-
niam autē, vbi pro pietate & tibi & pa-
trię satisfecerit, oporteat officii quoq; ra-
tionē habere, ecce pollicetur & iureiu-
rando cōfirmat, nihil in posterū in te no-
uaturū, quo sui videatur controuerſiam
facere, sed pro tātis in se beneficiis quos
ad vixerit conaturū, vt data facultate &
errata officiis superet, & animi gratitudi-
ne veniā impetratā exornet, atq; id deni-
que effecturū, vt re ipsa, Inuictissime Cæ-
sar, intelligas, à Lantgrauio & clientelis,
paci à te datę cōditiones, quo par est stu-
dio & veneratione seruari.

Ad ea Cæsar per oratorem ita respon-
dit. Quę Lantgravius dixerit se accepisse,
cuius facinora insolentię & crudeli-
tatis nefarię plena, licet nullis cruciatibus
expiari queant, tamen & consuetu-

dine sua, & honoris eorum qui precati sunt causa, supplici noxam condonare, & capitis poena, proscriptione, carceribus perpetuis, quorum simul omnium merito convictus erat, absolvere. Non magis enim se id concedere & velle, ne pactione sanctam, aut ipse, aut cliētes, & subditi eius violēt, q̄ vti clementiā, qua in illos usus est, fide & obsequio demereantur. Hæc ipsa ferè & à Cæsare & à Lantgrauio verba sunt vltro citroq; habita, ea quoq; volui huiusmodi oratiōis facie describere.

Lantgravius his dictis surrexit, Cæsar ei neque dexteram dedit, neq; vllum benevolentię genus exhibuit. Digna sanè res erat quæ ab omnibus annotaretur. Lantgraviū Cæsari ad pedes proiectum & captivum, Henricū verò Brantsuicensem, quem prius ipse in eodem fortunæ habitu detinuerat, libertati iam restitutum, & in pedes erectum circa Cæsarem cernere. Est enim fortunę ridicula quædam vicissitudo, & inconstās fluxaq; rerum humanarum conditio. Quibus rebus confectis Albanus, Lantgraviū adit, dicit vti continuo se in arcem (ipse enim

eo diuerterat) sequatur. Electores in cenam conuiuas vocat, ea peracta, Lantgrauio in ædibus iisdem hospitio locū designat, & Ioannem à Geuara, qui inter Insulabricæ legionis Hispanos ordinem ducebat custodem attribuit.

Lantgrauius principio captiuitatem suam impatientissime tulit. eam quod non perpetuam sciret, tam indulgentem & facilem opinione præceperat, vt liberum adeò foret, cū vellet, ad Hesiæ nemora in venationem abire. At non sine diuina prouidentia factum videtur, vt quibus artibus, cæteris Germanis sese præstare confideret, cōsilio nimirū & rerum actu, iis ipse se implicaret. Reliquis enim custodia: cōditionibus prætermisissis, dum tabulis suapte manu cōscriptis solū tēpus paciscitur, non animaduertit suo se gladio iugulari, & tēporarii carceris conditiones ab eius arbitrio pēdere, in cuius se potestātē dediderit. Cæterū ad se postea reuersus, vbi suis ipsius scriptis reuinceretur, paulò iam quietiore animo, cepit fortunā quoq; moderatius ferre. Itaque in rebus publicis priuatisq;

contrahēdis qui plurimū sibi tribuerat, accidit vt in iis incogitanter à seipso circumscriberetur. Fædericum verò bellica virtus & potentia falleret, quorum tamen præsidio summopere fîsus, ad non tolerandam vsque fcerocitatem solitus erat insolescere.

Duos hosce factionis Lutheranicę principes, qui Christianę Reip. tranquillitatem infestissime perturbauerāt, Cæsaris Imperio Deus tāta illius laude subiicit, quantā & præsens ætas per orbem terrarum publicæ lætitiæ testimonio & fama concelebrat, & oīs posteritas æterna admiratione ad cœlum feret. Quandoquidē verò ambos hoc loco res obtulit, silentio præterire non fuit consilium quin vtriusq; naturā & mores, quantum ex publico iudicio colligere potui, aperirem. Igitur Fædericus animi magnitudine, beneficiis ac munificētia clarius habetur, prudens est, aditu & colloquio facilis, & pro captu suo admodū amabili sermonis suauitate & gratia. Quibus animi ingeniiq; dotibus, apud oēs Germaniæ ciuitates magnas amicitias cōparauit.

uit. Animi tranquillitate longe Lantgrauium superat, cuius cōsilio & persuasione impulsus, superioris anni bellum (vt fertur) suscepit. Lātgravius multū ab huius ingenio & morib⁹ differt. Est enim supra modū iniquies, negotiorū & cōtractuum cupidus, in familiari consuetudine nō vt Fædericus affabilis, è cuius sermone facile imprudentiā quandā ingeniiq; mobilitatē percipias. Animi quoq; fortitudinis nō ita magnā habet opinionem, sed quod superioris tēporis motibus agitandis maiorē quā ceteri diligētiam solertiamq; adhibuit, fœderisq; summa cōmuni omniū cōsensu illi permessa fuit, his rebus accidit vt autoritate, & opibus dispar, Fædericum sola mentionis & famę frequentia vinceret.

Cæsari, dum Halæ moratur, per literas à Pontifice magna victoriæ gratulatio facta est, in diplomate MAXIMI & FORTISSIMI delato cognomine, quem ipse honorem nō minore merito, quā virtute adeptus est. His rebus gestis Cæsar Hala discedens, arces Lantgrauicæ ditionis præter vnam omnes demoliri

iubet, æneaq; tormenta quæ & in iis passim & Gotæ prius reperta essent, Francfordiam in vnū locum cōferri, ibi enim bellicarum rerum omnium, quas vtroq; hoc bello prædæ loco habuit, armamentarium instituit. Quumq; ita id ratio postulet vt non sola victoriæ fama, sed insignibus quoq; & veluti tropheis subdita illi regna condecorentur, machinas oēs ad hunc modum distribuit. Earum quas Vitemberga deuectas mōstrauimus, Mediolanum quinquaginta, ac parem numerum Neapolim mittit. ducetas Lantgrauio per mulctā ablatas, centū Gotæ inuentas, totidē superiore fœderatorū bello cōfecto à ciuitatibus ex pacto acceptas, è Frācfordia in Belgicā destinat, vt ex omni copia trecētis in ea regione relictis, quæ supersint in Hispaniam cōuehantur, additis quoq; centū quinquaginta quas prius eo mittendas cōparauerat. Quibus omnibus ex sentētia cōstitutis, quæq; cū Fēderico & Lātgrauio trāsegerat consecutus, per Bambergensiu fines, qua proximum Boemiæ syluis iter erat, Norinbergā cōtendit. Nolebat enim ab

eo regno lōgius discedere, quo maiores Ferdinādi rebus propinquitate sua neruos adderet. Ab eo autem nō ita multo post per literas certior fact⁹ est Boēmos vi superatos ad officium iam rediisse.

Tanti enim principis huius auctoritas est & opinio, vt ad rem quantumuis arduam studiū & alacritatem accendat.

Thuringia erat per quam ducebatur exercitus, regio fertilis, sed multis præruptis locis & viarū angustis impedita. Eas incolæ ita obstruxerant, vt ex munionibus facile iudicari potuerit, longè alia prius sperasse, ac postea illis euenerint, viribusq; principis sui nimium confisos, non credidisse vnquam vt Cæsare victorem iis locis conspicerent, quo exercitui aditus alioqui nō esset. At quod victoribus nil sit impeditum, illas quoq; difficultates sine maiore negotio superauimus,

Bellum quod Lantgrauius cū Henrico Brantſuicio gessit, rurſum quod Ericus iunior, Cruningius & Frispurgius in Brementenses mouerant, aliaq; permulta quæ huc referri possint, studio prætermitto,

DE BELLO GERMANICO

ne dum commentarios augeam, aliis videar scribendi ansam præripere. Duo hæc duntaxat laboris præmia mihi petam, & scriptores hoc veluti libello memoriali iuuisse, & rerum gestarum memoriarum principis terrarum Cæsaris pro virili parte me quoque consuluisse.

His diebus Fæderici filius natu maximus in Thuringiam ad Cæsarem venit paternas pactiones suo etiam suffragio confirmaturus. Cæsar liberaliter eum excepit, & iis quæ petiisset auditis, rogauit num à capitis & manus vulneribus conualuisset. Quæ humanitate adolescens maiorem in modum lætatus est. comis enim & blanda consalutatio, dici vix possit quātam principi viro, præsertim victori, beneuolentiam & amorem conciliet.

Bambergæ Cæsar à Cardinale Sfondrato Pontificis oratore salutatus est. Inde itinere non intermisso, Norimbergam peruenit, ibique paucis diebus quæ de comitiis habendis fieri vellet, constituit, Vlmam enim, ubi Germania totius conciliū indixerat, non ita immunē à peste scie-

sciebat, vt illi loco & suam & tot principum salutem committendam putaret.

Hisdem temporibus à Lubeco ampla ciuitate & nobili, legati ad Cæsare veniunt qui doceant nunq̃ se cū foederatis cōsensisse, neq; (vt pro certo etiā cōstat) omnino contra eū conspirasse. Brēmēses quoque per Danorum Regem finitimū ferme & necessarium suum, instanter agūt vt à Cæsare in fidem recipiantur. Pomeranus & Lunēburgius purgatione, precibus, & satisfactione idipsum contendunt. A Brantsuicanis item & Hildeshaimensibus legatos Augustam venire aiunt, qui ciuitatē vtramq; Cæsaris voluntati & clementiæ dedant. Hos potissimū proscriptionis metus impellit, tantaq; Cæsaris ad vlciscendum facultas, vt nihil ipsum absentia impediat, quo minus vel absq; vlla militum suorū manu detrimētum illis, quod velit, inferat. Nā & prædæ cupiditate finitimi si euocentur, libenter id bellum suscipiant, & facere quo vsq; adeò ciuitates confirmantur, per Cæsarem superiore anno rescisso, difficultas belli inferēdi tollatur.

Hambur

DE BELLO GERMANICO

Hamburgum autem ipsum (quæ ad Oceanum sunt fœderatarum ciuitatum firmissima) primum omnium in deditio- nem venerat, misis Norimbergam ad Cæsare legatis, qui magna pecuniæ sum- ma multæ nomine persoluta, aliisq; nō- nullis quæ imperarentur confectis, ciui- tatem, quod antea nunq̃ præstitum fue- rat, in Cæsaris clientelam conferrent.

Hic rursum pro instituta breuitate mea lectorem admoneo ex magno dedi- tiarum ciuitatum numero has tantum- modo cōmemorari, ne, quarum in ipso historiæ capite memini, videar eas in cal- ce silentio præterire. Equidem id affir- mare ausim quotquot ante peractos Au- gustæ conuentus Cæsar in gratiam non acceperit, quantumuis imminētem sibi calamitatem euitare conentur, fore ta- men vt publico totius concilii decreto, rebellionis & pertinaciæ exitum opini- one etiam miseriorem inueniant.

His tandem rationibus Germaniā Cæ- sar pacauit, tam edito virium & super- bia fastigio sitam, vt eius factionis potē- tissimi quiq; arrogantiam suā, summam
æquia

æquitatem: malarum rerum audaciam,
magnam fortitudinem æstimarent. Erat
haud dubie tam firmum illorum robur
vt in ope humana non satis præsidii vi-
deretur, quo à reliquis Christiani orbis
partibus resisti posset, ni cœlesti potētia
Deus, quod optimū sciebat, rebus affli-
ctis remedium attulisset. Eius enim be-
neficio tanta Cæsar victoria sublimis,
quoscunq; olim strenuos bello duces &
Imperatores Roma dedit, nominis sui
claritate obscurat. quū rerum gestarum
magnitudine victus sit à nemine, rerum
verò gerendarū & suscipiendi belli cau-
sa ipse vicerit omnes. Siquidē his rebus
effectum est, vt Palatinum, Mauricium,
Brandenburgiū ceterosq; gentiles eius,
Virtēbergium, & quod plurimum Ger-
mania admirata est, Lātgrauium ipsū
reliquosq; principes & populos iureius-
rando obstrinxerit, solius ecclesiæ decre-
to staturos, de quarum rerum omnium
prosperrimo successu, qui pontificē cer-
tiorē faciat, ex Augusta Vindelicorum,
quo concilium cōuocauit, antistitē Tri-
dentinum, purpurati ordinis virū, cum
man

mandatis ad urbem mittit.

Tam ardui belli magnitudo pleniorē
vberiorēq; historiam exigit. At ego vt
breuitati meae patrociner, id antea quo-
que ingenuè fassus sum, eo consilio hos
à me cōmentarios confectos esse, vt scri-
ptoribus veluti memorię adminiculum
quoddam substruerem, quo rerum hoc
bello gestarum scientia fulciretur, ne pe-
riculo obliuionis labasceret. Ei autem
extremum vallum hunc affigere volui.
Cæsarem dictatorem qui nouem annis
Galliam olim in prouincię formam re-
degit, orbem vniuersum commentario-
rum suorum fama complexisse, quod autē
diebus omnino octodecim trans Rhenū
consumptis, satis & ad laudem & ad vti-
litatem P.R. terrarum domini profectū
arbitratus in Galliam sese recepit, ob eas
res ex literis eius multorum dierū sup-
plicationem à Senatu decretam. A Car-
olo Cæsare, eam ipsam gentem & vetē-
rum Romanorum & ætatis nostrę testi-
monio bellicosissimā, fœrocissimāq;
minus anno pacatam esse. Carolum cō-
gnomento Magnum, annos amplius tri-
ginta

ginta cum Saxonibus bellum gessisse: Carolum Quintum vix tribus mēſibus iugū Saxonibus impoſuiſſe. Quum itaq; humilior mea hæc ſcribendi ratio ſit, quàm vt pro ſublimate rebus à Cæſare geſtis reſpōdeat, illud certè apud omnes teſtatum eſſe cupio, nihil à me gratiæ, nihil odio datum, ſed nudam duntaxat & liberam veritatem ob oculos poſitā, quo certiora omnia exploratoriāq; poſteris traderem, quæ utroq; hoc bello vt rectiſſimè ſemper à Cæſare adminiſtrata ſunt, ita quoque huic potiſſimum rationi æquum eſt omnem euentus felicitatem attribui. Nam neque conſilium illi vnquam dum opus videretur, neque prudentia defuit, & vbi quid fortiter ac ſtrenuè agendum eſſet, neſcias maiore ne animo an viribus negotium aggrediretur. His rebus geſtis Cæſar, quoſlibet ſuperiorum temporum Imperatores tam longè ſuperat, quàm virtute & bonitate præcellit.

FINIS.

